

LE SETTE CHIESE
ROMANE

DEL R. P. F. ONOFRIO
PANVINIO
VERONESE.

TRADOTTE DA MARCO
Antonio Lanfranchi.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

In Roma per gli heredi di Antonio Blado 1570.
Con Priuilegio.

A R O M A
DEL SIG. RINALDO CORSO.

A Lma Città, cui'l sempiterno Dio,
Allhor che si uesti di fragil carne,
Volendo sede al suo Vicario farne,
Se stesso rese obediante, & pio;
E'l nome, ch'Angel pur mai non udio
Senza graue d'honor segno mostrarne,
Frà tuoi soggetti pose, & Piero à darne
Spinse per ambo à tuoi ministri il fio;
Ne di nostra salute il gran mistero
Oprar senza tuo arbitrio, ne sostenne
Ritornar fuor di tua presenza in uita.
O sola à tanto ben R O M A gradita
Spregierà il mondo il tuo felice impero,
Se'l Rè del Cielo in tal pregio lo tenne?

ALL' ILLVSTRISSIMA, ET EC-
cellentiff. Signora la S. D. Beatri-
ce Ferella de gli Orfini
Duch.di Grauina.

Essendo stato astretto dal Reu.
P. di buo. me. F. Onofrio Pan-
uinio Veronese historico ec-
cellente de' nostri tempi, & ho-
nor della patria mia, di tradur-
re in lingua Italiana un suo trat-
tato delle vii. chiese di Roma, & douedo questo
uscire hoggi in luce à commune utilità del Chri-
stianesimo, hò giudicato cosa molto cõueneuole
il dedicarlo à V. Eccellenza: Et à cio fare se ben
molti rispetti m' hanno potuto muouere, uno
però è quello, che mi u' hà principalmente in-
dutto, cio è perche ella mi conosca per seruido-
re del Signor Cardinale Orfino suo figliuolo,
& in consequenza di tutta questa ueramente
illustrissima casa: Potrei parimente con uerità
allegare, che si come i libri, ne' quali si tratta del
mestier dell' armi, à Cauallieri, & à Capitani,
quelli di legge, & di ciascuna altra arte à suoi
professori si deono ragioneuolmente intitolare,
cosi io meritamente haurò consecrato questa
operetta piena di deuotione, & di pietà à Signo-
ra religiosissima, & di uita santa, & esemplare; &
tuttoch'io non habbia hauuto gratia anchora
di uederla, & riuerirla di presenza, nientedime-
no oltre la fama, la quale per se stessa celebra la

sua rara bōtà, io ne tēgo un'altro argomēto certissimo;percioche s' è uero (come ueramente è, per essere affermato dalla uerità stessa) che quell' arbore sia buono, il quale produce buoni frutti, chi sarà, che specchiādosi nel signor Cardinale, & nel signor D. Virginio, rarissimo esempio di uera fratellanza, ò pur ne gli altri due minori d'età D. Hostilio, & D. Flaminio, ò diciamo delle nobilissime sorelle la Reu. D. Giustianiana, & la Sig. D. Liuia, & in somma nella bella, & felice successione de nipoti, chi sarà, dico, che nō confessi espressamente, che l'arbore, onde si scelti frutti son nati, sia ottimo parimēte, & perfetto? Mà io lascio da parte questa, & simili altre ragioni, per non parere più tosto lodatore, che dedicatore: Piacciale dunque di gradire questo piccol dono, & frà le continue iue cōtemplationi, & orationi dar luoco anchora al presente libro, il quale se per difetto di chi l'hà tradutto haurà per uētura di molte imperfettioni; per la materia certo, che ui si cōtiene, mi persuado, che recherà non poco piacere, et consolatione spirituale à V. Ecc. alla quale prego lunghi. & felicissima uita. Di Roma à xiiii. di Gennaio nel M. D. LXX.

Di. V. E.

deuotiff. Seruidore.

Marco Antonio Lanfranchi.

* **Q**uesto segno mostra le uoci, che più tosto habbiamo uoluto lasciar, come erano, che prenderci libertà di trasportarle in altra lingua con pericolo di defraudarne il proprio, & uero significato, il che si è offeruato in altre uoci anchora, benche col medesimo segno non notate: Quello stesso auertimento ci haurà fatto talhora parer meno auertiti nello scriuer de' uersi, & de' titoli, il che piacerà al lettore di prendere in bene, & escusarne.

I

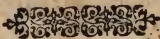
ONVPHRII PANVINII
VERONENSIS FRATRIS

Eremitæ Augustiniani,

DE PRÆCIPVIS VRBIS

Romæ Sanctioribusque Basilicis, quas
septem Ecclesias uulgo uocant.

Liber.

Præfatio.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE.

IV & multum, etiã a principibus uir
ris rogatus sum, ut de septē Urbis Ec-
clesiis, quæ quotidie tam à peregrinis,
quàm à Ciuibus Romanis ob deuotio-
nē & pietatē, sanctarum reliquiarum
in eis iacentium reuerentiã, multipli-
cesq; peccatorum indulgentias consequendas uisitatur,
breuem librum constituerem, quò multa quæ obscura in
iisdem facta sunt, aperirem, singularum maiestatem as-
fererem, reliquias enumerarem, & præclara quæque de
ijs aut dicta, aut scripta insinuarem, ut ijs diligenter &
legitime cognitis, omnium mortalium in eas amor, de-
uotio, & pietas magis accenderetur. Tot piorum ho-
minum precibus facere satis uolens, simulque Pij V.
Pont. Max. incredibili Religione incitatus, rem diu ante
à me cogitatam, tandem exequi constitui. Ita enim fu-
turum speraui, ut hoc libro omnium hominum eas ui-
sitantium animos recrearem, tot egregiarum rerum cõ-
memoratione deuotionem augerem, pietatem confirma-

A rem.

rem. Si enim ullo in loco unquam pietas & religio uiguit, templa multa Christo sanctisque eius dedicata, magnis prouentibus aucta, orna'ta, & uisitata sunt, id Romæ factum est. Vnde S. Hieronymus in proæmio libri secundi cõmentariorum in epistola ad Galatas, tantum Romanæ plebis laudat fidem. Vbi enim (inquit) alibi tanto studio & frequentia, ad ecclesias, & ad martyrum sepulchra concurritur? ubi sic ad similitudinem cœlestis tonitruï, Amen reboat, & uacua Idolorum templa quatiuntur? Non quod habeant aliam Romani fidem, nisi hanc quam omnes Christi ecclesiæ, sed quod deuotio in eis maior sit & simplicitas ad credendum. Idem intelligitur ex Prudentio lib. I. contra Symmachũ in his uersibus.

Exultare patres uideas, pulcherrima mundi
 Lumina, conciliumque senum gestire Catonum
 Candidiore toga, niueum pietatis amictum
 Sumere, & exuuias deponere pontificales.
 Iamque ruit paucis tarpeia in rupe relictis
 Ad syncera uirum penetralia Nazareorum,
 Atque ad apostolicos Euandria curia fontes.
 Anniadum soboles, & pignora clara proborum.
 Fertur enim ante alios, generosus Anicius Urbis
 Illustrasse caput, sic se Roma inclyta iactat
 Quin & Olybriaci generisque, & nominis hæres
 Adiectis fastis, palmata insignis ab aula
 Martyris ante fores, Bruti submittere fasces
 Ambit, & Ausoniam Christo inclinare securim.
 Non Paulinorum, non Bassorum dubitauit
 Prompta fides dare se Christo, stirpemque superbam
 Gentis

Gentis patriæ venturo attollere cælo
 Iam quid Plebicolas percurram carmine Gracchos
 Iure potestatis fultos, & in arce senatus
 Præcipuos, simulachra Deum iussisse reuelli
 Cumque suis pariter licitoribus omnipotenti
 Suppliciter Christo se consecrasse regendos
 Sexcentas numerare domos de sanguine prisco
 Nobilium licet, ad Christi signacula uersas
 Turpis ab Idoli vasto emeruisse profundo
 Si persona aliqua est, aut si status Urbis, in his est
 Si formam patriæ facit excellentior ordo
 Hi faciunt, vincita est quoties sententia plebis
 Atque vnum sapiunt plures simul ac potiores
 Respice ad illustrem, lux est vbi publica cellam
 Vix pauca inuenies Gentilibus obsita nugis
 Ingenia obstrictos ægre retinentia cultus
 Et quibus exactas placeat seruare tenebras
 Splendentemque die medio non cernere solem
 Post hinc ad populum conuerte oculos, quis in Vrbe est
 Qui Iouis infectam sanie non despuat aram
 Omnis qui celsa scandit cænacula vulgus
 Quique terit silicem varijs discursibus atram
 Et quem panis alit gradibus dispersus ab altis
 Aut Vaicano tumultum sub monte frequentat
 Quo cinis ille latet genitoris amabilis obses
 Cætibus, aut magnis Lateranas currit ad ades
 Vnde sacrum referat regali Chrismate signum
 Et dubitamus adhuc Romam tibi Christe dicatam
 In leges transisse tuas, omnique volentem
 Cum populo, & summis cum viribus ardua magni

Tam super astra poli, terrenum extendere regnum
 Nec moueor, quod pars hominum rarissima clausos
 Non aperit sub luce oculos, & gressibus errat
 Quamlibet illustres meritis, & sanguine clari
 Præmia uirtutum titulis & honoribus aucti
 Ardua retulerint, fastorumque arce politi
 Annales proprio signarint nomine chartas
 Atque inter ueteres cera numerentur & ære.

Et Procopius lib. 1. de bello Gothico, Christianæ fi-
 dei disciplinam si uspiam alij unquam, Romani præci-
 pue sunt uenerati. Cuius rei inter alia præcipuum &
 maximum est argumentum, tot ecclesiarum, xenodo-
 chiorum, monasteriorum, oratoriorum, & similium sa-
 crorum ædificiorum superbissimæ fabricæ ornamenta,
 & redditus: quas tam priscis, quàm nostris temporibus
 in Vrbe fuisse constat. Quum enim ego accurate uete-
 rum scriptorum ecclesiasticorum, & S. R. E. monu-
 menta euoluerem, ad mille templa, uel monasteria,
 aut xenodochia (diuersis tamen temporibus) in Vrbe
fuisse adinueni: de quibus grande uolumen composui.
 Hoc uero libro de septem præcipuis vrbis Romæ ec-
 clesiis tantum uerba facturus, cur hæ basilicæ
 septenario numero celebratæ fuerint, pri-
 mum aperiam: mox de unaquaque
 singillatim quæ cognitu digna
 esse existimabo, dis-
 seram.

De quinque Urbis præcipuis & Patriarchalibus
Basilicis, ac de duabus alijs ecclesijs eisdem
additis, quæ septenarium numerum
explerunt. Cap. I.

*L*lud igitur antè omnia scitu dignum ,
Romæ quinque basilicas fuisse , quæ
Patriarchales etiam ecclesiæ uocatæ
sunt: xxviiij. titulos, & xiiij. diaconias;
de quibus hoc loco accurate tractare
constitui . Cur autem non plures, neque pauciores ec-
clesiæ simul institutæ fuerint , quæ his nominibus de-
corarentur: opere pretium erit explicare, huicque insti-
tuto maxime consentaneum, quum hæc res insigni my-
sterio celebrata sit.

Veteres Romani Pontifices, ut ex libro Cameræ apo-
stolicæ intelligitur qui Prouincialis appellatur, quinq;
in vrbe maiores, & præstantiores, ditioresque ecclesias
uel iam fabricatas elegerunt, uel de nouo eas cõdiderunt:
quas ab insigni ædificiij magnitudine & pulchritudine,
tum basilicas, tum patriarchales ecclesias, palatiaq; cõ-
spicua illis adiuncta, patriarchia appellarunt. Hæ fuere
Basilica sancti Saluatoris, quæ & Constantiniana ab
auctore, & Lateranensis à loco, & Aurea ab ornamen-
tis dicta est, nunc sancti Ioannis dicitur.

Basilica sancti Petri apostoli in Vaticano

Basilica sancti Pauli apostoli extra urbis moenia, uia
Ostiensis.

Basilica Liberiana, aliàs Xisti Papæ, in Exquilijis, quæ
Sanctæ Mariæ Maioris, uel ad Præsepe uocata est.

6 ONVPHRIVS PANVIN.

Basilica sanctorum Stephani, & Laurentij extra Vr-
bis muros via Tiburtina.

Quod etiam refert Ioannes Monachus Picardus Car-
dinalis S. R. E. in cap. fundamenta de elect. in vi. his
versiculis.

Paulus, Virgo, Petrus, Laurentius, atque Ioannes,

Hi patriarchatus nomen in Vrbe tenent.

Quod cur fecerint veteres Romani pontifices, duplex
caussa fertur.

Prima quod hæc quinq; sedes Patriarchales pro quin-
que præcipuis orbis Christiani Patriarchis honoris gra-
tia fuerint institutæ, vno indigena Romano, & quat-
tuor peregrinis, Constantinopolitano scilicet, Alexan-
drino, Antiocheno, & Hierosolymitano. Quotiescun-
que enim contigisset generalia concilia in Vrbe cele-
brari, quibus interesse ipsi Patriarchæ tenebatur; uel pa-
triarchas ipsos pro arduis reipublicæ Christianæ nego-
cijs, vel quæstionibus definiendis ad Urbem accedere, eo-
rum quisq; sedem, palatium scilicet & ecclesiã, tanquam
in natali solo vel prouincia sua, Romæ haberet præci-
puã, quum Vrbs ipsa communis totius patria appellare-
tur. Sedes vero patriarchales, præter Romanã, non nisi
quattuor esse, sancti patres pluribus generalibus conci-
lijs definire. Aquileiensis enim, Gradensis, & Venetus
posterioribus tēporibus ex priuilegio adiuncti sunt. Al-
tera ratio, quæ mihi longe verisimilior videtur, est, vs
per hæc instituta demonstraretur Patriarchã, siue ponti-
ficẽ Romanum (qui & ipse aliquando Patriarcha appel-
latus est) tanquã caput & principem totius orbis eccle-
siarũ, alios quattuor Patriarchas, qui sigillatim per suas
diæceses

diœceses totum orbem Christianũ regunt & gubernant, subditos habere, ac alijs omnibus sedibus patriarchalibus præesse, vt ecclesiæ ipsius vniuersalis vnitas demonstraretur. Per quinque enim ecclesias patriarchales, vt detur quod Vrbs & Romana ecclesia, quinque patriarchas ipsos, idest Romanum, Cõstantinopolitanum, Alexandrinum, Antiochenum, & Hierosolymitanum, & hac ratione vniuersum terrarum orbem representet, & ad eius exemplar constituta fuerit, quum eas in Vrbe habeat sedes patriarchales, quæ sunt in uniuerso orbe terrarum. Potest demum eiusdem rei & tertia caussa afferri superiori similis. Ecclesiam scilicet Romanam vniuersum orbem Christianum significare, & eum qui est eius sedis episcopus, episcopum quoque esse totius Orbis Christiani: per reliquas vero quattuor sedes, quattuor mundi partes designari, idest, Orientem, Occidentem, Meridiem, & Septentrionem. Quòdque, quemadmodum Papa ijs quattuor patriarchis præest, sic etiam toti orbi præsit Christiano. Quam rem ita esse colligitur ex antiqua pictura, quæ fuit in Lateranensi patriarchio, his simulachris expressa. Inter has porrò quinque patriarchales basilicas, Lateranensis basilica, aliàs sancti Saluatoris, quæ & Constantiniana uocatur, principem locum intra Urbem aliquando obtinuit. Ipsa enim fuit Romanorum pontificum sedes, ubi ipsi in patriarchio iuxta eandem ecclesiam fabricato, mille annis permansere, à sancto Siluestro papa qui primus id condidit, vsque ad Clementis papæ v. pontificatum, qui Romanam curiam in Galliam transuexit, vbi ipse & qui ei successerunt quinque

Laterani ha-
bitant
Pontif.
c17 an-
nij a
s. silu-
ad clem-
v.

8 ONVPHRIVS PANVIN.

Romani Pontificis ad septuaginta annos permāserunt. Ceterum Gregorius xi. qui Romam Petri sedē ex Auenione reduxit, & qui ei successerunt Romani Pontifices nequaquam amplius Laterani, sed in Patriarchio prope sanctum Petrum in Vaticano perpetuam sedem fixere, proximæ molis Hadriani, quam in arcem uertērunt opportunitate ducti. Basilicæ porrò Lateranensis seruitio propter Pontificis Romani ibidem tunc commorantis supremam maiestatem, dignitatēque, septem episcopi ex finitimis Vrbi oppidis decreti sunt, qui singulis hebdomadæ diebus singuli uel præsentē uel absente Papa super aram maximam Basilicæ Lateranensis diuina mysteria celebrarent, uel Pontifici solennibus statisque diebus sacra celebranti assisterent. Vt autem sunt septem hebdomadæ dies qui rursus finita hebdomada in seipos redeunt, sic septem episcopi lecti, qui omnes per singulos dies singuli celebrantes hebdomadam explerent, qua decursa rursus ijdem ministerium inchoarent, perficerentque. Atque ob hanc causam septem hi episcopi, postea episcopi Cardinales, id est principales, quum Romani Pontificis ministerio speciatim inter omnes episcopos adscripti essent, appellati sunt. Horum institutio uetustissima est. Siquidē in uita Stephani Papæ iij. qui iij. dictus est, creatusque Pontifex fuit anno salutis Dcclxviij. apud Anastasium Bibliothecarium ita scriptum inueni. Hic constituit, ut omni die dominico a septem episcopis Cardinalibus hebdomadarijs qui in Ecclesia sancti Saluatoris obseruant, missarum solennia super altare beati Petri celebrarentur, & (Gloria in excelsis Deo) cantaretur super rugas, per quas ingrediuntur

tur ad altare, ubi imagines in frontispicio constitutæ sunt. Fuere autem hi vij.

Episcopus Cardinalis Ostiensis, qui solus ob consecrationem Romani Pontificis, quæ ad eum pertinet, inter omnes episcopos in ipsa consecrationis solennitate palio vitur: cuius sedi adiuncta fuit ab Eugenio Papa iij. Ecclesia Veliterna. Hic die solis uel Dominico missam Laterani celebrabat.

Episcopus Cardinalis Syluæ candidæ, aliàs SS. Virginum Rufinæ & Secundæ, alias S. Rufinæ. Hic tam in Basilica sancti Petri, quàm in vrbe Leoniana, quam nos Burgum sancti Petri uocamus, absente Papa actus episcopales exercebat, dieque lunæ siue feria ij. sacra in Basilica Lateranensi faciebat. Hæc sedes deficientibus incolis unita est a Callisto ij. Ecclesiæ Portuensi uicina.

Episcopus Cardinalis sancti Hippolyti, aliàs Portuensis, qui Transiberim iurisdictionem episcopalem obtinebat, & feria iij. siue die Martis sacra in Basilica Constantiniana peragebat.

Episcopus Cardinalis Sabinus

Episcopus Cardinalis Prænestinus

Episcopus Cardinalis Tusculanus

Episcopus Cardinalis Albanus

Hi reliquis quattuor hebdomadæ diebus præsentem uel absente Papa Laterani missas super aram maximam celebrabant.

In hac uero Basilica qui vices Papæ gereret, et sacra officia, horasque canonicas celebrarent, antiquitus erant Prior, & Canonici regulares ordinis S. Augustini, vnde & eorum congregatio Lateranensis dicta est.

Nunc

babet Archipresbyterum, & Canonicos seculares cū aliquot beneficiatis clericis, cantoribus, capellanis, & ministris ibidem à Bonifacio papa viij. constitutos.

Eadem porrò ratione ceteris quattuor ecclesiis patriarchalibus, earumque ministerio septem per singulas ministri assignati sunt. Hi non episcopi, sed presbyteri Cardinales, idest principales Urbis Romæ fuere numero xxviij. quater enim septies eundem numerum reddit. Et ob eam rationem xxviij. ecclesiæ quos titulos vocavit, Romæ institutæ sunt, quibus hi xxviij. presbyteri Cardinales præessent, de quibus & eorum titulis singulatim dicam, si prius quæ de septem ecclesiis scribere in vniuersum constitui afferam. Ex his igitur quæ supra dixi satis constat, quinque basilicas patriarchales Romæ fuisse ob id alijs ecclesiis celebriores, & ob maiorem reuerentiam magis à Christianis visitatæ. Quibus Christianorū easdem visitantium religio, duas alias hanc ob causam adiunxit. (neque enim aliam probabiliorem inueni, quamquam plerosque esse sciam qui hunc numerum septenarū ad septem Asianas ecclesias beati Ioannis Euangelistæ Apocalypsi celebres pie referant.) Primo enim basilicam sancti Petri, deinde sancti Pauli, p̄ij homines inuisere solebant. Cumque à sancto Paulo ad Lateranū iter facturi essent, incongruum ijs visum est, ecclesiam sancti Sebastiani, cœmeterium Callisti, Catacumbas tot sanctorum corporibus referta, inuisa transire, præsertim cum eadem fere via procedendum esset; atque ita hac ratione quinque ecclesiis quæ visitari solebant, sextam adiunxerunt. Eadem ratio septimā addidit medio itinere inter Lateranensem, & sancti Laurentij
extra

extra muros basilicas sitam, ecclesiam scilicet sanctæ Crucis in Hierusalem, maximis & ipsam reliquiis condecoratam. Id ita esse facile ex eo intelligi potest, quod pia sequentium temporum religio, septem antiquis ecclesiis duas alias sancti Anastasii ad tres Fontes, & S. Mariæ Annunciatæ medio itinere inter sancti Pauli & S. Sebastiani basilicas, itineris opportunitate adiunxit, ad no- uemque auxit, quæ hæctenus à Christianis frequentantur.

Illud verò scitu dignum, Anno Iubilei antiquitus à Bonifacio viij. papa instituti, eius temporis Christianos non nisi basilicas sanctorum Petri & Pauli apostolorum uisitasse. Quibus tertiam Lateranensem anno Iubilei secundo Mcccl. Clemens vi. adiunxit. At Gregorius xi. ob Deiparæ virginis deuotionem in futuro anno tertij Iubilei quartâ addidit sanctæ Mariæ Maioris, quæ omnes patriarchales erant. Inde illud mirum, quintam patriarchalem ecclesiam sancti Laurëtij extra muros præteritam fuisse, dignam alioqui propter eius excellentiam quæ eodem anno ut aliæ patriarchales celebraretur. Qua re ab aliquo pontifice animaduersa, facile cæteris quattuor insequentibus Iubilei annis addi poterit. Probabilis igitur causa hæc mihi uisa est de

septem, siue etiam nouem Urbis ecclesiarum frequenti peculiarique uisitatio-

ne. Quæ expedita, quæ de Titulis

& Cardinalibus dicere su-

pra polliciti sumus,

expediamus.

De Presbyterorum Cardinalium origine , &
xxiix. ipsorum titulis antiquis, & xxj.
nouis. Cap. II.

DE Presbyteris Cardinalibus tractaturus, rem paulo alius à titulorum declaratione, & presbyterorum Cardinalium origine repetam. Tituli igitur erant sacræ ædes, uel (ut nunc dicimus) ecclesiæ, siue loca consecrata, in Dei, beatæ Virginis, & sanctorum hominum honorem uel memoriam, à fidelibus Christianis erecta, & per uarias Urbis regiones à Pötificibus Romanis antiquitus distincta, in quibus animarum cura à presbyteris qui in eis commorabantur, habebatur. Quibus qui præerant presbyteri, uocabantur Cardinales, hoc est, principales, similitudine à quatuor uentis cardinalibus, id est (ut ait Seruius supra Virgilium) principalibus deducta. Non enim in omnibus sacris ædibus siue ecclesiis animarum cura gerebatur, siue (quod idem est) sacramenta administrabantur, sed tantum in hisce titulis. In quorum singulis quum plures essent clerici, qui uel sacramenta populis exhiberent, uel exhibentibus præsto essent, ut subdiaconi, diaconi, & presbyteri: is qui omnibus præerat presbyter, à cæteris clericis illius tituli, uel à Romano Pontifice creatus, dicebatur Cardinalis, quòd omnium dignior principaliorue esset eorum qui in eo titulo permanebant, cæterosque clericos tituli sibi commissi gubernaret & regeret. Quorum originè Romæ hanc fuisse accepi. Quum beatissimus apostolorum

rum princeps Petrus catholicæ Romanæ ecclesiæ Pontifex, primus uerbi ministerio in orientalibus ecclesijs præcipue Hierosolymis & Antiochiæ rite instituto, in urbem, ut Romanam ecclesiam constitueret, uenisset, ex omni fidelium multitudine, præcipuisque nostræ religionis cultoribus, uiros quosdam seniores & qui bonum testimonium ab his qui foris sunt habebant, plenos spiritu sancto & sapientia, spectatæ fidei & raræ probitatis, Hierosolymitanæ, ceterarumque orientalium ecclesiarum exemplo delegit: hi clerici uocati sunt, quos per manuum impositionem partim presbyteros, & partim diaconos consecrauit: quorum opera pontifex ipse siue episcopus Romanus in instruenda crescente tunc ecclesia uteretur, quum ei uni tot millibus hominum ad fidem Christi quotidie uenientium consulere non esset integrum. Porro autem presbyterorum, & diaconorum munia, ut pro se quisque suum officium & nosceret & impigre faceret, diuidere in primis conducibile uisum fuit. Itaque summam rerum, animarum scilicet curandarum negotium presbyteris commisit, ut sacramenta ecclesiastica plebi Dei administrantes, orationi, & ministerio uerbi cum episcopo uacarent. Diaconis autem, ut uiduis, pupillis, et alijs fidelibus egenis ex Christianorum eleemosynis ab ipsis custoditis subuenirent, curam demandauit: eisque iniunxit, ut presbyteris quoque sacra facientibus præsto essent. Quorum omnium numerus quum antea modicus & incertus esset, ei modum statuerunt Cletus & Euaristus Romani Pontifices. Cletus enim (ut ex Damaso auctor est Bibliothecarius) presbyteros Romæ ad xxv. numerum redegit. Euaristus

verò Apostolorum instituto ad septenarium numerum diaconos in ecclesia Romana auxit. Quibus etiam illud addidit, vt episcopum prædicantem propter stilum veritatis custodirent. Ceterum ne presbyterorum administratio in promiscuo esset, ipse Euaristus, qui quartus post beatum Petrum Apostolum episcopus Romanus fuit, annum circiter salutis centesimum titulos vel (vt nunc dicimus) paræcias in Vrbe primus presbyteris diuisit, vt singuli à se inuicem secreti, in sua Urbis regione, titulo vel paræcia, confusionis tollende causa, diuina mysteria populum erudientes, sacramenta Dei omnibus ad se venientibus Christianis exhiberent, singulosque presbyteros in vnoquoque titulo collocavit. Sufficere enim tum visus est, is numerus propter credentium præcitatam. Verum haud ita multo post, fidelium quotidie crescentium multitudine permotus Hyginus x. Romanus pontifex quum tot credentibus non sufficerent, plures in vnoquoque titulo cum clericos, tum presbyteros esse voluit. Quod his verbis in eius vita innuit ex Damaso Anastasius. Hic clerum composuit, & distribuit gradus. Hinc presbyterorum Cardinalium nomen manasse crediderim, vt is scilicet esset presbyter Cardinalis, idest, principalis, qui cæteris presbyteris eiusdem tituli (quos plures ab Hyginio factos fuisse dixi quum ante vnus tantum per singulos titulos presbyter fuisset) præsesset. Satis enim constat aliquot annis post, etiam ante sancti Syluestri tempora, Cardinalis nomen in Romana ecclesia usurpari cœptum fuisse, quod non nisi ex Hyginij papæ instituto oriri potuit, quum antea eo

nomine

nomine opus non esset, quod nisi vnus per singulos titulos presbyter lectus fuisset. Post Hygini temporibus in presbyterorum Romanorum titulis nullam mutationem factam inueni, vsque ad Dionysii papæ pontificatum. Nam circa annum Christi cclx. Dionysius xxvi. Romanus pontifex, Euaristi exemplum secutus, quum iam Christiana pietas mirum in modum in ea Vrbe aucta esset, denuo titulos vel paræcias Romæ, quum eas ampliasset, presbyteris diuisit, ipsasque quò quisque suis limitibus finibusque contineretur distribuit, pluribus per singulas vt Hyginus fecerat presbyteris constituit. Presbyterorum quoque Romanæ Ecclesiæ curæ cœmeteria adiunxit, quæ quia plura erant, ea inter presbyteros distribuit gubernanda, vt martyrum sepulchris consultum esset. Quod Damasus his verbis breuissime exponit: Hic presbyteris diuisit ecclesias & cœmeteria; & paræcias & diœceses constituit. Cæterum non longe post circiter annum Christi cccv. Marcellus xxxi. papa titulos Urbis ab Euaristo antiquitus & primò presbyteris datos, numero limitauit, decreto statuens, xxv. Romæ quasi diœceses esse ad baptismatis commoditatem: eorumque opportunitate qui ad fidem ex gentibus quotidie veniebant, quin vt etiam martyrum sepulchris consueretur. Quod ita tradit Damasus: Marcellus papa xxv. titulos Romæ constituit quasi diœceses propter baptismum, & pœnitentiam multorum qui conuertebantur ex Paganis, & propter sepulturas martyrum. Titulos vero Romanos siue paræcias cessantibus Gentilium persecutionibus adauxere, presbyteros-

que

16 ONVPHRIUS PANVIN.

que plures in singulis constituere Romani pontifices . Silvester qui titulum Equitij , Marcus qui titulum sancti Marci , Iulius qui titulum sanctæ Mariæ Transiberim , Damasus qui titulum sancti Laurentij , Innocentius qui titulum Vestinæ fecerunt . Liberius item , Siricius , Anastasius , Zosimus , & reliqui episcopi Romani . Quum enim infinita Gentilium multitudo primùm , deinde Vrbs , & Italia omnis fidem Christi suscepissent , quum xv. tituli Romæ non sufficerent , nec hi qui in eis residebant presbyteri tam ob necessitatem , quàm ad Urbis & Romanæ Ecclesiæ ornamentum & maiestatem : & titulorum & presbyterorum in vno quoque titulo numerus auctus est , factique sunt tituli xxviij. quem numerum numquam excessisse usque ad nostra tempora constat . Quæ omnes quum Ecclesiæ essent vel ædes sacræ , Deo & Sanctis dicatæ , denominationem sortitæ sunt vel à diuis in quorum memoriam vel honorem dedicatæ erant , vt sanctæ Mariæ Transiberim , S. Chrysogoni , S. Cæcilie , S. Anastasie , S. Marci , & similia : uel ab eis hominibus qui ipsos titulos condiderunt , vt Callisti , Iulij , Damasti , Pastoris , Equitij , Pammachij , Byzantij , Lucinæ , Vestinæ , Eudoxiæ , Fasciolæ , Tigridis , & similia . Viginti porò octo titulorum numerum circa Leonis I. Papæ tempora expletum fuisse , multis coniecturis & rationibus ductus crediderim . Neque enim facile post Leonem ipsum Papam inueniri potest aliquem Romanorum pōtificum titulum quempiam nouum supra xxviij. addidisse : sed tantum eos de vna ecclesia ad aliam translulisse , vel mutasse , uel restituisse , aut exornasse .

Vetustissimi

tustissimi autem xxviij. tituli Urbis Romæ, qui ante millesimum & sexagesimum annum fuerunt, quos tam ex actionibus synodi Romanæ sub Symmacho papa anno Christi CDXCIX. celebratæ, quam ex Anastasio Bibliothecario excepi, sunt hi.

- 1 Titulus sancti Callisti, aliàs sancti Iulij, aliàs sanctorum Iulij & Callisti, aliàs Callisti, alias sanctæ Mariæ Transtiberim.
- 2 Titulus sancti Chrysogoni Transtiberim.
- 3 Titulus S. Cæcilie Transtiberim.
- 4 Titulus S. Anastasie sub Palatio.
- 5 Titulus Damasi papæ, aliàs SS. Laurentij & Damasi, aliàs sancti Damasi, aliàs sancti Laurentij in Damaso.
- 6 Titulus S. Marci ad Palatinas.
- 7 Titulus Equitij, aliàs S. Siluestri, aliàs SS. Siluestri & Martini, aliàs S. Martini in Montibus.
- 8 Titulus S. Sabine in Monte Auentino.
- 9 Titulus sanctæ Priscæ in Mõte Auentino, aliàs SS. Aquilæ & Priscæ.
- 10 Titulus sanctæ Aemilianæ.
- 11 Titulus Fasciolæ, aliàs SS. Nerei & Achillei.
- 12 Titulus Tigridis, aliàs sancti Xysti.
- 13 Titulus Lucinæ, aliàs sancti Marcelli.
- 14 Titulus S. Susannæ ad duas domos, aliàs sanctorum Gabini & Susannæ.
- 15 Basilica sanctorum duodecim Apostolorum, aliàs titulus sanctorum Apostolorum Philippi & Iacobi. Caterum hæc ecclesia posterioribus temporibus sola inter has xxviij. basilica, non titulus dicta

18. ONVPRHIVS PANVIN.

est, ab fabricæ (vt opinor) magnitudine.

16 Titulus S. Cyriaci in Thermis Diocletiani.

17 Titulus S. Eusebii.

18 Titulus Pastoris, aliàs S. Pudentis, aliàs S. Pudencianæ, omnium qui extant vetustissimus.

19 Titulus Vestinæ, aliàs SS. Gervasii & Protasii, aliàs S. Vitalis.

20 Titulus S. Crescentianæ.

21 Titulus S. Clementis.

22 Titulus S. Praxedis.

23 Titulus Eudoxiæ Augustæ, aliàs sancti Petri ad Vincula.

24 Titulus Lucinæ, aliàs S. Laurentii in Lucina.

25 Titulus S. Nicomedis.

26 Titulus S. Matthæi in Merulana.

27 Titulus Pammachii, aliàs sanctorum Ioannis & Pauli.

28 Titulus S. Caii.

Reperitur quoque Romæ sub Innocentio Papa Titulus Byzanti, verum vel is est cum aliquo ex ijs quos supra enumeravi, quos multis nominibus vocari vidi-
mus, vel tituli nomen amisit, vt alijs aliquot titulis accidisse paulo post ostendam, atque in eius locum forte factus fuit titulus sanctæ Sabinæ, qui sub Cælestino Papa I. (is Paulo ante Leonem vixit) institutus est, vt ex versibus musuarijs, & Bibliothecario constat. Quum verò non nisi xxviij. tituli fuerint, totidem quoque Cardinales presbyteros fuisse necesse fuit. Si enim hi tantum presbyteri qui titulis præerant, Cardinales appellabantur, tituli que tantum xxviij. Ro-

mæ erant, totidem quoque Cardinales presbyteros esse oportebat. Quod ita fuisse quum ex multis locis constet, tum id apertissime explicat Pandulfus Pisanus Subdiaconus Apostolicus, qui vitas Romanorum pontificum scripsit in Gelasii ij. Papæ electione, vbi diserte xxviij. tantum Cardinales presbyteros numero quodam certo & limitato fuisse tum viuos commemorat. Omnes igitur quos supra retuli xxviij. titulos, quinque exceptis posterioribus temporibus, eodem nomine præditos extitisse, & ad nostra vsque secula permanisse constat. Quinque enim illos circa tempora sancti Gregorij Papæ primi, vel paulo ante obsoleuisse, titulosque esse desuisse, vel aliquos ex eisdem mutatis nominibus cum his alijs quinque esse necesse est. Desunt enim.

Titulus S. Aemilianæ.

Titulus S. Crescentianæ.

Titulus S. Nicomedis.

Titulus S. Matthæi.

Titulus S. Caij.

Pro quibus in actione Synodi Romanæ sub Gregorio Papa I. circa annum Domini DC. celebratæ, & apud Bibliothecarium, hos quinque repositos fuisse inueni.

Titulum S. Balbinæ in Monte Auentino.

Titulum SS. Marcellini, & Petri.

Titulum S. Crucis in Hierusalem.

Titulum S. Stephani in Monte Calio, &

Titulum SS. Quattuor Coronatorum.

*Qui prioribus xxiiij. adiuncti, xxviij. numerum ex-
plent, quinque omnes præter vnum nostra adhuc ætate
B 2 extant.*

extant. Deest enim titulus S. Cyriaci in Thermis Diocletianis, qui quum prae vetustate corruisset, ea aede profana nata, Titulus à Xysto papa iij. ad ecclesiam SS. Quirici & Iulitæ translatus est, ubi & hodie perseverat. Cæterum ex quinque vetustis titulis qui esse desierunt, Titulum sancti Matthæi in Merulana ab alijs diuersum esse aperte liquet, quum nunc etiam ea ecclesia vetustissima extet, quod de alijs quattuor titulis minime dici potest, quum eorum nulla amplius memoria supersit. Eos ego non leui coniectura ab alijs diuersos esse existimo, & temporis iniuria quum tituli honore à Romanis pontificibus qui secuti sunt, quò nouos ab se erectos ea dignitate ornarent, spoliati essent, omnino labefactatos, ita ut nullum eorum amplius vestigium extet. Quum verò nō nisi quattuor, reliquæ essent patriarchales basilicæ, septē in singulis presbyteris Cardinalibus distributis, sicut xxvij. Cardinalium numerum, ita & titulorum.

Basilicæ sancti Petri in Vaticano, quæ habet Archipresbyterum qui est Cardinalis, & Canonicos sæculares, ministerio, eadem ratione, qua basilicæ Lateranensi vij. episcopi, ita huic assignati sunt septem presbyteri Cardinales, hi fuere.

Presbyter Cardin. tituli S. Mariæ Transtiberim.	Die Solis.	
Presbyter Cardinalis tituli S. Chrysogoni.	Die Lunæ.	Misam
Presbyter Cardinalis tituli S. Cæcilie.	Die Martis.	ad sanctū
Presbyter Cardinalis tituli S. Anastasie.	Die Mercurij.	

Presbyter Cardinalis tituli S. Laurētij in Damaso.	Die Iouis.	Petrū celebrabāt.
Presbyter Cardinalis tituli S. Marci.	Die Veneris.	
Presbyter Cardin. tituli S. Martini in Montibus.	Die Saturni.	

Basilicæ S. Pauli apostoli extra muros Urbis viæ Ostiensi, quæ pro rectore habet abbatem & monachos ordinis sancti Benedicti, ministerio ob eandem causam qua & Lateranensi & S. Petri Basilicis vij. alij attributi sunt presbyteri Cardinales, qui fuerunt.

Presbyter Cardinalis tituli S. Sabinae.	Die Dominico	Missas
Presbyter Cardinalis tituli S. Priscæ.	Feria ij.	
Presbyter Cardinalis tituli S. Balbinæ.	Feria iij.	ad sanctū
Presbyter Card. tituli SS. Nerei, & Achillei.	Feria iij.	Paulum
Presbyter Cardinalis tituli S. Xysti.	Feria v.	
Presbyter Cardinalis tituli S. Marcelli.	Parasceue	canerens.
Presbyter Cardinalis tituli S. Susannæ.	Sabbato.	

Basilicæ Patriarchalis S. Mariæ Maioris in Esquilis, quæ habet Archipresbyterum qui est Cardinalis, & Canonicos seculares, obsequio eadem ratione qua supradixi assignati sunt hi vij. alij presbyteri Cardinales.

Presbyter Cardinalis Basilicæ SS. xij. Apostolorum.

Presbyter Cardinalis tituli S. Quirici in Thermis,
alijs SS. Quirici & Iulitæ,

Presbyter Cardinalis tituli S. Eusebij.

Presbyter Cardinalis tituli S. Vitalis.

Presbyter Cardinalis tituli SS. Marcellini, & Petri.

Presbyter Cardinalis tituli S. Pudencianæ.

Presbyter Cardinalis tituli S. Clementis: Qui singulis diebus hebdomadæ sacra facerent super aram maximam Basilicæ S. Mariæ Maioris.

Patriarchalis Basilica S. Laurentij extra muros Urbis via Tiburtina, quæ olim habebat Abbatem & monachos Cluniacenses, nunc est Cardinali commendata, habetque canonicos regulares congregationis S. Salvatoris Bononiæ: obsequijs in missarum celebratione assignati fuerunt vij. hi reliqui presbyteri Cardinales.

Presbyter Cardinalis tituli S. Praxedis.

Presbyter Cardinalis tituli S. Petri ad Vincula.

Presbyter Cardinalis tituli S. Laurentij in Lucina.

Presbyter Cardinalis tituli S. Crucis in Hierusalem.

Presbyter Cardinalis tituli sancti Stephani in Monte Cælio.

Presbyter Cardinalis tituli SS. Ioannis & Pauli.

Presbyter Card. tituli SS. Quattuor Coronatorum.

Si igitur singulis ex his quattuor Basilicis Patriarchalibus vij. presbyteri Cardinales adscribantur, necessario xxvij. presbyteri, & totidem tituli Cardinales erunt.

Perduravit autem hic xxvij presbyterorum Cardinalium, & titulorum integer numerus, ut ex Pandulfo Pisano in vita Gelasij ij. intelligitur, egoq; ex antiquis diplomatibus

matum subscriptionibus obseruauit, vsque ad Honorij Pa-
 pæ ij. pontificatum, & annum Christi MCXXV. Quo
 tempore hic ordo, & numerus paulatim negligi cœpit.
 Morientibus enim Cardinalibus presbyteris (idem etiam
 de diaconis vt paulo post ostendam intelligendum) tunc
 primum titulis ipsis suo rectori vel presbytero Cardina-
 le orbatus, per pontificem de nouo presbytero Cardinale
 prouideri desitum, neque (vt antiqua consuetudo erat)
 statim in defuncti vel abdicantis locum alter amplius
 Cardinalis subrogabatur, quare factum est vt presbyte-
 rorum Cardinalium numerus sensim decrescere cœperit,
 & processu temporis adeo paulatim diminutus est, vt
 aliquando tempus fuerit in quo non nisi duo presbyteri
 Cardinales viuentes in collegio essent, quemadmodum
 accidit sub Alexandri Papæ iij. obitu, & Urbani iij.
 creatione anno salutis MCCLXI. Tituli interim vel
 sine Cardinalibus erant, sed ab Archipresbytero suo
 aut Canonicis regebantur, vel alicui ex collegio Cardi-
 nali à pontifice commendabantur. Viriusque rei exem-
 pla extant. Eadem de diaconijs ratio erat. Cur vero Ho-
 norius ipse ij. id primum cœperit, & eius exemplū poste-
 riores Romani pontifices imitati fuerint, causa hæc fuit.
 Sub Callisto ij. qui ante Honorium ij. statim pontifex fuit,
 pax inter Romanam ecclesiam, & imperium sub Hærico v.
 Imperatore post diuturnum dissidium, & schismata exorta,
 facta fuerat, in qua inter alia multa cautum fuit, vt Ro-
 mani pontificis electio ad Cardinales clerumq; urbanum
 tantum pertineret, neq; amplius Imperatoribus ius ali-
 quod, qd aliquando usurpauerant, in eius creatione esset.
 Quapropter quum ob Cardinalium multitudinem multa

schismata in nouis Romanorum pontificum comitijs orientur, nondum enim lex de duabus Cardinalium partibus instituta erat, vt huic malo obuiam irent Romani pontifices Cardinalium numerum paulatim diminuerent, & qui primus additis xvij. diaconis, septemque episcopis, certus & determinatus liij. erat, sensim dilabi, & ad incertum numerum reduci cepit, vetusto tamen semper longe minorem. Primum enim ex liij. sub Innocentio ij. vel Cælestino ij. xl. esse ceperunt, deinde xxxv. mox xxx. postea xxv. ad hæc xx. post xv. demum x. nouissime (vt dixi) ad eam paucitatem aliquando redati sunt, vt non nisi viij. Cardinales uiuentes essent, quattuor presbyteri, & totidem diaconi, quando Nicolaus papa ij. creatus est anno salutis Mccclxxvi. etenim Cardinalium numerus usque ad id tempus, quo pauciores Cardinales nunquam fuerunt, diminui non desit. Post quod se rerum periodo uertente, semper augere cepit ut essent xv. deinde xx. quemadmodum sub Bonifacio viij. Auenione quoque quamquam paulatim eorum numerus iterum crescere ceperit, nunquam tamen usque ad Xysti iij. pontificatum xxx. numerum attigerunt, præsertim quum in concilio Constantiensi cautum fuerit, ne plusquam xxiiij. Cardinales uiuentes simul essent. Primum papa Xystus iij. Cardinalium numerum maxime ampliavit, trigintaque supergressus est. Cuius exemplum secutus Alexander vi. papa ad Cardinales plus minus quinquaginta simul uiuentes collegium auxit, nemo tamen horum pontificum antiquum LIII. numerum excessit. Verum Leo Papa x. primus omnium Romanorum pontificum magna illa unius & xxx. Cardinalium

nalium lectione ueterem & antiquum numerum quinquaginta trium superauit, quum sub eius pontificatu Cardinales lxxv. simul uiuentes fuerint, quod nunquam alias contigerat. Eius exemplum secuti sunt Paulus iij. Paulus iij. & Pius iij. quorū prior ad lxxij. numerū Cardinales auxit, sequēs ad lxx. tertius ad lxxvi. ad quē numerū nunquam præterea Cardinales attigisse satis constat.

Quare quum presbyteri Cardinales numerum illum ueterē xxvij. excefferint, nouis titulis, opus fuit, ut nouis illis tribuerentur Cardinalibus, qui xxvij. numerum excedebant. Hanc ob causam primus post mille annorum interuallum Callistus iij. papa nouum titulum addidit anno MCDLVIII. qui fuit sancti Callisti prope ecclesiam sanctæ Mariæ Transtiberim, quem sororis filio Ludouico Milano Cardinali presbytero ab se creato concessit.

Secundus, Xystus iij. nouum titulum addidit anno MCDLXXVIII. qui fuit titulus S. Nicolai inter imagines prope Amphitheatrum siue Colloseum, quē presbytero Cardinali Petro Foscaro Veneto ab se creato dedit.

Tertius, Leo papa x. magna illa xxxi. Cardinalium creatione anno Domini MDXVII. antiquissimum titulum S. Matthæi in Merulana, qui per mille & amplius annos tituli honorem amiserat, restituit, & x. alios nouos titulos ex uetustissimis Urbis ecclesiis fecit, qui fuerunt,

Titulus S. Ioannis ante portam Latinam

Titulus S. Cæsarij in Palatio.

Titulus S. Hagneti in Agone.

Titulus S. Apollinaris.

Titulus S. Laurentij in pane & perna.

Titulus S. Siluestri in campo Martio.

Titulus

Titulus S. Thomæ in Parione .

Titulus S. Pancratij .

Titulus S. Bartholomæi in Insula, alias inter pontes .

Titulus S. Mariæ in Capitolio, alias de Araceli .

Quartus. Papa Iulius iij. anno MDLIII. tres novos titulos adiunxit, hi fuere .

Titulus S. Mariæ in Via .

Titulus S. Barbaræ .

Titulus S. Symeonis .

Quintus . Paulus iij. anno MDLVII. titulum nouū adiunxit, videlicet titulum S. Mariæ super Mineruam, concessum Fratri Michaeli Ghislerio Cardinali Alexandrino .

Sextus. Pius iij. Papa anno salutis MDLXIII. nouum titulum addidit ecclesiam ab se restitutam S. Mariæ Angelorum in Thermis Diocletiani, quem Ioanni Antonio Sorbellono Cardinali ab se creato assignauit.

Novissime Pius v. papa Anno MDLXVI. quum Cardinalibus à Pio iij. creatis novos titulos dedisset, tres crexit, hi fuere.

S. Triphonis .

S. Hieronymi Illyricorum .

S. Euphemie in Vico Patricio .

Tituli igitur noui facti xxi sunt, vnus à Callisto iij. vnus à Xysto iij. vndecim à Leone x. tres à Iulio iij. vnus à Paulo iij. vnus à Pio iij. tres à Pio v. quibus xxviij. antiquis additis, erunt omnino xlix.

De diaconorum Cardinalium origine, & ipsorum duodecim antiquis Diaconijs.

Cap. III.

Diaconis autem, idest ministris, quos ad septem Euaristum Romæ auxisse dixi, quum ante præscriptum sibi & certum locum non haberent, sed eorum munia in promiscuo essent, primus singulis Urbis regiones Fabianus Papa xxi. diuisit circa annum Christi CCXL. ut unusquisque in suis regionibus pauperum Christianorum inopiæ de Ecclesiasticis thesauris, & fidelium oblationibus à Subdiaconis collectis, atque ab ipsis custoditis, quantum in se esset, subueniret. Presbyteris quoque paræciarum in suis regionibus constitutis in omnibus quæ ad sacra pertinerent ministraret, ex quibus primum vel antiquiorem, cum episcopi, cleri, populi,que consensu electum Archidiaconum, vel Diaconum Cardinalem, idest principalem appellari decretum est, quemadmodum & primum presbyterorum, Archipresbyterum. Unus igitur vetustissimis temporibus erat tantum Diaconus Cardinalis, primus scilicet ex vii. quod aperte colligitur ex actionibus Synodi Romanæ sub S. Siluestro Papa celebratæ.

Hoc munere multi nobilissimi viri, quod maximæ dignationis erat & auctoritatis, in Romana ecclesia functi sunt. In his præcipuus beatus martyr Laurentius Xysti
 papæ

papæ ij. Archidiaconus. Duravit autem longo tempore vij. diaconorum numerus, neque auctus est usque ad annum Christi Mille: ni fallor, nunquam enim ante id tempus maiorem diaconorum numerum in ecclesia inueni. Quum igitur non nisi vij. essent, singulique diaconi duabus regionibus præessent (in xiiij enim regiones Roma tunc diuidebatur) postea statutum est, vt in singulis Vrbe regionibus singuli diaconi essent, atq; xiiij. facti sunt, quorum primus dicebatur adhuc Archidiaconus, uel Diaconus Cardinalis, cæteri uero diaconi more ueteri dicebantur Diaconi illius uel illius regionis, uerbi gratia, primæ, sextæ, decimæ, uel xij. Demum aucta Romanæ ecclesiæ maiestate, his non sufficientibus, plures in vnaquaque regione & titulis diaconi creati cæpti, eorumque numerus quemadmodum presbyterorum non Cardinalium incertus atque indeterminatus factus est. Dignior uerò siue antiquior diaconus a cæteris eiusdem regionis clericis uel Romano pontifice electus, diaconus Cardinalis appellatus fuit: qua ratione factum est, ut xiiij. postea Cardinales diaconi, totidem enim erant regiones, fuerint, qui sicut de presbyteris dixi, ideo Cardinales, idest principales dicti sunt, ad cæterorum diaconorum non Cardinalium discrimen, quorum iam numerus in Vrbe ualde auctus fuerat. Quattuordecim Diaconis Cardinalibus regionarijs ante quingentos annos, quattuor alij additi sunt diaconi Cardinales Palatini ad regionariorum differentiam uocati, quod assidue in palatio manerent, quorum munus erat Vaticanæ, & Lateranensi basilicis, uel Romano pontifici in iisdem celebranti ministrare, quos & altaris Lateranen-

sis ministros appellatos fuisse legi. Quem numerum pri-
 mus excessit Paulus iij. sub quo anno Domini MDXLV.
 decem & nouem diaconi Cardinales uiuentes fuerunt.
 Quem etiam numerum longe xix. Cardinalium lectio-
 ne auxit Pius iij. qui diaconos Cardinales, quod nunquã
 antea cõtigerat, ad xxv. auxit, quamquam haud ita mul-
 to post quattuor diaconi Cardinales in presbyteros con-
 secrati sint. Quemadmodum enim xxviij. presbyteris
 Cardinalibus, sic xvij. diaconis fixus & prescriptus
 numerus fuit cum presbyterorum numero, qui (quemad-
 modum supra dixi) post Honorij ij. pontificatum sensim
 vsque ad iij. diminutus, & postea est auctus. Illud post-
 modum scitu dignum, quod ab eo usq: tempore, quo vij.
 diaconorum numerus adhuc erat, loca uel antiquitus
 uel recens fabricata, diaconis in quibus permanerent
 tradita fuerunt, quæ postea ab eorum nomine diaconie
 uocatae sunt. Hæ erant sacræ ædes siue ecclesie in san-
 ctorum honorem uel memoriam dicatae, proximas do-
 mos habentes, quemadmodum aliæ Urbis basilicæ, &
 tituli, sine animarum cura: quum enim eorum custodes
 diaconi, non presbyteri essent, animas non curabant,
 idest, sacramenta administrare non poterant; idcirco
 neque tituli, neque paræciæ dicebantur, quamquam es-
 set in sanctorum honorem consecratae; sed diaconie, uel
 martyria à martyrum reliquijs in his conditis. A qui-
 bus postea sacris ædibus diaconi ipsi Cardinales regio-
 narij, regionis appellatione dimissa, cognomina ac di-
 stinctiones sortiti sunt. Quum enim antiquitus diaconi
 primum tantum, deinde diaconi Cardinales illius, uel il-
 lius puta tertiæ, quintæ, uel septimæ regionis, quarum
 diaconi

diaconi erant, dicerentur; postea dici cœpti sunt diaconi Cardinales huius uel illius diaconie cui præerant, uerbi gratia sancti Theodori, sancti Hadriani, sanctorum Sergij & Bacchi, sanctæ Mariæ Nouæ, & similitum. Quod presbyterorum Cardinalium exemplo factum existimo, qui semper cū adiectione illius tituli cui præerant se nominabant, ut Ioannes presbyter Cardinalis S. R. E. Tituli sanctæ Mariæ Transfibernæ. Hi igitur in suis diaconis commorantes demandata sibi munia in sua regione impigre faciebant, pontificique Romano sacra facienti præsto aderant, & quum S. R. E. thesaurorum custodes essent, pecunias egenis iuxta sibi præscriptas tabulas per suas regiones distribuebant, patrimonia quoque Apostolicæ sedis quæ maiores redditus habebant, gubernabant.

Porrò autem xvij. Diaconias, quæ tot erant, quot erant Diaconi Cardinales, circa Gregorij papæ primi tempora institui cœptas fuisse non leuibus rationibus persuasus sum, quando etiam posterior xxvij. titularum series facta est, siquidem non longe post S. Gregorij tempora frequens Diaconiarum mentio extat: fuisse autem primum tantum septem, totidem autem erant Diaconi, post xiiij. demum aucto Diaconorum Cardinalium numero xvij. factæ. Quarum nomina hæc sunt.

Diaconia S. Mariæ in Dominica, ubi manebat Archidiaconus.

Diaconia S. Lucie in circo, iuxta Septisolum.

Diaconia S. Mariæ Nouæ.

Diaconia SS. Cosmæ & Damiani.

Diaconia S. Hadriani.

Diaconia SS. Sergij & Bacchi.

Diaconia S. Theodori.

Diaconia S. Georgij in Velabro.

Diaconia S. Mariæ in Cosmedin.

Diaconia S. Mariæ in Porticu.

Diaconia S. Nicolai in Carcere Tulliano.

Diaconia S. Angeli in Piscina.

Diaconia S. Eustathij iuxta Pantheum.

Diaconia S. Mariæ in Aquiro.

Diaconia S. Mariæ in Via lata.

Diaconia S. Agathæ in equo marmoreo.

Diaconia S. Lucie in Silice, aliàs in Orthea.

*Diaconia sanctorum Viti & Modesti in macello
martyrum.*

*Has vero Diaconias semper fuisse legi, & nunquam
vel nouis additis, vel antiquis sublatis mutatas, vsque
ad Leonis x. pontificatum, qui primus posterioribus tem-
poribus Diaconiam nouam adiunxit, quæ fuit*

*Diaconia S. Onuphrij in Vaticano, quam Ioanni Car-
dinali Lotharingo Diacono ab se creato tradidit.*

*Diaconie autem ita erant à titulis distincte, vt nul-
la ratione neque presbyter Cardinalis Diaconiam, neq;
Diaconus Cardinalis Titulum vnquam habuerit. Sed se-
quando accidisset diaconum Cardinale in presbyterum cõ-
secrari, is relicta diaconia quã ad eam usq; diem obtinue-
rat, titulum accipiebat. Quem ordinem non seruauit Xystus
papa iij. quem oēs eius successores usq; ad Pium v. post-
modum secuti sunt. Xystus enim secunda Cardinalium le-
ctione anno Domini MCDLXXIII. primam presbyteris
Cardina-*

Cardinalibus abse creatis titulorum loco diaconias dedit. Econtra Alexander vi. primus titulos qui presbyterorum Cardinalium tantum esse debent, diaconis Cardinalibus pro diaconijs concessit. Resque adeo inualluit, ut ad nostra usque tempora nullus ferè titulus sit, qui Diaconum, & è contra nulla ferè diaconia, quæ presbyterum Cardinalem non habeat, uel habuerit. Apud ueteres quoq; consuetudo per mille, et ducentos continuos annos in Romana ecclesia usurpata fuit, ut neque diaconi diaconias semel acceptas, neque presbyteri titulos, neque episcopi Cardinales episcopatus suos nunquam mutarent. Diaconus enim in diaconi ordine permanens semel acceptam Diaconiam non dimittebat, similis de presbyteris, & episcopis Cardinalibus ratio erat. Sed si diaconus Cardinalis presbyter consecrari uolebat, dimissa diaconia quæ presbyteris non conueniebat, titulum uacantem à pontifice obtinebat, neque eum alio titulo suscepto relinquebat nisi episcopus Cardinalis renuntiari contigisset. Quo casu dimisso titulo episcopatum uacantem à Papa suscipiebat, quem (nisi Romanus pōtifex creatus esset) usque ad obitum retinebat, ita ut nullus optioni locus esset; qua ratione fiebat, ut diaconi, presbyteri, & episcopi Cardinales diaconias, titulos, & episcopatus suos magis colerent & exornarent, restituerent & auerent, quos dum uiuerent essent retenturi. Nunc Cardinales optionis lege multos titulos & diaconias obtinere possunt. Cuius rei initium ortum est tempore Alexandri V. in Concilio Pisano anno Domini MCCCCX. in quo cum ob schisma contigisset sacerdotia Cardinalitia duos ad minus habere

habere Cardinales, unū unius obediētiæ Auinionēsis, alterū alteri^o Romanæ, sublato schismate, unitiſq; utriusq; Collegij Cardinalibus, & nouo pontifice creato has mutationes fieri tum neceſſe fuit, ut unus ex duobus qui in schismate episcopatum Tuſculanum obtinebat, eo alteri dimiſſo, Sabinum tunc uacātem cooptaret. Ita in titulis, & diaconiſ factum eſt. Quæ res quamquam neceſſaria tunc fuit, in exemplum tamen tracta, poſtea frequentari cœpta eſt, occasione ab eo exemplo accepta. Atque hac ratione factum eſt, ut aliquando Cardinalis quiſpiam fuerit, qui diaconus initio creatus, tres & quatuor diaconias, poſt presbyter factus totidem titulos, demum episcopatus omnes, qui ſex ſunt, cooptauit. His in vniuerſum explicatis, nunc de ſeptem Urbis præcipuis Eccleſiis ſpeciatiſ diſputemus. Quarum prima quæ viſitari conſueuit, eſt baſilica S. Petri in Vaticano.

De Baſilica Sancti Petri Apoſtolorum
Principis in Vaticano.
Cap. III.

Septem Urbis Eccleſiarum viſitationem pius & deuotus Chriſtianus adornans, pridie aut triduo ante, peccatorum ſuorum ſalutarem ſacerdoti confeſſionem facere opportunum erit. Commodiſſime vero celebritatem auſpicabitur a toto terrarum orbe auguſtiſſima baſilica S. Petri Apoſtoli Vaticana. De cuius præſtantia

C loquens

loquēs D. Gregorius Papa dialogorū libro 3. Quod si cūcta (inquit) q̄ in beati Petri ecclesia gesta sunt euolue re quis conetur, ab omnū iā proculdubio narratione con ticescet. Hanc basilicā in mōte Vaticano parue ecclesie forma (vt tradit Damasus Papa) primus edificauit sub ipsa B. Petri apostoli morte Anaclet^{us} presbyter S. R. E. ab eodē Petro ordinatus, & tertius ab eo postea Pontifex Romanus creatus, iuxta uia triūphalem Caij, q̄ & Nero nis circū, quo loco idem apostolus Neronis iussu pedibus in sublime eleuatis cruci affixus fuerat. Hinc Gregorius ix. Papa in epistola quadā scribit, basilicam B. Petri apo stoli, vt tempore oībus priorem, ita etiam honoris digni tate præstāriorem esse. Idem vero Anacletus postea pō tifex factus, instituit, vt reliqui episcopi Romani eo loci sepulturæ traderentur. Hinc Linus, Cletus, ipse Ana cletus, Euaristus, Xystus, Thelesphorus, Hyginus, Pius, Eleuterus, Victor sancti benedictiq; pōtiffices, eodē in lo co sepulti tradūtur a Damaso. Caius quispiā scriptor ec clesiasticus, qui cū S. Zephyrino papa Victoris successo re aduersus Proclum hæresis cataphrygarū principē di sputauit, hæc verba de locis vbi sanctorū Apostolorū Petri & Pauli posita sunt tabernacula siue æmeteria, scripsit. Ego uero trophæa Apostolorum habeo quæ ostē dere possum. Si. n. procedas via triumphali quæ ad Va ticanum ducit, aut via Ostiēsi, eorum inuenies trophæa, quibus ex vtraq; parte statutis, Romana cōmunitur ec clesia. Vetustissimā S. Petri memoriā (vt eam Dama sus vocat) siue martyrium vel confessionem (vt eam S. R. E. protonotarū, qui græce latineq; res gestas mar tyrum scripserunt) appellant, destruxisse videtur. nefa rium naturæ mōstrum Heliogabalus Imperat. quum (ut Lampridius

Lāpridius tradit) sepulchra uaticana, quo elephantorū
quattuor quadrigas laxius & cōmodius agitarēt, quæ ob
sistebāt, disiecisset. Quo tēpore S. Callistus papa, qui B.
Zephyrino successit, corpus apostoli Petri ex cœmeterio
uaticano diruto, ad catatumbas iuxta cœmeterium ab se
ad secundum ab Vrbe via Appia lapidē extructum, cū
corpore santi Pauli trāstulit, vbi sub altari marmoreo
quæ adhuc extat, usq; ad Cornelij papæ pōtificatum p an
nos circiter xxx. iacuerunt, sub Romanis pōtificibus Cal
listo ipso, Urbano, Pōtiano, Antero, Fabiano, & Corne
lio. Nā Damasus auctor est, S. Cornelium papā Lucina
matronæ Romanæ rogatu corpora apostolorum Petri
& Pauli à catatumbis noctu sustulisse, & prioribus suis
locis relocasse. Primū quidē corpus B. Pauli, B. Luci
na posuit in p̄dio suo uia ostiēsi iuxta locum ubi decolla
tus fuerat. S. vero Petri corpus accepit B. Cornelius epi
scopus, & posuit iuxta locū ubi crucifixus est, inter cor
pora sanctorū episcoporū in Vaticano. Septuagesimo de
mū post S. Cornelii anno, pius Cōstantinus Impera
tor, diuinitus ad Xpi fidē miraculosa crucis in cælo vi
sione cōuersus, christiana religione optimis & salutaribus
legibus cōtra hostes nostros cōmunita, tū in vrbe tū
per totū orbē Romanū, multa & maxima Christo & san
ctis eius tēpla cōstruxit. Romæ quidē & in vicinis oppi
dis, rogatu S. Siluestri papæ, qui eū nostræ religionis sa
cris iniitiasse traditur, decē magnifica tēpla cōdidit. In
his, Cai & Neronis circo diruto, basilicā uaticanā centū
marmoreis nobilibusq; sublimē colūnis B. Petro erexit,
siue potius restituit, veteremq; ecclesiā amplificauit. In
cui⁹ fundamētis iaciēdis fenuit piū Imp. primū oīum ra
str. osolū effodisse, 12. aggeris & glebarū sportulas inde
C 2 (asportasse,

In cuius fundamentis iacendis ferunt pium Imperatorem primum omnium raſtro ſolum effodiſſe, duodecimque aggeris & glebarum ſportulas inde aſportaſſe, duodecim Apoſtolorū honori id tribuens. Quam eccleſiam à S. Silueſtro, xiiij. Kal. Decembris dedicatam, multis ornamentis donauit, maximis prouentibus auxit. De ea re extabant in arcu abſidæ maioris hi verſiculi muſiueis litteris ſcripti.

Quod duce te mundus ſurrexit in aſtra triumphans
Hanc Conſtatinus victor tibi condidit aulam.

Eccleſia S. Petri veteris antiquorum Baſilicæ inſtar ædificata, habuit abſidam ſiue tholum, muſiueis ſignis ornatam, tranſuerſam partem quam crucem vocamus, quinque porticus intercolumnijs diſtinctas quas naues dicimus, medianam maiorem, binas ex vtraque parte minores, ampliffimo periftylio, & magnis pulcherriſſisque columnis ſuſtentatas. Innocentius iij. papa abſidæ muſiueum antiquum vetuſtate conſumptum reſtituit, Chriſti ſanctorumque figuris exornauit, vt indicant hi verſiculi.

Innocentius tertius Papa.

Summa Petri Sedes, hæc eſt ſacra principis ædes
Mater cunctorum & decor & decus eccleſiarum
Deuotus Chriſto qui templo ſeruit in iſto
Flores virtutis capiet fructusque ſalutis.

Baſilicæ tectum a diuerſis pontificibus renouatum, æreis tegulis ex templo Iouis Capitolini tranſlatis cooperuit Honorius papa, quem collabentē reſecit Benedi-ctus xij. Tolofanus Pontifex maximus.

Pauimentum marmoreis & prægrandibus tabulis
varij

varij coloris stravit Symmachus Papa, sub quibus in loculis dormiunt multi sancti Pontifices.

Peristylj picturas musiveas fecit Nicolaus iij. Papa. Totam ecclesiam picturis exornauit Formosus Papa. Gregorius ix. frontem Basilicæ supra porticum musiveis signis condecorauit, hosq; versiculos apposuit.
 Ceu sol seruescit sydus super omne nitescit,
 Et velut est aurum, rutilans super omne metallum,
 Doctrina quæ fide callet, & sic pollet vbique,
 Ista domus petra super fabricata quieta,

Iotus egregius suo tempore pictor multas in ea picturas miri operis fecit. Supersunt Angelus magnus supra Organum, Christi & Deiparæ imagines sub eodem Organo.

In Basilicæ Vaticanæ anteriori parte sunt sex portæ. Medio omnium maior argentea vocata à laminis argenteis cælatis quibus totam eam cooperuit Honorius Papa, quas à Sarracenis direptas, restituit Leo iij. & ijs postremo etiã ablatis, aneam refecit Eugenius iij. cum martyrio sanctorum Apostolorum & rebus ab se gestis expressis, ut hæc carmina indicant.

Vt Græci, Armeni, Aethiopes, hic aspice vi ipsam
 Romanam amplexa est gens Iacobina fidem.
 Sunt hæc Eugenij monumenta illustria Quarti
 Excelsi hic animi sunt monumenta sui.

Proxima porta à parte dextera vocatur Rauenniana, à Rauënatibus Transiberim incolentibus, vel quia Transiberini Rauennates vocabantur, quo nomine Tusci & Transpadani homines comprehenduntur, quia eò ingredi ecclesiam consueuerant.

Tertia versus S. Mariam de Febre vocata porta Iudicij, quoniam ea vita sancti ad sepulturam inferebatur.

A parte sinistra proxima post Argenteam sequitur porta Romana, a ciuibus Romanis dicta. Tertia Guidonea vulgari verbo a Guidonibus nuncupata, qui peregrinos ad limina Apostolorum ueniētes, ea in ecclesiam introducebant, cuncta illis memoratu aut visu digna ostēdentes. Sexta, est porta sancta recens addita, quæ vigesimo quinto quoque anno Iubileo redeunte aperitur, & eo exacto clauditur. Super his portis appēse sunt catena portus Smyrnensis, & uectes eius vrbis, Xysto iij. pōtifice maximo a classe ecclesiastica, cui Oliveri^o Carafa cardinalis Neapolitanus cum imperio præerat, de Turcis captæ: uem vexillorum aliquot hastæ, uisdem dei hostibus ereptæ. Ante basilicam erat quadriporticus a Constantino facta, cuius etiam nūc extant reliquæ. Quam Symmachus papa tabulis marmoreis strauit, & musiuicis signis ornauit, Constantinus papa sex sanctarū Synodorū generalium picturam in eadem posuit. Cuius atrium siue impluuium, quod Paradisus dicitur, Domnus papa marmoreis quadris constrauit. In cuius medio Symmachus papa cantharum (idest fontem) fecit, columnis octo porphireticis ornatum: cuius operculum æneum, pauonibus ex mole Hadriani erutis, & Delphinis inauratis aquā fundentibus, decorauit. In cuius medio pineā æneā locauit, quā per subterraneos scyphones & plumbeas fistulas aqua ex forma Sabbatina publicæ cōmoditati corruuabatur. In eodem atrio, marmoreo folio quod adhuc extat iuxta portam, sepultus est Otho. ii. Imp. Honorius etiam & Placidius Valentinianus Augusti ibidem collocati

locati fuere . In eius pariete extant e musiuo deuotissimæ Christi & Apostolorum in mari turbato existētium imagines, loti pictoris opera (vt fama est) factæ.

Gradus marmoreos ante basilicam fecit Constantinus Imperator. Symmachus papa amplificauit. Pius ij. papa additis SS. Apost. pr.egrandibus statuis restituit.

His expeditis ad altare maius explicandum regrediamur . Erecta igitur vaticana basilica , Constantinus Imperator tum altare etiam maius fundauit maximis quadratis marmoreis tabulis constitutum, unâ semper cum B. Siluestro papa benedicente omnia & consecrante, habitu quoque magno episcoporum aliorumq; sacerdotum & clericorum Conuentu , concurrentique simul plurima exultantium & Deum laudantium Christianorum turba . Post quæ non minore etiam cum letitia sacratissimum corpus S. Petri apostoli ex humiliore loco e ductum, sub altari maiori basilicæ ipsius, Silvester, & Constantinus summo cum honore ita collocarūt. Primo, fabricarunt ei insignem thecam argenteam ære vndique & cupro conclusam , qua decentius conditum esset, omni ex latere in lōgum & in latum sursum ac deorsum, pedes V. protensam, ac desuper arcam deauratam. Supra corpus quoque eius ad loculi mensuram posuit crucem ex puro auro factam CL. librarum, in qua descriptum est.

CONSTANTINVS AVGVSTVS, ET
HELENA AVGVSTA HANC DO-
MVM REGALI SIMILI FVLGORE
CONRVSCANTEM AVRO CIR-
CVNDANT.

Sunt qui scribunt dimidiata corpora Apostolorum equali portione diuisa in vtrorumque Basilicis, capua vero in sacello palatii Lateranensis collocata fuisse. Supra altare autem cui subiacet corpus, Sanctus Siluester statuit nobile tegmen siue suggestum, quod ciborium, siue cameram vocabant, argenteam, deauratam quattuor porphyreticis (quæ ad huc extant) columnis, erectam, quod postea Leo iiij. argento puro eximie exornauit. Demum Pius ij. marmoreum fecit. At Constantinus posuit ante altare Sancti Petri ad Basilicæ ornatum xij. columnas viuineas elegantissimas ex Græcia translatas. Diuus Hieronymus aduersus Vigilantium testatur Romanum pontificem super Petri, & Pauli ossa veneranda offerre domino sacrificia, & tumulos eorum Christi arbitrari altaria. Diuus Augustinus epistola xliij. ad Madaurense: Imperij Romani nobilissimi eminentissimum culmen ad sepulcrum piscatoris Petri, submisso diademate supplicat.

Theodoretus Cyrensis Episcopus in epistola ad Leonem Papam ait: sepulchra Apostolorum illuminant totum mundum. Hoc maius altare sancti Petri restituit, & solemniter dedicauit Callistus ij. Papa, toto astante

astante, quod conuocauerat, generali Concilio mille ferè prælatorum.

Locus porrò subtus & ante altare maius S. Petri inferior, prope eius sepulchrum, eiusdem sancti Petri confessio vocatur, voce latina pro martyrio usurpata, nam quæ Græci martyria, idest martyrum sepulchra, Latini confessiones vocarunt.

Præter altare maius sancti Petri in antiqua Basilica xx. alia altaria, partim Sacellis, vel Oratorijs inclusa, partim sine adiculis ipsis fuisse, quorum breuem epilogum addam.

Primum à dextera altaris maioris, in transuersa basilicæ parte, quam crucem Ecclesiæ vocant, versus abscidam fuit oratorium & altare S. Xysti pape & martyris, sub quo à Paschali ij. papa sepulta fuisse corpora sanctorum pontificum Xysti ipsius, Fabiani martyrum, & Sergij ij. Secundum sacellum & altare prope superius locatum, fuit S. Leonis iij. pape. sub quo Paschalis ij. recondidit corpora sanctorum pontificum Leonum i. ij. iij. & iij. Tertium delubrum & altare proxime fuit S. Hadriani pape, in quo seruabatur Cathedra S. Petri Apostoli, & ibi ipse sepultus est, cuius adhuc extat epitaphium in sancto Petro in tabula prægrandi è marmore Numidico, vel Luculleo. Quartum in angulo eiusdem crucis Occidentem versus, fuit sacellum musiveis figuris ornatissimum, & altare S. Mariæ in Oratorio conditum à Paulo papa, in quo ipse sepultus fuit. Hoc Oratorium ingredi foeminis nefas fuit, ob multa sanctorum martyrum corpora, quæ idem pontifex ex vicinis Vrbi cœmeterijs ablata in eo collocavit.

locavit. Quintum, in altero eiusdem crucis angulo orientem uersus fuit oratorium musiuo ornatum, & altare sanctorum Processi & Martiniani martyrum a Pascale papa conditum, in quo ipsorum corpora collocavit, & ipse moriens sepultus fuit. Sextum, subsequeretur in eadem cruce orientem uersus, sacellum & altare S. Mauriti: cuius illa singularis erat dignitas, quod Imperator designatus antequam ad altare S. Petri a Romano pontifice coronaretur, ibi primum ab episcopis cardinalibus inungi & benedici solebat.

Huic proximum septimum fuit altare sancti Siluestri, in quo eiusdem brachium reconditum fuit, & corpus Vigilii papæ. Octauum oratorium cum duobus altaribus S. Mariæ & S. Gabini ab eadem parte transuersæ crucis sub arcu maiore prope chorum Canonicoꝝ in media cruce existentem, fuit beatæ Mariæ, a Gregorio iij. fabricatum, dedicatū, pulcherimis musiuicis figuris condecoratum, & infinitis pene reliquijs sanctorum, in his corporibus B. Gabini presbyteri, & Petri diaconi, cum quo sanctus Gregorius dialogorum librum scripsit, brachioque sancti Stephani protomartyris, ac aureis argenteisque ornamentis locupletatum: in quo ipse, Eugeniusque iij. qui illud restituit, sepulti suere.

Nonum altare ab eadem parte fuit S. Martialis discipuli sancti Pauli apostoli, antiquum & magnæ uenerationis. Hæc omnia altaria, & sacella fuerunt a dextera basilicæ in transuersa naui supra ecclesiæ peristylia.

A sinistra parte eiusdem crucis transuersæ haud procul ab altari maiori, fuit altare decimum sanctorum aposto-

apostolorū Petri & Pauli, quod in molitione ueteris ecclesie translatum fuit inter portam Romanam & peristylum nauis maioris, cui affixa est tabula marmorea, super quam corpora Apostolorum a sancto Siluestro papa fuerunt diuisa, ut ex inscriptione liquet. Hoc porro altare antequam suo loco moueretur, e regione respiciebat.

Altare xi. sancti Baribolomæi uetustum & magnæ deuotionis, cui proxima erat columna marmorea intorta uitis ornata, quæ adhuc in ecclesia noua ibidem prope extat. Cui tantam Deus uirtutem præstuit, ut qui a demonibus arrepti sunt, apud eam diuinis habitis supplicationibus liberarentur, quod nullus iam certis magnisque exemplis compertum habemus. Post quod iuxta arcum maiorem ecclesie fuit aliud antiqum duodecim sancti Pastoris altare. Hæc duodecim altaria fuerunt in transuersa basilicæ nauis quæ crucem uocamus, nouem ex dextera, tria a sinistra.

In minoribus uero per longum nauibus iuxta basilicæ murum, quattuor oratoria cum altaribus fuerunt, duo ex utraque parte, a dextera quidem sancti Andree & Gregorij, & sancti Thomæ, a sinistra sancti Saluatoris, Sudariique, & sancti Ambrosij, de quibus paucis agamus.

Oratorium sancti Thomæ condidit Symmachus papa, & multis ornamentis donauit: adhuc superest, in quo sepulti sunt Innocentius septimus papa, & alij uot cardinales. Ibidem est baptisterium, quod marmoreo eleganti pilo olim Probi præfecti prætorio sepulchrum fuit.

In Ecclesiæ fine ubi sedent pœnitentiarii, est Oratorium, & altare sanctorum *Andræ*, & *Gregorij* à *Gregorio* iij. factum, sub quo iacet corpus eiusdem sancti doctoris. In ciborio vero, quod est supra altare, extat caput S. *Andræ* Apostoli a *Pio* ij. locatum est, & *Lanceæ* ferrum, quo D. N. *Iesu Christi* latus perforatum est, à magno *Turcarum* rege *Baiazete*. *Innocentio* viij. *Papæ* dono missum, id est vnum ex vii. altaribus quæ privilegijs & indulgentijs ornata in *Basilica Vaticana* extant.

Hac parte Ecclesiæ humi sepulchri fuerunt post excitationem à *Constantino* *Basilicam* x. pontifices *Romani*, qui primi post *Petrum* sanctam Ecclesiam gubernarunt, præter quos etiam circiter alij xx. qui post S. *Siluestri* fuerunt, iacent.

A sinistro *Basilicæ* latere fuit Oratoriũ cum ara S. *Ambrosij* episcopi, & doctoris, quod diu ante *Basilicæ* ruinam sui nomen, & venerationem amiserat. Nunc eius loco ex ruinis veteris templi translata extant duo altaria beatæ *Virginis* *Innocentij* viij. prope eius æneum sepulchrum cum ciborio, cui ipse *Lanceæ* ferrum imposuerat (id est vnum ex vii) & sanctissimi *Crucifixi* inter sepulchra *Pauli* ij. & *Nicolai* v. Prope finem *Basilicæ* versus portam sanctam est Oratorium, & altare S. *Sudarij* insigni exculioque opere musiveo beatæ *Virginis*, à *Ioanne* vij. papa dedicatum, supra quod in mar moreo operculo est sanctissimum *Christi* *Sudarium* quod vocatur *Veronicæ*, quo pientissima mulier ante, passionem *Christi*, faciem extergens, eius in *Sudario* illo faciem impressam suscepit. Quod hoc loco conseruatum cum

tempus postulat populis confluentibus à canonicis ostēditur, id unum est ex vij. altaribus.

In inferius Basilicæ latus, quod portas continet, quatuor alia fuerunt altaria antiqua, primum inter Sudarij Oratorium, & portam Guidoneam, quod D. Antonino martyri olim dicatum fuerat, cuius nomine exolescente ante centum annos B. Brigidæ honori colebatur, nunc S. Herasmi dicitur.

Inter Guidoneam, & Romanam portas in minore naui fuit altare S. Tridentij martyris, quod nunc sine nomine ob incuriam extat cum Ursinorum insignibus. Subsequitur inter easdem portas in naui tamen maiore, altare nouum SS. Apostolorum ex veteri Basilica transportatum, de quo supra dixi.

Inter portam Romanam, & Argenteam fuit altare sanctorum Apostolorum Philippi, & Iacobi, postea S. Spiritus, nunc sanctæ Annæ dictum societatis parafrenariorum S. R. E. Cardinalium, quod è regione conrespondet alteri altari sanctorum Simonis, & Iudæ, ad quod est accessus per portam Rauennianam, quod nunc mortuorum vocatur. Hæc duo sunt ex septem altaribus. Vetus verò sanctorum Simonis, & Iudæ altare Christus iij. transtulit ad mediam Ecclesiam, ubi seruetur sanctissima Eucharistia, Post altare sanctorum Philippi, & Iacobi iuxta portam clausam qua uer erat, in templum sancti Vincentij fuit antiquissimum altare sancti Habundij mansionarij eiusdem Basilicæ, de quo beatus Gregorius in libris dialogorum mentionem facit. Posterioribus temporibus Bonifacius vij. papa altare nouum ibidem dedicauit sancti Bonifacij iij. honori, eius corpore

re ibidem collocato, sibi quoque sepulchrum elegit inter *Rauenianam*, & *Iudicij portas*, dicitur nunc altare *S. Catherinæ*, & est vnum ex vii. *Xystus* iij. amplum delubrum, quod *Canonicis pro choro vsui est*, condidit, in quo ipse *æreo solio sepultus est*.

In *pariete nouo a Paulo* iij. *papa facto inter basilicã veterem & nouam*, sunt quattuor altaria, duo ex parte *dextra*, scilicet *beatæ Virginis*, & *sancti Crucifixi* qui est vnum ex vii. totidem *leua*, *beatæ Mariæ*, & *sanctæ Lucie Virginis*, cuius *ædiculam antiquissimam ea parte aliquando fuisse constat*.

In *media ecclesia sub organo extat altare sanctæ Petronillæ*, in quo eius corpus quiescit. *Statua aenea sancti Petri apostoli*. *Imagines duæ, Christi & beatæ Virginis*, opera *Ioti egregij pictoris ante CC. annos factæ*. *Iulius* ii. *papa veteris ecclesiæ S. Petri parte posteriore disiecta*, *Bramantis eximie industriæ architecti opera noua basilicæ toto terrarum orbe celeberrimæ futuræ fundamenta iecit*. Cuius fabricam a *Leone* x. & *Clemente* vij. non nihil *intermissam*, *Paulus* iij. *auxit*. *Iulii* iij. *Pauli* iij. *Pii* iij. pontificatibus ita continuata est, vt *testudinibus aliquot factis amplissimæ basilicæ formam repræsentat*. Circa *basilicã S. Petri per circuitum erat antiquitus multa sacella, oratoria, & monasteria seruorum Dei*. Horum ex multis adhuc *supereft memoria*. *Ante oia retro absidã ecclesiæ erant monasteria quattuor monachorum*, die noctuque in *S. Petro* *successiue per vices suas psallentium*: a *dextro basilicæ latere duo, vetustissimum S. Martini reliquorum princeps, cuius initia obscura*, & *S. Stephani minoris ab Hadriano papa conditum*: a *sinistro*

vero latere duo alia, S. Stephani maioris cognomine Ca-
 tabarbara patricia, & SS. Ioannis & Pauli, ante mille
 plus minus annos incertis auctoribus excitata. Erāt ibi-
 dem etiam baptisterium honori S. Ioannis dicatum, de
 quo in actis Liberij papæ mētio extat: & nobile cœme-
 terium. Item ædes sacræ tresdecim. Sacellum Probi præ-
 fectionis prætorio, in quo eius sepulchrum fuit retro absidā.
 A dextro vero latere templa sanctæ Petronillæ ubi cor-
 pus eius diu quieuit, S. Andreæ a Symmacho papa fa-
 ctum, ornamentis & redditibus auctum, sancti Michae-
 lis archangeli, & S. Mariæ de Febre, in quo nunc Ca-
 nonicorū sacrarium est. A sinistro vero latere delubra
 fuere sancti Sosij, sancti Apollinaris, & sanctæ Crucis
 a Symmacho papa, sanctæ Lucie a sancto Gregorio con-
 dita. In quatuor vero angulis quadriportici ante san-
 ctum Petrum fuerunt totidem ecclesiæ, uersus basilicam
 quidem sancti Vincentij ex vno latere, uersus portam
 sanctam, ex alio secretarium uetus, quod olim sancti Gre-
 gorij, hodie sanctæ Mariæ de Febre imperite dicitur.
 Ex alijs lateribus sub turri campanaria, sanctæ Mariæ
 in Turri, iuxta ædem archipresbyteri sancti Apollina-
 ris, quam omni sabbato litania a sancto Petro exiens ini-
 bat. Ab utraque graduū parte fuere antiquitus Episco-
 pia duo, item domus hospiales aliquot a Symmacho pa-
 pa conditæ: nostro seculo dextra graduum parte extant
 domus archipresbyteri S. Petri a Ricardo Cardinale Cō-
stantiensi ante centū annos conditæ: nobile cœmeterium
 Capus sanctus vulgo dictum, & S. Inquisitionis carcer
 a Pio v. castigandis hæreticis institutus. A leua extat pa-
 latium Pontificiū Vaticanū toto terrarū orbe augustissi-
 mum

mum, quod prius omnium post Constantinum condi-
 dit, amplificavitque Symmachus papa. Nicolaus ij. pa-
 pa de nouo restituit. Urbanus v. Urbis Leoniana è
 muris restituitis auxit. Ceterum neque forma, neque
 magnitudine ei quæ nunc superest conreſpondebat.
 Primus Bonifacius ix. Hadriani mausoleo munito, quum
 sedem apud sanctum Petrum prius constituiſſet, nobi-
 liſſimi cuius Palatiij fundamenta iecit. Id Martinus v.
 & Eugenius iij. auxerunt. Nicolaus v. sacella duo S.
 Nicolai, & S. Laurentij, & multa cubicula in eo fabri-
 cavit. Pius ij. muros, cameras, trilicina & alia multa fe-
 cit. Paulus ij. porticus Palatiij inchoauit. Xystus iij.
 profecutus est, Bibliothecam, & Sacellum palatinum
 fecit, quæ visu dignissima superſunt, illa ob optimorum
 librorum copiam, hoc ob egregia Michaelis Angeli
 Bonaroti picturas. Innocentius viij. porticus perfecit,
 domum Innocentianam, villam Beluideriam, portam
 palatiij condidit. Alexander vi. turrim Borgiam, mæ-
 niarum ante domum Innocentiij viij. Iulius ij. currito-
 rium, quo villam palatio coniungeret, inchoauit. Leo x.
 perfecit triplices porticus, egregijs picturis condecora-
 tos, & eximie structuræ cubicula adiecit Paulus iij.
 duo Sacella. Iulius iij. Paulus iij. camera super currito-
 rium. Nouissime Pius iij. omnes, & præcedentes pon-
 tifices fabricarum excellentia vicit, villa Beluederia
 restituta, Theatro Vaticano, Lymphæo, turri, portici-
 bus, & toto denique palatio renouato, & ne quid deſ-
 ſet vrbe Leoniana nouo muro cincta. Cuius egregij
 pontificis memoriam quàm diuturnam fore speramus.
 Non erit ab hoc instituto alienum breuiſſime enu-
 mera re

merare ornamenta, & redditus, quæ basilicæ Vaticanæ pius Imperator Constantinus largitus est. Ipse enim basilica condita & dedicata, altare maius ex auri & argenti pondo cccl. ornauit, cum gemis prasinis, hyacinthinis & albis ccx. Supra corpus sancti Petri posuit crucem auream librarum cl. Fecit coronam auream ante corpus Sancti Petri, quæ dicitur Pharam cantbarum, cū delphinis l. librarum xxxv. In gremio, idest medio basilicæ, phara argentea xxxv. cum delphinis xx. singulis librarum x. A dextero basilicæ latere, phara totidem eiusdem ponderis. Metretas argenteas iij. alias duas, singulas librarum cc. Quattuor cadelabra ærea pedum decem argento calata cum argenteis sigillis actuum Apostolorum, singula librarum ccc. Amas argenteas v. singulas librarum x. Calices aureos, tres cum gemmis prasinis xl. singulos librarum xij. Calices argenteos xx. singulos librarum x. Patenam cum turri & columna auream, ornatam gemmis prasinis, & hyacinthinis, & margaritis ccxv. Patenas argenteas v. singulas librarum xv. Hydrias duas magnas argenteas, singulas librarum c. Reditus Vaticanæ basilicæ quos Constantinus Imperator donauit, ut a Damaso papa enumerantur, eiusmodi sunt. Alexandria in Aegypto Possessio Timialica, quam Ambronius Constantino Augusto donauerat, præstans solidos 620. Cartadecadas ccc. Aromatum libras cl. Storacis Isauricæ libras l. Balsami libras lx. Olei Nardini libras ccc. Possessio Eutymij Caduci præstans solidos 500. Carthadecadas lxx. Antiochiæ in Syria, domus Datiani præstans solidos 740. Possessio Sibyllina donata Constantino Augusto

gusto præstās solidos 322. alias 303. Cartadecadas cl. Aromatum libras cc. Balsami xxxv. In Aegypti vrbe Armenta, & per reliquam Aegyptum Possessio Agapij, quam ipsi Imperatori Constantino donauerat, præstans sol. 700. Possessio Panopliis, præstans solidos Cartadecadas cccc. Aromatū cassiæ libras cc. Storacis libras cl. Piperis Medimnos l. Croci libras c. Gariophylorum libras cl. Balsami libras c. Olei Nardini libras ccc. Olei Cyprini libras c. Papii cannas mundas M. Lini Aegyptiaci saccos c. Possessio quam Ibronius donauit Augusto Constantino Magno, præstans solidos 450. Cartadecadas cc. Aromatum cassiæ libras l. Balsami libras l. Nicææ in Bithynia domuncula, præstans solidos 520. Gallæ in Aprodysia præstans solidos 520. Cyri in prouincia Euphratensi possessio Armamarom, præstans solidos 382. aliàs 380. Sub Tarso Ciliciæ Insula Caricorū, præst. sol. 900. In Cyrreica balineū pristinum, & popinæ præstantia sol. 75. Horti duo maioris & ... præstantes sol. 21. Summa solidorum præter alios redditus 6550. Quæ nostratis pecuniæ æstimatione, est aureorum 9825. Magnæ hæc basilica toto terrarum orbi venerationi perpetuo fuit, in qua præcipua quæq; nostræ religionis mysteria, & Romanæ apostolicæ sedis facta celebrata leguntur. Hanc vnā præ ceteris gētes externæ cateruatim uisitare semper solite fuerūt. Nemoq; peregrinus in eā admitti solebat, nisi prius rectæ fidei suæ formulā obtulisset. Pontificum, Imp. August. Regum, clarissimorum virorum, seminarum, itē sanctorum hominum erga vnā hanc basilicā eximia perpetuo fuit reuerentia, de qua re multa, &

maxime memoratu digna exēpla extant. Donationes ciuitatum, prouinciarum, & regnorum factæ S. R. E. super altare maius S. Petri factæ sunt. Eorum qui ius Romæ administrabant, & lege in damnatos agebant, stipēdia de S. Petri ecclesia tribuebantur. Rogationes minores triduanæ ultimæ, Rogatiōes maiores ī die S. Marci, Litaniæ aliæ, supplicationes in casibus vrgentissimis, perpetuo ad S. Petrum celebratæ. Cleri ordines cuncti in supplicationibus sequebantur eiusdem basilicæ crucem, quæ Stationalis vocabatur. Maior pœnitētiarius S. R. E. Cardinalis, & minores pœnitētiarij, qui maiores p̄ærogatiuas habent, quàm alij, in ea residēt. Ad eius aram maximā, iuramentum præstabant Rectores patrimoniorum S. R. E. nouiter instituti, item Duces ecclesiasticæ militiæ creati. Pontifex census regnorum, prouinciarum, & ciuitatum, ac solemnnes protestationes in eiusdē porticu suscipere solebat. Episcopi & Metropolitanam obedientiam S. R. E. super altare S. Petri iurabant. Ex quo tantū pallia assumuntur pro Archiepiscopis & Patriarchis. Solēnes episcoporū, patriarcharum, regū, imperatorū excōmunicatiōes, absolutionesq; in hac una basilica celebrari solebāt. Cuius limina deuotionis & subiectionis ergō episcopi ex debito uisitant. Et in hæresim lapsi suos errores ī ea abiurare solebāt. Reges quoq; si id opus esset, sup altare maius solēnia iuramēta p̄stabāt. Quos si Romæ coronari cōtigisset, nō alibi ea celebritate q̄ ī hac basilica fiebat. Certe Petrus Aragonū rex ab Innocētio iij. Carol^o i. Sicilia rex à Legatis Clemētis iij. hui^o filius Carolus ij. a Nicolao iij. Carolus iij. pronepos ab Urbano vi. in hac basilica coronati sunt. Imperatores quoq;

in ea tñū imperij diademata de manu Romani pōificis suscipere solent. Qui si Romæ mortui sunt, non nisi in ea sepulchrum habuere. In qua Honorius Valentinianus ij. Otho. ij. Augusti, Maria Thermania Honorij, Hagnes Hērici ij. uxores, Cedoaldus & Offas reges Anglorum, & alij multi præclarissimi viri sepulti sunt. Sed & Romanus pontifex designatus solemne sacramentum in ecclesia S. Petri præstabat de sanctis fidei dogmatibus vsque ad mortem tuendis. In ea tantum ipse consecratur & coronatur. Eiusdem rectæ fidei confessio dogmatica epistola inclusa, ex hac basilica ad omnes Christianos mittebatur. Leges contra ambientes Pontificatum antiquitus editæ tabulis lapideis incisæ, in eius atrio locatæ fuerunt. Romani pontifices Xystus ij. Pelagius, Leo ij. & alij falsis criminibus impetui, in hac basilica iuramenta de sua innocentia præstabant. Ordinationes præbyterorum & diaconorum cardinalium, item episcoporum omnium, in ea tantum fieri solebant. Annus magnus Iubilei ibidem institutus. Maxime perpetuæque indulgentiæ in ea concessæ, ita ut non immerito Paulus ij. doctissimus pontifex dicere soleret: Omnium vrbis Romæ basilicarum priuilegia, in vna S. Petri ecclesia comprehendendi. In qua anno Iubilei Romanus pontifex portam sanctam aperit, clauditque, sanctorum canonizationes celebrat, ter in anno populum Romanum benedicit, ad extremum moriens sepulchrum eligit. In eamque præter decem primos Romanos episcopos, etiam bi sancti benedictique pontifices dormiunt. In porticu ante basilicam S. Petri prope vetustissimum secretarium quod nunc S. Maria de Febre dicitur, sepulta fuerunt corpora

corpora SS. Romanorum pontificum, Leonis, Simpli-
cū, Gelasij, Anastasij ij. Symmachi, Hormisdæ, Ioannis
i. ij. & iij. Felicis iij. Bonifacij ij. & iij. Agapeti, Pela-
giorū i. & ij. S. Gregorij & Sabiniani. Anastasius Biblio
thecari⁹, & Ioan. diaconus lib. iij. de vita S. Gregorij Pa.

In secretario quod nunc dicitur S. Maria de Febre
ante basilicā S. Petri apostoli, quiescit Benedict⁹ papa.

In basilica S. Petri Apostoli dormiunt sancti Ro-
mani pontifices, Vigilius, Bonifacij iij. v. vi. viij. & ix.
Deusdedit, Honorij i. & iij. Severinus, Ioannes iij. v.
vi. viij. ix. xiiij. xv. xvi. & xix. Theodori i. & ij.
Eugenij i. ij. iij. & iij. Vitalianus, Adeodatus, Domni
sive Domniones i. & ij. Agatho, Leones ij. iij. vi.
vii. viij. ix. Benedicti ij. iij. iij. vi. viij. ix. Cuno, Ser-
gij i. & ij. Sisinius, Constantinus, Gregorij ij. iij. iij.
v. & ix. Zacharias, Stephani ij. iij. iij. v. vi. viij
viiij. ix. Pauli i. ij. & iij. Hadriani i. ij. iij. & iij. Pa-
schalis, Valentinus, Nicolai i. ij. iij. & v. Marini i.
& ij. Formosus, Romanus, Christophorus, Anasta-
sius iij. Laudones i. & ij. Urbani ij. & vi. Celestinus iij.
Innocentij viij. & viij. Callistus iij. Pij i. ij. iij. & iij. Xy-
stus iij. Alexander vi. Iulij. ij. & iij. & Marcellus ij.

Hæc basilica numerosissimum habet clerum, archi-
presbyterum cardinalem, eiusdem vicarium, xxx cano-
nicos, xxxvi. beneficiatos, xxvi. clericos: itē capellanos,
cantores, clericos, & camillos multos. præter hæc pœni-
tentiaros ex omni idiomate, qui etiam ecclesiæ deseruiūt,
& aduenientium hominum peccata audiunt. Præter di-
midiatā corpora SS. Apostolorum Petri & Pauli quæ
sub altari maiore iacent, multæ quoque & maxime ve-

nerabiles reliquie extant in eadem basilica. Quorum breuem indicem ex eiusdem monumentis afferam.

Cruce donata a Constantino Imperatore S. Siluestro pape, in qua intus inclusa est alia parua cruce aurea cum portione ligni sanctissime dominice crucis. Sudarium D. N. Iesu Christi quod Veronicæ dicitur, in proprio Ciborio supra eius altare. Læcea qua eius latus fuit perforatum, in Ciborio S. Andree, Corpora SS. Apostolorum Simonis & Iudæ, in muro nauis maioris supra altare sacramenti. Corpus sancte Petronille filie apostoli Petri sub eius altari, sub organo. Corpora sanctorum decem primorum pontificum Romanorum, Lini, Cleti, Anacleti, Euaristi, Xysti, Telesphori, Hygini, Pii, Eleutheri, Victoris. Corpora sanctorum Fabiani & Xysti ii. pontificum & martyrum. Corpora sanctorum Sebastiani, Gregorij, Tiburtij martyrum. Corpora sanctorum Processi, & Martiniani martyrum. Corpus sancti Gabini martyris, Corpus sancti Ioannis Chrysostrami episcopi Constantinopolitani & confessoris, in sacratio. Corpus sancti Gregorij pape & doctoris, sub eius altari. Corpus sancti Petri diaconi S. R. E. sub sancto Gregorio papa, quo cum ipse sanctus dialogorum libros edidit. Caput sancti Andree Apostoli, in operculo eiusdem altaris. Capita sancti Lucæ euangeliste, sancti Sebastiani martyris, sancti Iacobi intercisi, sancti Magni confessoris, in sacratio. Brachium sancti Andree Apostoli. Spatula sancti Stephani protomartyris. Brachium sancti Ioseph decurionis Arimathee. Brachium sancti Longini martyris. Guttur S. Blasii episcopi

& martyris. Reliquiæ SS. Clementis, Euaristi, Zephyri
 ni, Fabiani, Lucij, Dionysii, Caij, Siluestri, Damasi,
 & Gregorij Romanorum pontificum. Reliquiæ sancto-
 rû Cypriani. & Ianuarij episcoporû, Pygmenij psbyteri,
 & Nemesii diaconi martyrum, Chrysitibi, Trasonis, Qui-
 rini, Militij, Trophimi, Calocerij, Thrasitij, Hippo-
 lyti, Cyriaci, Largi, Smaragdi, Acheloi, Pamphi-
 li, Pauli, Proiecti, Seleuci, Optati, Polychronij, Ge-
 miniani, Leonis, Philippi, Innocentij, Thebei, Chu-
 radi militis, Bonifacij, & Theodori martyrum, & Ha-
 bundij monachi & confessoris. Reliquiæ sanctarum Ma-
 riæ Magdalene, Catharinæ, Dariæ, Hilarie, Arte-
 mie, Sophiæ, Pistis, Helpis, Agapæ, Triphonie,
 Cyrillæ, Coronæ; Agnetis virginum & martyrum.
 Cathedra sancti Petri apostoli. Forcipes ferreæ, quibus
 sancti martyres cruciabantur, visu & veneratione di-
 gnissimæ. His de basilica Vaticana enarratis, superest
 ut de Indulgentia breuissime dicamus. Quam perennē
 esse scribit D. Thomas egregia & sancta catholice fi-
 dei doctrina illustris, in Cōmentarijs in iij. sentētiarum
 distinct. xx. Et Nicolaus iij. papa in bulla sua de Indul-
 gentiis basilicæ Vaticanæ scribens, ait. Hæc itaq; sacro-
 sanctâ basilicâ nonnulli pdecessores nostri Romani pon-
 tifices cupientes a Christi fidelibus eo libentius & de-
 uotius visitari, quo fideles Christi per hoc potiori do-
 no gratiæ se refectos sentirent, salubriter prouiderunt,
 quod eandem basilicam venerabiliter visitantes am-
 plam suorum assequerentur veniam peccatorum.
 Nam sicut ad nos tam ex scriptis antiquis in basilica
 ipsa repertis, quàm ex seniorum Canonicorum eiusdem

basilicæ relatione peruenit, prædicti prædecesores omnibus vere pœnitentibus & confessis ad præfatam ecclesiam accedebus reuerenter, uidelicet in Natiuitatis Domini, Epiphaniæ, Cathedræ ipsius S. Petri, Annunciationis B. Mariæ Virginis, Ascensionis domini, & eiusdem sancti Petri ac B. Pauli apostoli, & Dedicacionis prædictæ, ac ipsius sancti Pauli Basilicarum festiuitatibus, ac per octo dies eiusdem festiuitatis Epiphaniæ, & ipsorum Apostolorum, & Dedicacionum basilicarum earundem immediate sequentes, & quolibet die ab ipsa festiuitate dictæ Ascensionis usque ad octauas festi Pentecostes, nec non in die Dominica, qua cantatur Gaudete, & in Quinquagesima, ac de Passione diebus Dominicis, & Anniuersarijs consecrationis maioris altaris dictæ basilicæ, & Cænæ domini & Parasceue ac Letaniarum maiorum diebus, ac etiam die lunæ post Pascha septem annorum & septem quadragenarum, & ab octauis Pentecostes hinc ad festum ipsius B. Petri, & ab octauis eiusdem festi B. Petri usque ad Kalendas Augusti die quolibet trium annorum & trium quadragenarum. Visitantibus aut ipsam a principio Quadragesimæ usque ad festum Paschæ quolibet die, & in ipso festo, nec non & in festiuitatibus Natiuitatis, Purificationis, & Assumptionis prædictæ B. Mariæ Virginis, Dedicacionis, & Apparitionis S. Michaelis Archangeli, sanctorum Andree, Thomæ, Ioannis Euangelistæ, Conuersionis prædicti S. Pauli, ac Mathiæ, Iacobi, Bartholomæi, Matthei, Lucæ, Simonis & Iudæ, Nicolai, Lucie, Stephani, Siluestri, octauæ Natiuitatis Domini, S. Gregorij, S. Longini, Inuentionis, &

exalta-

Exaltationis S. Crucis, S. Petronillæ, SS. Ioannis & Pauli, S. Leonis, SS. Processi & Martiniani, S. Alexij, S. Mariæ Magdalensæ, S. Laurëtii, S. Egidij, Omnium sanctorum, Dedicationis basilicæ Saluatoris, consecrationis altaris S. Mariæ de Cancellis in ipsa ecclesia constructi, quæ viij. idus Octobris occurrit, nec non omnibus diebus Quattuor temporum, vnius anni & quadraginta dierum, & reliquis singulis anni diebus quadraginta dierum remissiones suorum peccaminum concesserunt. Nos igitur, qui præfate basilicæ honoris ac decoris augmentum, præcipue ob reuerentiã prædicti B. Petri apostoli principis, cuius nos (licet immeritos) diuina dispositio esse uoluit successores, totis desiderijs affectamus præfatas remissiones a prædictis prædecessoribus sic concessas, ratas & gratas habemus, illas auctoritate apostolica approbamus: vt Christi fideles ad ipsam basilicam uenientes reddantur de acquirendis talibus remissionibus certiores, omnibus uere pœnitentibus & confessis, in singulis festiuitatibus atque diebus prædictis, quibus ipsi basilicam ipsam dicti principis apostolorum personaliter uisitant, de omnipotentis Dei misericordia, & eorüdem Petri & Pauli apostolorum auctoritate confisi, de nouo remissiones huiusmodi misericorditer elargimur.

Quas indulgentias qui secuti sunt pontifices, Bonifacius viij. Clemens vi. Urbanus vi. Nicolaus v. & alij Pape confirmarunt & auxerunt.

Stationes uero quæ in basilica S. Petri erant, quibusque maxime hæc indulgentiæ consequuntur, numero xx. duplices erant: aut diurnæ & nocturnæ simul, idest, quibus Romanus pontifex præter missam, matutinis quoque

que vigilijs intererat, aut diurnæ tantum. Prioris generis hæc vii. fuerunt. Dominica iij. aduentus domini, quæ dicitur de Gaudete, Epiphania domini, Ascensio domini, Pentecostes, Festiuitas S. Petri, & octaua eius, Festiuitas S. Andreæ. Diurnæ vero Stationes erant xiiij. in oïbus sabbatis Quatuor tēporum, in die Natalis domini ad missam maiorem vetustissima statio, ob diei angustiam ad S. Mariam Maiorem translata, Dominica de quinquagesima, Dominica de passione, FERIA ij. post Pascha, Dominica iij. post Pascha, quæ dicitur Ego sum pastor bonus. Die S. Marci in Litanij maioribus, FERIA iij. litaniarum triduanarum, In Dedicatione ecclesiarū SS. Apostolorū Petri & Pauli, in Cathedra S. Petri. Singulis sextis ferijs mensis Martij, magnæ in hac basilica sunt remissiones peccatorum. Præter has stationes, vigesimo quinto quoque anno, annus celebris Iobilei, idest, plenariæ omnium peccatorum remissionis deuotio celebratur, Porta sancta per Pontificem maximū reſerata. Atque hætenus de basilica S. Petri dictū sit.

Qui septem Ecclesias visitant, id pietatis & deuotionis studio, indulgentiarum consequendarum causa, in peccatorum suorum remissiones eos facere conuenientissimum est. Quæ vt fideles facilius consequi possint, breuem hanc precationum formulam, cuncta ex ecclesiæ sanctæ monumentis excipientes, constituimus: quam pro arbitrio pijs homines augere uel diminuere, vt eorum deuotio eos incitabit, poterunt. Fidelis igitur Christianus vbi ea quæ diximus de basilica sancti Petri attente vel domi, vel in eadem ecclesia meditatus fuerit, septem Ecclesiarum visitationem inchoaturus, eam cō-

modissi-

modissime a basilica S. Petri faciet, quæ septem altaria priuilegijs multis ornata, quæ salutari solent, continet. Quam ingressus signo crucis in fronte facto, & aqua benedicta aspersus (quod in omnium ecclesiarum & oratoriorum ingressu fieri solet) sacratissimum Eucharistiæ sacramentum primo venerabundus adibit, ubi genuflexus, post dictum semel Pater noster, & Aue Maria (quæ preces in omnium altarium ueneratione dici debent) ante omnia primum Psalmum penitentialem, & si placuerit, sequentes preces deuotissime recitabit.

Antiphona. Ne reminiscaris Domine delicta mea. *Psalmus primus.* Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Miserere mei domine, quoniam infirmus sum: sana me domine, quoniam conturbata sunt ossa mea. Et anima mea turbata est ualde: sed tu domine usquequo? Conuertere domine, & eripe animam meam: saluum me fac propter misericordiam tuam. Quoniam non est in morte, qui memor sit tui: in inferno autem quis confitebitur tibi? Laboraui in gemitu meo, lauabo per singulas noctes lectum meum: lachrymis meis stratum meum rigabo. Turbatus est a furore oculus meus: inueteraui inter omnes inimicos meos. Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem, quoniam exaudiuit dominus uocem fletus mei. Exaudiuit dominus deprecationem meam: dominus orationem meam suscepit. Erubescant, et conturbentur uehementer omnes inimici mei: conuertantur, & erubescant ualde uelociter. *Gloria.*

Oratio contra Irã. Suscipe sancte pater omnipotens, per unigenitum filium tuum & dominum nostrum Iesum Christum, et Spiritum sanctum paracletum coeternum tibi et coequalẽ, hanc

hanc orationem psalmodum & orationum, quam ego in dignus peccator ad laudem & gloriam tui sanctissimi nominis, ac in honore beatissimæ Virginis Mariæ, & omnium sanctorum Angelorum, Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, Confessorum, Virginū, & omniū electorum tuorū, pro oībus peccatis, negligentis, & sceleribus meis decantare cupio, ut per tuam magnā misericordiā, & intercessionē oīum sanctorum tuorum, quicquid per totum vitæ meæ spatium cōtra maiestatis tuæ pietatem deliqui, pie delere & misericorditer abstergere atque obliuioni perpetuo tradere digneris; mihi veram confessionem, ac veram pœnitentiam, emendationem simul & vberum fontem lacrymarum concedere dignare, ut ea voluntaria castigatione in hac vita delere te donante valeam, quatenus post hanc vitam cum ante conspectum diuinæ maiestatis tuæ presentatus fuero, te sine confusione & absque opprobrio inimicorum meorum videre, & ante te lætus & securus venire merear. Qui viuis & regnas cū deo patre in vnitatis spiritus sancti deus, per omnia secula seculorum. Amen.

Antiphona. O sacrum conuiuium in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis eius, mens impletur gratia, & futuræ gloriæ nobis pignus datur. V. Panem cæli dedit nobis dominus. R Panem angelorum manducauit homo. Oratio. Deus qui nobis sub sacramento mirabili passionis tuæ memoriam reliquisti, tribue quæsimus, ita nos corporis & sanguinis tui sacramenta venerari, ut redemptionis tuæ fructum in nobis iugiter sentiamus. Qui viuis & regnas cum deo

deo patre in vnitare spiritus sancti, deus, per omnia se-
cula seculorum. Amen.

Ad altare Vultus sancti, Pater noster. Ave Maria.
Antiphona. Christus Iesus, splendor patris & figura sub-
stantiæ eius, portans omnia verbo virtutis suæ, purga-
tionem peccatorum faciens, gloriosi vultus sui vestigia
nobis relinquere dignatus est. V. Signatū est super nos
lumen vultus tui domine. R. Dediti letitiam in corde
nostro. Oratio. Deus qui nobis famulis tuis lumine vultus
tui signatis ad instantiā Veronicæ imaginē tuā sudario
impresam relinquere uoluisti, per passionem & cru-
cem tuam tribue quesimus, ut ita nunc per speculum in
terris in ænigmate venerari & adorare te ipsum va-
leamus, ut tunc facie ad faciem super nos iudicem securi
uideamus te Christum dominum nostrum. Amen.

Ad altare Beatæ Mariæ Virginis Innocentiū. viij.
Pater noster. Ave Maria. Antiphona. Salve sancta
parens, enixa puerpera regem, qui cælum terramque re-
git in secula seculorum. V. Virgo dei genetrix quem
totus non capit orbis. R. In tua se clausit uiscera factus
bomo. Oratio. Concede nos famulos tuos quesimus do-
mine deus ppetua mentis & corporis sanitate gaudere,
& gloriosa beatæ Mariæ semper virginis intercessione
a præsentis liberari tristitia, & æterna perfrui lætitia.
Per Christum dominum nostrum. Amen.

Ad altare maius sanctorum Apostolorum. Pater
noster. Ave Maria. Antiphona. Gloriosi principes
terræ quomodo in uita sua dilexerunt se, ita & in mor-
te non sunt separati. V. Constituēs eos principes super
omnem terram. R. Memores erunt nominis tui domine.

Oratio

Oratio. Deus, cuius dextera beatum Petrum apostolorum principem, ambulans in fluctibus ne mergeretur erexit, & eius coapostolū Paulum tertio naufragantem de profundo pelagi liberauit, exaudi nos propitius, & concede, ut amborum meritis eternitatis gloriam cōsequamur. Qui vivis & regnas &c.

Ad altare sanctorū Andreae & Gregorij. Antiphona. Andreas Christi famulus, dignus dei apostolus, germanus Petri, & in passione socius, ad crucē sibi paratā dixit: Salve crux pretiosa, suscipe discipulum eius qui pendit in te magister meus Christus. V. Annunciauerūt opera dei. R. Et facta eius intellexerunt. Oratio. Maiestatem tuā domine suppliciter exoramus, ut sicut ecclesie tuæ beatus Andreas apostolus extitit prædicator & rector, ita apud te sit pro nobis perpetuus intercessor. Per Dominum. Antiphona pro sancto Gregorio. Dum esset summus pontifex, terrena non metuit, sed ad celestia regna gloriosus migravit. V. Elegit eum dominus sacerdotem sibi. R. Ad sacrificandū ei hostiam laudis. Oratio. Deus, qui animæ famuli tui sancti Gregorij papæ eternæ beatitudinis præmia contulisti, concede propitius, ut qui peccatorum nostrorum pōdere preminur, eius apud te precibus subleuemur. Per dominum nost.

Ad altare reliquiarum sacristiæ. Pater noster. Ave Maria. Antiphona. Sancti dei oēs hic & ubique in Christo quiescētes, intercedere dignemini pro nostra omniūq; salute. V. Letamini in domino & exultate iusti. R. Et gloriamini oēs recti corde. Oratio. Exaudi nos deus salutaris noster, & apostolorū tuorum Simonis & Iudæ hoc loco in Christo dormientium, & aliorū apostolorum nos

tuere presidij, quorū donasti fideles esse doctrinis. Oēs sancti tui, quæsumus domine, qui hoc in sacro loco requiescunt, nos ubiq, adiuuent, vt dum eorū merita recolimus patrociniā sentiamus: pacē tuā nostris cōcede tēporibus: ab ecclesia tua cūctam repelle nequitiā: eā de manu hostiū suorum sublatis h.eresibus libera: Turcarū tui sancti nominis inimicorum superbiā reprime: iter, actus, & uolūtates nostras, & oīum famulorū tuorum in salutis tuæ prosperitate dispone: benefactoribus nostris sempiterna bona retribue: & omnibus fidelibus defunctis requiem æternam concede. Per Dominum nostrum.

Ad altare mortuorum. Pater noster. Aue Maria. Antiphona. Ego sum resurrectio & uita: qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, uiuet: & omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in æternum. V. Requie æternam dona eis. Domine R. Et lux perpetua luceat eis. Oratio. Fidelium deus omnium conditor & redemptor animabus famulorum famularumque tuarum remissionem cūctorum tribue peccatorum, vt indulgentiam quam semper optauerunt pijs supplicationibus consequantur. Per Christum dominum nostrum.

Ad altaria Crucifixi, & S. Catherinæ Bonifacij viij. quæ reliqua ex septem sunt. Pater noster. Aue Maria.

De Ecclesia S. Mariæ trans Tiberim.

SI cōmodum erit, in uia qua a S. Petro ad basilicam sancti Pauli iter est, media trans Tiberim regione, deuotissimā & antiquissimā ecclesiā S. Mariæ trans Tiberim, piū Christianum uisitare nō pigeat. De qua pauca quedā memoratiū digna quæ collegim⁹ breui aperiamus

Paulus.

Paulus Orosius homo Hispanus, presbyter honore insignis, diui Augustini discipulus, grauissimus historiarum auctor, libro vi. cap. xvij. de Imperio Augusti loquens ait. His diebus trans Tiberim e taberna meritoria fons olei terra exundauit, ac per totum diem largissimo riuo fluxit. Et infra cap. xx. Augusti Cæsaris temporibus fons olei largissimus de taberna meritoria per totum diem fluxit. Quo signo quid euidentius, quam in diebus Cæsaris toto orbe regnantis futura Christi natiuitas declarata est? Christus enim lingua gentis eius, in qua, & ex qua natus est, vnctus interpretatur. Itaque cum eo tempore, quo Cæsari perpetua tribunitia potestas decreta est, Romæ fons olei per totum diem defluxit: sub principatu Romani Imperij, per totum diem, hoc est, per omne Romani tempus Imperij, Christum & ex eo Christianos, idest, vnctum atque ex eo vnctos, de meritoria taberna, hoc est, de hospita largaque ecclesia affluenter atque incessabiliter processuros, restituendosque per Cæsarem omnes seruos, qui tamen cognoscerent dominum suum, cæterosque, qui sine dominio inuenirentur, morti supplicioque dedendos, remittendaque sub Cæsare debita peccatorum in ea Vrbe, in qua spontaneum fluxisset oleum, euidentissima his qui prophetarum uoces non audiebant, signa in cælo, & in terra prodigia prodiderunt. Eamdem rem Paulus Diaconus non contemnendus auctor, his uerbis confirmat: Augusti Cæsaris diebus trās Tiberim de taberna meritoria fons olei ex terra exundauit, ac per totum diem largissimo riuo fluxit, significans ex gentibus gratiam Christi. Tunc etiam circulus ad speciem caelestis arcus circa solem apparuit.

paruit. Igitur quum quadragesimo secundo anno imperij firmissimam verissimamque pacem dei ordinatione Cæsar composuit, Christus dominus in Bethleem natus est, cuius aduentui pax ista famulata est. In cuius ortu audientibus hominibus exultantes angeli cecinere, Gloria in excelsis deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Ita ille. Hic locus fontis olei trans Tiberim ex maiorum relatione a Christianis priscis notatus, venerationis ob rei memoriam haberi cœpius est. In quo (ut tradit Damasus papa) Callistus xvij. post apostolum Petrum pontifex Romanus circiter annū Christi ccxx. oratorium condidit, & in honorem beatæ Mariæ Virginis dedicans, titulum Romanum, idest parœciam constituit. Quod longo tempore ab eo titulus Callisti vocatus est. Pace Christianis sublatis persecutionibus a Constantino Imperatore cōcessa S. Iulij papa circiter annum Christi cccxl. illud a fundamentis refecit, & in eam quam cernimus amplitudinem multis columnis nobile amplificauit. Hinc titulus sanctorum Callisti & Iulij, aliquando S. Iulij tantum dictus est. Hanc basilicam ruine proximam, tecto restituito, nouis fabricis reparauit Gregorius iij. papa, totam picturis ornauit, eius ministerio calicem & patenam argenteā, & sacras uestes largitus est. Gregorius iij. papa monachos ibidem cōstituit cuius, monasterij (quod beato Cornelio papæ dedicauit) diu vestigia supersuerunt. Idem pontifex oratorium Præsepis in eadem basilica fecit, illi simile, quod in ecclesia sanctæ Mariæ Maioris est, quod laminis aureis & argenteis decorauit. Nicolaus papa in hoc titulo obtulit *Amā vñā librarum xi. Gabatas quattuor, singulas librarū ix.*

& semis. Canistra nouem, singula librarum x. Euangelio-
 rum codicem laminis argenteis auro perfusis coopertum
 librarum xv. coronam, canistrum, arcū cū duobus ham-
 madis librarum x'. Callistus ii papa præter duas anti-
 quas quæ in ea prisca temporibus erant stationes, vide-
 licet feria v. post iiii. Dominicam quadragesimæ, & pri-
 ma Dominica post festū S. Callisti: ter. iā Kal. Ianuarij sta-
 tionem in ea celebrari p. imus constituit, cuius rei eius-
 dē extat bulla, in qua hæ ecclesiæ numerantur quæ eius
 iurisdictioni subditæ erant, S. Callisti, sanctorum xl mar-
 tyrum, S. Ioannis ante portam, S. Siluestri iuxta portā se-
 ptimianam, S. Blasii, S. Laurentij, S. Angeli, sanctorum
 Rufinæ, & secundæ, S. Ioannis de Mica aurea.

Papa Innocentius ii. Romanus, ex nobili regionis Trans-
 tiberinæ genere ortus, schismate Anacleii ii. quo nouem
 annis laborauit sublato, ipsam ecclesiam pene a funda-
 mentis restituit panimentum opere uermiculato strauit,
 tectum refecit, columnas aliquot absidam uersus adiunxit.
 Absidam ipsam signis musiuicis Christi, B. Virginis,
 sanctorum pontificum Petri apostoli, Callisti, Cornelij,
 Iulij; Callipodij presbyteri, Laurentij archidiaconi, &
 suo condecorauit, qui etiam sub ara maximâ marmoreo
 operculo ornata posuit corpora sanctorum pontificum
 Callisti & Cornelij martyrum, & Iulij confessoris, ac Ca-
 lepodij presbyteri, & Quirini Episcopi martyrum, ex cæ-
 meterio Callisti, & Caiacumbis translata, & additis
 indulgentijs altare maius prope fontē olei excitatū solēni
 ritu cōsecrauit. Innocētius iiii. papa auctore Guidone ep̄o
 Cardinale Prænestino, qui antea titularis huius base-
 licæ Cardinalis fuerat, eandem ecclesiam dedicauit, mu-

ris donis ornauit, magnas ei indulgentias largitus est. Sepulti sunt in ea aliquot Cardinales, uiri egregij. Pro pinquum eius palatium ruinosum, nostro tempore qui illum incolit reparauit Ioannes Cardinalis Moronus episcopus Portuensis, olim eius basilicæ præbyter Cardinalis. Habet ea ecclesia presbyterum Cardinalem titularē, archipresbyterum, canonicos x. & capellanos ac ministros aliquot, qui diuina in ea officia assidue celebrant.

Precandi formula ante altare maius

Ante altare maius. Pater noster. Aue Maria. Antiphona. O admirabile comertium creator generis humani, animatum corpus sumens de uirgine nasci dignatus est, & procedens homo sine semine, largitus est nobis suam deitatem. V. Ora pro nobis sancta uirgo uirginum. R. Ut digni efficiamur promissionibus Christi. Oremus. Oratio. Deus, qui salutis æternæ beatæ Mariæ uirginitate fecunda humano generi premia præstitisti, tribue quesumus, ut ipsam pro nobis intercedere sentiamus, per quam meruimus auctorem uitæ suscipere dominum nostrum Iesum Christum filium tuum, qui tecum uiuit & regnat in unitate spiritus sancti deus, per omnia secula seculorum Amen.

De ij. basilica Sancti Pauli Apostoli
li via Ostiensi.

ocrates Scholasticus, antiquus historiae ecclesiasticae auctor libro i. capi. ij. de beato Constantino ita scribit: At Constantinus quæ Christi sunt sapiens, cuncta agebat ut Christianus, ecclesias erigebat ac pretiosissimis donis ornabat, Gentium templa

E 2 clausa,

clausa, statuis quæ in illis erant, publicatis, repurgabat. Hæc à Socrate verè dicta fuisse, testimonio sunt tot Romæ magnifica templa, quæ ex maiorum scriptis à Constantino ædificata fuisse traduntur. Nam eodem tempore, quo basilicam sancti Petri, & Lateranensem construebat, circiter annum Christi cccxviij. templū quoque sancti Pauli apostoli ædificari iussit, vt in beati Siluestri vita refert Damasus papa, eo potissimum loco, in quo ipse Apostolus decollatus, ccc. penè annus iacuerat, secundo ab vrbe lapide via Ostiensi, in prædio quod Lucina nobilis Romana matrona christianæ pietatis ardentissima cultrix, multis annis antea Romanæ ecclesiæ obtulerat. Quod pius Imperator centum nobilissimis marmoreis columnis refertum, multis aureis argenteisque ornamentis, & amplissimis redditibus auxit. De hoc Templo Prudentius, antiquus poeta christianus, in Peristephano in passione Apostolorum,

Parte alia titulum Pauli via seruat Ostiensis,

Qua stringit amnis cespitem sinistrum.

Regia pōpa loci est, princeps bonus has sacravit arces,

Clusitque magnis ambitum talentis.

Braçteolas trabibus subleuit, vt omnis aurulenta

Lux esset intus, ceu iubar sub ortu.

Subdidit & parias fuluis laquearibus columnas,

Distinguit illic quas quaternus ordo.

Tum camyros hyalo insigni varie cucurrit arcus,

Sic prata vernis floribus renident.

In hac basilica sanctus Siluester pontifex dimidiata corpora sanctorum apostolorum Petri & Pauli sub maiori altari, aureo loculo pretiosissimo, ut beato Petro fecerat,

recondidit. Quas vtrisque Basilicas perfectas, eadem die xiiij. Kalendas Decembris, finitimum Episcoporum cœtu conuocato, Imperatore, Clero, Senatu, fidelique populo Romano astante, solenni ritu, & comprehensione, in honorem dei viui & veri, Iesu Christi filij eius dei æterni, B. Mariæ matris eius, sanctorum Apostolorum Petri & Pauli dedicauit. Quo die perpetuis temporibus Indulgentias concessisse ijs qui easdem Basilicas oraturi adirent, eundem sanctum Pontificem, auctor est in Historia sacra ante cccc. annos scripta, Petrus Mallius. De sepulchris Apostolorum, & præsertim sancti Pauli, D. Ioannes Chrysostomus in oratione quod Christus est deus, ita scribit: Romæ, qua inter alias urbes maxime regia est, omnibus posthabitis ad sepulchra piscatoris, & pellionis siue coriarij currunt reges. Et in caput xvi. commentariorum epistolæ ad Romanos: Ego & Romam propterea diligo, tametsi & aliunde queam illam laudare, nempe a magnificentia, ab antiquitate, a pulchritudine, a multitudine, a potentatu, a diuitijs, & a rebus in bello fortiter gestis: sed relictis istis omnibus, ob id illam beatam deprædico, quòd erga illos Paulus dum viueret, adeò fuit beneuolus, adeò illos amauit, ut coràm ijs disseruerit, & postremò vitam apud eos finierit. Vnde & Ciuitas ista hinc facta est insignis plusquam reliquæ omnes: & quemadmodum corpus magnum ac validum, duos habet oculos illustres, sanctorum videlicet illorum corpora. Non ita cælum splendet, quando radios suos sol ex sese demittit, quemadmodum Romanorum Vrbs duas illas lampades vbiq̃ terrarum effundens, Hinc rapietur Paulus, hinc Petrus.

Considerate & horrete, quale spectaculum uisura sit Roma, Paulum uidelicet repente ex theca illa cum Petro resurgentem in occursum domini sursum serui. Qualem rosam Christo mittet Roma? qualibus coronis duabus ornatur Vrbs ista? qualibus catenis aureis cincta est? quales habet fontes? Propterea celeberrimam hanc Urbem non propter copiam auri, non propter columnas, neque propter aliam phantasiam; sed propter columnas illas ecclesiasticas. Quis mihi nunc dabit circumfundere corpori Pauli, affigi sepulchro, uidere puluerem corporis illius, quæ adhuc in Christo deerant adimplentis, stigmata illius gestantis, prædicationem euangelij ubique seminantis? puluerem (inquam) oris illius, per quod Christus locutus est per quod lux emicuit quouis fulgore clarior, & uox exiit demonibus, quouis tonitruo terribilior, per quod beatorum illud uerbum locutus est, Optabam anathema esse pro fratribus meis: per quod locutus est coram regibus, & non est confusus: per quod Paulum didicimus, per quod Pauli dominum &c.

De basilicæ S. Pauli reparatione, extat hæc in antiquissimo registro S. R. E. epistola. 1. digna, quæ hoc loco legatur. Valentinianus, Theodosius, & Arcadius Augusti, Salustio præfecto Urbis salutem. Desiderantibus nobis contemplatione uenerationis antiquitus iam sacratæ basilicæ B. Pauli Apostoli, eam pro sanctimoniali religionis ornare, pro quantitate conuentus amplificare, pro studio deuotionis attulere, gratum fuit tuæ sublimitatis officium, quod ad inspicienda uniuersa, ut res exigebat detulisti, & omnem situm, locorumque faciem, sermonis

monis congrui diligentia nostræ serenitatis auribus intemasti. Instructiores enim nos iubere decuit quæ iubenda sunt. Quare participato examine cum uenerabili sacerdote Siricio Episcopo, intimatisque omnibus & magnificentissimo ordini, & Christiano populo quæ iubemus, sublimitas tua rem diligentiore tracta: & plena rerum inspectione discutiatur, ac si placuerit tam populo, quàm senatui, iter uetus quod Basilicæ præterit dorsum, quodque ripæ Tiberini annis adiacet innouari, ita ut præsens uia spatio futuri operis applicetur, eatenus per architectos futuræ Basilicæ diriges formam, quatenus se planities extructioni amica pertulerit, ne ulla inæqualitas splendorem fabricæ amplificentioris sublimet, siquidem in omnium mœnium facie decor summus est, quem seruari oportere statim in fronte magnarum ædificationum demonstrat intentio. Iam illud ipsa res exigat, ut synopsis operis confuendi fidei tendatur examine, sumptuumque omnium iuxta pretia rerum quæ in sacratissima Vrbe sunt, prætaxatio plenius ordinetur.

Sanctus Leo papa (ut auctor est Bibliothecarius) post ignem diuinum, basilicam Sancti Pauli renouauit, & cameram in eadem condidit. Eiusdem absidam ruinæ proximam refecit Symmachus papa: cameram item & matroneam in ea fecit, post Confessionem pictura exornauit, aquam post absidam introduxit, & a fundamentis balineum extruxit. Sergius papa tigna & cubicula in circuitu ipsius basilicæ uetustate cõficta reparauit, trabes de Calabria adduxit, quas ibidem re posuit.

Leo iij. papa totum tectum ipsius basilicæ quod terræmo-
tu prid. Kal. Maij, indictionis ix. corruerat, cunctis tra-
bibus restitutis refecit, quod hi versus supra portam ma-
iorem intra Ecclesiam marmorea tabula incisi docent .
Exultate p̄i lachrymis in gaudia versis

Et protectori reddite vota Deo

Cuius sic tenuit resolutum dextera tectum

In vacuum ut caderet tanta ruina solum

Solus vt inuidiæ princeps tormenta subiret

Qui nullum ex ampla strage tulit spoliū

Nam potiora nitent reparati culmina templi

Et jumpsit vires firmior aula nouas

Dum Christi antistes cunctis Leo partibus ades

Consulu, & celeri tecta reformat ope

Doctorem & mundi Paulum plebs sancta beatum

Intrepide solitis excolat officijs

Laus ista Felix respicit te presbyter

Nec te leuies Adeodate præterit

Quorum fidelis atque peruigil labor

Decus omne tectis vt rediret institit.

In columna maiore transuersalis Ecclesiæ arcus, hoc
eiusdem Leonis iij. papæ extat edictum incisum,

Leo episcopus seruus seruorum Dei,

omnibus Christianis notitiam

contestationis

Quicumque dona, vel oblationes sacratissimi altaris glo-
rosi Pauli apostoli, totiusque templi eius, ad usum &
vilitatem hic Deo seruientium, tollere præsumperit,
aut qui rectorem per pecuniam, vel aliquod malum in-
genium in hoc loco contra statuta patrum, nostrumque
præce-

preceptum ordinauerit, siue qui hæreditatem huius loci destruendo vendere vel comparare ausus fuerit, omnipotentis Dei maledictione in corpore suo, suisque rebus habeat, quousque quod facere præsumpsit, euacuetur, iniuriis, sacrilegus ab omnibus habeatur, testimonium eius in nullo placito recipiatur, quicquid possederit ad rem publicam transferatur, & si non resipuerit, auctoritate cælestium principum & in inferno damnetur.

fiat. fiat. fiat.

Hæc basilica omnium quæ in Vrbe sunt, amplissima & capacissima est: longa pedes CDLXXVII. lata cclviij. octo & octuoginta maximis & nobilissimis quaterno ordine columnis sustentata: tota picturis antiquis veteris & noui testamenti ornata. Basilicæ frons occidentem, absis orientem respiciunt. Tota è fragmentis veterum sepulchrorum strata. Absidam musicis signis Christi, B. Virginis, & Apostolorum ornauit Honorius iij. Arcum maiorem, ut versiculi indicant, Leo iij. Habet quinque portas quarum quatuor obstructæ sunt, media patet cum portis æneis Constantinopoli ante quingentos annos factis sub Alexandro ij. papa, impensa Hildebrandi de Soana, monachi Abbatis eiusdem monasterij, S. R. E. archidiaconi, qui postea Papa factus Gregorius viij. vocatus est. Id litteræ scriptæ indicant. Supra ea notati sunt hi versus.

Hæc domus est domini, & sacri limina regni.

Huc properate populi, hæc domus est domini.

Ex quattuor portis obstructis sinistra posterior meridiem versus, Porta sancta vocatur, quæ anno Iobilei aperiri solet, & eo exacto claudi. Cui superstat titulus Iu-

hanc orationem psalmorum & orationum, quam ego in dignus peccator ad laudem & gloriam tui sanctissimi nominis, ac in honore beatissimæ Virginis Mariæ, & omnium sanctorum Angelorum, Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, Confessorum, Virginū, & omniū electorum tuorū, pro oībus peccatis, negligentijs, & sceleribus meis decantare cupio, vt per tuam magnā misericordiā, & intercessionē oīum sanctorum tuorum, quicquid per totum vitæ meæ spatium cōtra maiestatis tuæ pietatem deliqui, pie delere & misericorditer abstergere atque obliuioni perpetuo tradere digneris; mihi veram confessionem, ac veram pœnitentiam, emendationem simul & vberum fontem lachrymarum concedere dignare, vt ea voluntaria castigatione in hac vita delere te donante valeam, quatenus post hanc vitam cum ante conspectum diuinæ maiestatis tuæ presentatus fuero, te sine confusione & absque opprobrio inimicorum meorum videre, & ante te lætus & securus venire merear. Qui viuis & regnas cū deo patre in vnitatis spiritus sancti deus, per omnia secula seculorum. Amen.

Antiphona. O sacrum conuiuium in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis eius, mens impletur gratia, & futuræ gloriæ nobis pignus datur. V. Panem cæli dedit nobis dominus. R Panem angelorum manducauit homo. Oratio. Deus qui nobis sub sacramento mirabili passionis tuæ memoriam reliquisti, tribue quæsimus, ita nos corporis & sanguinis tui sacramenta venerari, vt redemptionis tuæ fructum in nobis iugiter sentiamus. Qui viuis & regnas cum deo

deo patre in vnitare spiritus sancti, deus, per omnia se-
cula seculorum. Amen.

Ad altare Vultus sancti, Pater noster. Ave Maria.
Antiphona. Christus Iesus, splendor patris & figura sub-
stantiæ eius, portans omnia verbo virtutis suæ, purga-
tionem peccatorum faciens, gloriosi vultus sui vestigia
nobis relinquere dignatus est. V. Signatū est super nos
lumen vultus tui domine. R. Dediisti letitiam in corde
nostro. Oratio. Deus qui nobis famulis tuis lumine vultus
tui signatis ad instantiā Veronicæ imaginē tuā sudario
impresam relinquere voluisti, per passionem & cru-
cem tuam tribue quesimus, ut ita nunc per speculum in
terris in ænigmate venerari & adorare te ipsum va-
leamus, ut tunc facie ad faciem super nos iudicem securi
uideamus te Christum dominum nostrum. Amen.

Ad altare Beatæ Mariæ Virginis Innocentiū viij.
Pater noster. Ave Maria. Antiphona. Salve sancta
parens, enixa puerpera regem, qui calum terramque re-
git in secula seculorum. V. Virgo dei genetrix quem
totus non capit orbis. R. In tua se clausit viscera factus
homo. Oratio. Concede nos famulos tuos quesimus do-
mine deus ppetua mentis & corporis sanitate gaudere,
& gloriosa beatæ Mariæ semper virginis intercessione
a presenti liberari tristitia, & æterna perfrui letitia.
Per Christum dominum nostrum. Amen.

Ad altare maius sanctorum Apostolorum. Pater
noster. Ave Maria. Antiphona. Gloriosi principes
terræ quomodo in uita sua dilexerunt se, ita & in mor-
te non sunt separati. V. Constitues eos principes super
omnem terram. R. Memores erunt nominis tui domine.

Oratio

Oratio. Deus, cuius dextera beatum Petrum apostolorum principem, ambulantem in fluctibus ne mergeretur erexit, & eius coapostolū Paulum tercio naufragantem de profundo pelagi liberauit, exaudi nos propitius, & concede, vt amborum meritis eternitatis gloriam cōsequamur. Qui uiuis & regnas &c.

Ad altare sanctorū Andreae & Gregorij. Antiphona. Andreas Christi famulus, dignus dei apostolus, germanus Petri, & in passione socius, ad crucē sibi paratā dixit: Salue crux pretiosa, suscipe discipulum eius qui pendit in te magister meus Christus. V. Annunciauerūt opera dei. R. Et facta eius intellexerunt. Oratio. Maiestatem tuā domine suppliciter exoramus, vt sicut ecclesie tue beatus Andreas apostolus extitit prædicator & rector, ita apud iesit pro nobis perpetuus intercessor. Per Dominum. Antiphona pro sancto Gregorio. Dum esset summus pontifex, terrena non metuit, sed ad celestia regna gloriosus migravit. V. Elegit eum dominus sacerdotem sibi. R. Ad sacrificandū ei hostiam laudis. Oratio. Deus, qui animæ famuli tui sancti Gregorij pape eternæ beatitudinis præmia contulisti, concede propitius, ut qui peccatorum nostrorum pōdere premimur, eius apud te precibus subleuemur. Per dominum nost.

Ad altare reliquiarum sacristie. Pater noster. Ave Maria. Antiphona. Sancti dei oēs hic & ubique in Christo quiescētēs, intercedere dignemini pro nostra omniūq; salute. V. Letamini in domino & exultate iusti. R. Et gloriamini oēs recti corde. Oratio. Exaudi nos deus salutaris noster, & apostolorū tuorum Simonis & Iudæ hoc loco in Christo dormientium, & aliorū apostolorum nos

tuere præsidys, quorū donasti fideles esse doctrinis. Oēs sancti tui, quæsumus domine, qui hoc in sacro loco requiescunt, nos ubiq; adiuuent, vt dum eorū merita recolimus patrocinia sentiamus: pacē tuā nostris cōcede tēporibus: ab ecclesia tua cūctam repelle nequitiā: eā de manu hostiū suorum sublatis heresibus libera: Turcarū tui sancti nominis inimicorum superbiā reprime: iter, actus, & uolūtates nostras, & oīum famulorū tuorum in salutis tuæ prosperitate dispone: benefactoribus nostris sempiterna bona retribue: & omnibus fidelibus defunctis requiem eternam concede. Per Dominum nostrum.

Ad altare mortuorum. Pater noster. Ave Maria. Antiphona. Ego sum resurrectio & vita: qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, uiuet: & omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in æternum. V. Requie æternam dona eis Domine R. Et lux perpetua luceat eis. Oratio. Fidelium deus omnium conditor & redemptor animabus famulorum famularumque tuarum remissionem cūctorum tribue peccatorum, vt indulgentiam quam semper optauerunt pijs supplicationibus consequantur. Per Christum dominum nostrum.

Ad altaria Crucifixi, & S. Catherinæ Bonifacij viij. que reliqua ex septem sunt. Pater noster. Ave Maria.

De Ecclesia S. Mariæ trans Tiberim.

SI cōmodum erit, in via qua a S. Petro ad basilicam Sancti Pauli iter est, media trans Tiberim regione, deuotissimā & antiquissimā ecclesiā S. Mariæ trans Tiberim, piū Christianum visitare nō pigeat. De qua pauca quedā memorati digna quæ collegim⁹ breui aperiamus
Paulus.

Paulus Orosius homo Hispanus, presbyter honore insignis, diui Augustini discipulus, grauiſſimus historia- rum auctor, libro vi. cap. xvij. de Imperio Augusti loquens ait. His diebus trans Tiberim e taberna meritoria fons olei terra exundauit, ac per totum diem largissimo riuo fluxit. Et infra cap. xx. Augusti Caesaris temporibus fons olei largissimus de taberna meritoria per totum diem fluxit. Quo signo quid euidentius, quam in diebus Caesaris toto orbe regnantis futura Christi natiuitas declarata est? Christus enim lingua gentis eius, in qua, & ex qua natus est, vnctus interpretatur. Itaque cum eo tempore, quo Caesari perpetua tribunitia potestas decreta est, Romae fons olei per totum diem defluxit: sub principatu Romani Imperij, per totum diem, hoc est, per omne Romani tempus Imperij, Christum & ex eo Christianos, id est, vnctum atque ex eo vnctos, de meritoria taberna, hoc est, de hospita largaque ecclesia affluenter atque incessabiliter processuros, restituendosque per Caesarem omnes seruos, qui tamen cognoscerent dominum suum, caeterosque, qui sine dominio inuenirentur, morti supplicioque dedendos, remittendaque sub Caesare debita peccatorum in ea Vrbe, in qua spontaneum fluxisset oleum, euidentissima his qui prophetarum uoces non audiebant, signa in caelo, & in terra prodigia prodiderunt. Eamdem rem Paulus Diaconus non contemnendus auctor, his uerbis confirmat: Augusti Caesaris diebus trans Tiberim de taberna meritoria fons olei ex terra exundauit, ac per totum diem largissimo riuo fluxit, significans ex gentibus gratiam Christi. Tunc etiam circulus ad speciem caelestis arcus circa solem apparuit.

paruit. Igitur quum quadragesimo secundo anno imperij firmissimam verissimamque pacem dei ordinatione Cæsar composuit, Christus dominus in Bethleem natus est, cuius aduentui pax ista famulata est. In cuius ortu audientibus hominibus exultantes angeli cecinere, Gloria in excelsis deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Ita ille. Hic locus fontis olei trans Tiberim ex maiorum relatione a Christianis priscis notatus, venerationis ob rei memoriam haberi cœpius est. In quo (ut tradit Damasus papa) Callistus xvij. post apostolum Petrum pontifex Romanus circiter annū Christi ccxx. oratorium condidit, & in honorem beatæ Mariæ Virginis dedicans, titulum Romanum, idest paræciam constituit. Quod longo tempore ab eo titulus Callisti vocatus est. Pace Christianis sublatis persecutionibus a Constantino Imperatore cōcessa S. Iulij papa circiter annum Christi cccxl. illud a fundamentis refecit, & in eam quam cernimus amplitudinem multis columnis nobile amplificauit. Hinc titulus sanctorum Callisti & Iulij, aliquando S. Iulij tantum dictus est. Hanc basilicam ruinæ proximam, tecto restituto, nouis fabricis reparauit Gregorius iij. papa, totam picturis ornauit, eius ministerio calicem & patenam argenteā, & sacras vestes largitus est. Gregorius iij. papa monachos ibidem cōstituit cuius, monasterij (quod beato Cornelio papæ dedicauit) diu vestigia supersuerunt. Idem pontifex oratorium Præsepis in eadem basilica fecit, illi simile, quod in ecclesia sanctæ Mariæ Maioris est, quod laminis aureis & argenteis decorauit. Nicolaus papa in hoc titulo obtulit Amā vnā librarum xi. Gabatas quattuor, singulas librarū ix. & semis

& semis. Canistra nouem, singula librarum x. Euangelio-
 rum codicem laminis argenteis auro perfusus coopertum
 librarum xv. coronam, canistrum, arcu cū duobus ham-
 madijs librarum xl. Callistus ij papa præter duas anti-
 quas quæ in ea prisca temporibus erant stationes, vide-
 licet scia v. post iiii. Dominicam quadragesimæ, & pri-
 ma Dominica post festū S. Callisti: teriã Kal. Ianuarij sta-
 tionem in ea celebrari primus constituit, cuius rei eius-
 dē extat bulla, in qua hæc ecclesiæ numerantur quæ eius
 iurisdictioni subdite erant, S. Callisti, sanctorum xl mar-
 tyrum, S. Ioannis ante portam, S. Siluestri iuxta portã se-
 ptimianam, S. Blasii, S. Laurentij, S. Angeli, sanctarum
 Rufinæ, & secundæ, S. Ioannis de Mica aurea.

Papa Innocentius ij. Romanus, ex nobili regionis Trans-
 tiberinæ genere oriens, schismate Anacleti ij. quo nouem
 annis laborauit sublato, ipsam ecclesiam pene a funda-
 mentis restituit panimentum opere uermiculato strauit,
 tectum refecit, columnas aliquot absidam uersus adiunxit.
 Absidam ipsam signis musiuicis Christi, B. Virginis,
 sanctorum pontificum Petri apostoli, Callisti, Cornelij,
 Iulij; Callipodij presbiteri, Laurentij archidiaconi, &
 suo condecorauit, qui etiam sub ara maximã marmoreo
 operculo ornata posuit corpora sanctorum pontificum
 Callisti & Cornelij martyrum, & Iulij confessoris, ac Ca-
 lepodij presbyteri, & Quirini Episcopi martyrum, ex cæ-
 meterio Callisti, & Catacumbis translata, & additis
 indulgentijs altare maius prope fontē olei excitatū solēni
 ritu cōsecrauit. Innocētius iij. papa auctore Guidone epo-
 Cardinale Prænestino, qui antea titularis huius basi-
 licæ Cardinalis fuerat, eandem ecclesiam dedicauit, mul-

nis donis ornauit, magnas ei indulgentias largitus est. Sepulti sunt in ea aliquot Cardinales, uiri egregij. Pro pinquum eius palatium ruinosum, nostro tempore qui illum incolit reparauit Ioannes Cardinalis Moronus episcopus Portuensis, olim eius basilicæ presbyter Cardinalis. Habet ea ecclesia presbyterum Cardinalem titularē, archiepiscopum, canonicos x. & capellanos ac ministros aliquot, qui diuina in ea officia assidue celebrant.

Precandi formula ante altare maius

Ante altare maius. Pater noster. Aue Maria. Antiphona. O admirabile comertium creator generis humani, animatum corpus sumens de uirgine nasci dignatus est, & procedens homo sine semine, largitus est nobis suam deitatem. V. Ora pro nobis sancta uirgo uirginum. R. Ut digni efficiamur promissionibus Christi. Oremus. Oratio. Deus, qui salutis æternæ beatæ Mariæ uirginitatis fecunda humano generi premia præstitisti, tribue quesumus, ut ipsam pro nobis intercedere sentiamus, per quam meruimus auctorem uitæ suscipere dominum nostrum Iesum Christum filium tuum, qui tecum uiuit & regnat in unitate spiritus sancti deus, per omnia secula seculorum Amen.

De ij. basilica Sancti Pauli Apostoli
li via Ostiensi.

Socrates Scholasticus, antiquus historiae ecclesiasticæ auctor libro i. capi. ij. de beato Constantino ita scribit: At Constantinus quæ Christi sunt sapiens, cuncta agebat ut Christianus, ecclesias erigebat ac pretiosissimis donis ornabat, Gētiliū templā
E a clausa,

clausa, statuis quæ in illis erant, publicatis, repurgabat. Hæc à Socrate verè dicta fuisse, testimonio sunt tot Romæ magnifica templa, quæ ex maiorum scriptis à Constantino ædificata fuisse traduntur. Nam eodem tempore, quo basilicam sancti Petri, & Lateranensem construebat, circiter annum Christi cccxviij. templū quoque sancti Pauli apostoli ædificari iussit, vt in beati Siluestri vita refert Damasus papa, eo potissimum loco, in quo ipse Apostolus decollatus, ccc. penè annus iacuerat, secundo ab vrbe lapide via Ostiensi, in prædio quod Lucina nobilis Romana matrona christianæ pietatis ardentissima cultrix, multis annis antea Romanæ ecclesiæ obtulerat. Quod pius Imperator centum nobilissimis marmoreis columnis refertum, multis aureis argenteisque ornamentis, & amplissimis redditibus auxit. De hoc Templo Prudentius, antiquus poeta christianus, in Peri Stephano in passione Apostolorum,

Parte alia titulum Pauli via seruat Ostiensis,

Qua stringit amnis cespitem sinistrum.

Regia pōpa loci est, princeps bonus has sacravit arces,
Clusitque magnis ambitum talentis.

Bracteolas trabibus subleuit, vt omnis aurulenta

Lux esset intus, ceu iubar sub ortu.

Subdidit & parias fuluis laquearibus columnas,

Distinguit illic quas quaternus ordo.

Tum camyros hyalo insigni varie cucurrit arcus,

Sic prata vernis floribus renident.

In hac basilica sanctus Siluester pontifex dimidiata corpora sanctorum apostolorum Petri & Pauli sub maiori altari, aureo loculo pretiosissimo, ut beato Petro fecerat,

recondidit. Quas utrasque Basilicas perfectas, eadem die xiiij. Kalendas Decembris, finitimorum Episcoporum cœtu conuocato, Imperatore, Clero, Senatu, fide-
 lique populo Romano astante, solenni ritu, & com-
 plicatione, in honorem dei viui & veri, Iesu Christi filij
 eius dei eterni, B. Mariæ matris eius, sanctorum Apo-
 stolorum Petri & Pauli dedicauit. Quo die perpetuis tē-
 poribus Indulgentias concessisse ijs qui easdem Basilicas
 oraturi adirent, eundem sanctum Pontificem, auctor est
 in Historia sacra ante cccc. annos scripta, Petrus Mal-
 lius. De sepulchris Apostolorum, & præsertim sancti
 Pauli, D. Ioannes Chrysostomus in oratione quod Chri-
 stus est deus, ita scribit: Romæ, quæ inter alias urbes
 maxime regia est, omnibus posthabitis ad sepulchra pi-
 scatoris, & pellionis siue coriarij currunt reges. Et in
 caput xvi. commentariorum epistolæ ad Romanos: Ego
 & Romam propterea diligo, tametsi & aliunde queam
 illam laudare, nempe a magnificentia, ab antiquitate,
 a pulchritudine, a multitudine, a potentatu, a diuitijs,
 & a rebus in bello fortiter gestis: sed relictis istis omni-
 bus, ob id illam beatam deprædico, quod erga illos
 Paulus dum viueret, ad eum fuit beneuolus, ad eum illos ama-
 uit, ut coram ijs disseruerit, & postremò vitam apud
 eos finierit. Vnde & Ciuitas ista hinc facta est insignis
 plusquam reliquæ omnes: & quemadmodum corpus ma-
 gnum ac validum, duos habet oculos illustres, sancto-
 rum videlicet illorum corpora. Non ita cælum splende-
 scit, quando radios suos sol ex sese demittit, quemadmo-
 dum Romanorum Vrbs duas illas lampades vbiq̃ue ter-
 rarum effundens. Hinc rapietur Paulus, hinc Petrus.

Considerate & horrete, quale spectaculum uisura sit Roma, Paulum uidelicet repente ex theca illa cum Petro resurgentem in occursum domini sursum ferri. Qualem rosam Christo mittet Roma? qualibus coronis duabus ornatur Vrbs ista? qualibus catenis aureis cincta est? quales habet fontes? Propterea celeberrima hanc Urbem non propter copiam auri, non propter columnas, neque propter aliam phantasiam; sed propter columnas illas ecclesie. Quis mihi nunc dabit circumfundi corpori Pauli, affigi sepulchro, uidere puluerem corporis illius, quæ ad huc in Christo deerant adimplentis, stigmata illius gestantis, prædicationem euangelij ubique seminantis? puluerem (inquam) oris illius, per quod Christus locutus est per quod lux emicuit quouis fulgore clarior, & uox exiit dæmonibus, quouis tonitruo terribilior, per quod beatum illud uerbum locutus est, Optabam anathema esse pro fratribus meis: per quod locutus est coram regibus, & non est confusus: per quod Paulum didicimus, per quod Pauli dominum &c.

De basilicæ S. Pauli reparatione, extat hæc in antiquissimo registro S. R. E. epistola. 1. digna, quæ hoc loco legatur. Valentinianus, Theodosius, & Arcadius Augusti, Salustio præfecto Urbis salutem. Desiderantibus nobis contemplatione uenerationis antiquitus iam sacratæ basilicæ B. Pauli Apostoli, eam pro sanctimoniali religionis ornare, pro quantitate conuentus amplificare, pro studio deuotionis attulere, gratum fuit tuæ sublimitatis officium, quod ad inspicienda uniuersa, ut res exigebat detulisti, & omnem situm, locorumque faciem, sermonis

monis congrui diligentia nostræ serenitatis auribus intemasti. Instructiores enim nos iubere decuit quæ iubenda sunt. Quare participato examine cum uenerabili sacerdote Siricio Episcopo, intimatisque omnibus & magnificentissimo ordini, & Christiano populo quæ iubemus, sublimitas tua rem diligentiore tracta: & plena rerum inspectione discuiat, ac si placuerit tam populo, quàm senatui, iter uetus quod Basilicæ præterit dorsum, quodque ripæ Tiberini annis adiacet innouari, ita ut præsens uia spatio futuri operis applicetur, eatenus per architectos futuræ Basilicæ diriges formam, quatenus se planities extruccioni amica pertulerit, ne ulla inæqualitas splendorem fabricæ amplificentioris sublimet, siquidem in omnium mœnium facie decor summus est, quem seruari oportere statim in fronte magnarum ædificationum demonstrat intentio. Iam illud ipsa res exigat, ut synopsis operis conficiendi fidei tendatur examine, sumptuumque omnium iuxta pretia rerum quæ in sacratissima Vrbe sunt, prætaxatio plenius ordinetur.

Sanctus Leo papa (ut auctor est Bibliothecarius) post ignem diuinum, basilicam Sancti Pauli renouauit, & cameram in eadem condidit. Eiusdem absidam ruinæ proximam refecit Symmachus papa: cameram item & matroneam in ea fecit, post Confessionem pictura exornauit, aquam post absidam introduxit, & a fundamentis balineum extruxit. Sergius papa tigna & cubicula in circuitu ipsius basilicæ ueiustate cõficta reparauit, trabes de Calabria adduxit, quas ibidem re posuit.

Leo iij. papa totum tectum ipsius basilicæ quod terræmo-
tu prid. Kal. Maij, indiçtionis ix. corruerat, cunctis tra-
bibus restitutus refecit, quod hi versus supra portam ma-
iorem intra Ecclesiam marmorea tabula incisi docent .
Exultate p̄ lachrymis in gaudia versis

Et protectori reddite vota Deo

Cuius sic tenuit resolutum dextera tectum

In vacuum ut caderet tanta ruina solum

Solus vt inuidiæ princeps tormenta subiret

Qui nullum ex ampla strage tulit spolium

Nam potiora nitent reparati culmina templi

Et sumpsit vires firmior aula nouas

Dum Christi antisies cunctis Leo partibus ædes

Consulu, & celeri tecta reformat ope

Doctorem & mundi Paulum plebs sancta beatum

Intrepide solitis excolat officijs

Laus ista Felix respicit te presbyter

Nec te leuies Adeodate præterit

Quorum fidelis atque peruigil labor

Decus omne tectis vt rediret institit.

In columna maiore transuersalis Ecclesiæ arcus, hoc
eiusdem Leonis iij. papæ extat edictum incisum,

Leo episcopus seruus seruorum Dei,

omnibus Christianis notitiam

contestationis

Quicumque dona, vel oblationes sacratissimi altaris glo-
riose Pauli apostoli, totiusque templi eius, ad usum &
vilitatem hic Deo seruientium, tollere præsumperit,
aut qui rectorem per pecuniam, vel aliquod malum in-
genium in hoc loco contra statuta patrum, nostrumque
præce-

preceptum ordinauerit, siue qui h. x. reditatem huius loci destruendo vendere vel comparare ausus fuerit, omnipotentis Dei maledictionē in corpore suo, suisque rebus habeat, quousq; quod facere præsumpsit, euacuetur, in iāmis, sacrilegus ab omnibus habeatur, testimonium eius in nullo placito recipiatur, quicquid possederit ad rem publicam transferatur, & si non resipuerit, auctoritate c. celestium principum & in inferno damnetur.

fiat. fiat. fiat.

Hæc basilica omnium quæ in Vrbe sunt, amplissima & capacissima est: longa pedes CDLxxvii. lata cclviij. octo & octuoginta maximis & nobilissimis quaternario ordine columnis sustentata: tota picturis antiquis veteris & noui testamenti ornata. Basilicæ frons occidentem, absis orientem respiciunt. Tota è fragmentis veterum sepulchrorum strata. Absidam musiuicis signis Christi, B. Virginis, & Apostolorum ornauit Honorius iij. Arcum maiorem, ut versiculi indicant, Leo iij. Habet quinque portas quarum quatuor obstructæ sunt, media patet cum portis æneis Constantinopoli ante quingentos annos factis sub Alexandro ij. papa, impensa Hildebrandi de Soana, monachi Abbatis eiusdē monasterij, S. R. E. archidiaconi, qui postea Papa factus Gregorius vij. vocatus est. Id litteræ scriptæ indicant. Supra ea notati sunt hi versus.

Hæc domus est domini, & sacri limina regni.

Huc properate populi, hæc domus est domini.

Ex quattuor portis obstructis sinistra posterior meridiem versus, Porta sancta vocatur, quæ anno Iobilei aperiri solet, & eo exacto claudi. Cui superstat titulus Iu-

liij.iii.pape quando annum ∞ DL. Iubileum celebrauit.
 Nam quum primo a Bonifacio viii. ea centenaria cele-
 britas instituata fuit, duæ tantum basilicæ uisitandæ pre-
 positæ sunt, sanctorum apostolorum Petri & Pauli.
 Alij pontifices alias duas adiunxere. Anteriorem eius
 partem musiuæ figuris Ioannes xxij. papa, ut titulus iz-
 dicat, condecorauit. Duo in ea extant prægrandia è mar-
 more pulpita, pro lectiõne epistolæ, & euangely ad mis-
 sam antiquitus facta, & ineptis sigillis exornata. Ant
 ipsam ecclesiam est quadriporticus satis ampla, quan-
 cum ecclesia factam opinor cum prægrandibus colum-
 nis, Vaticanæ similis, sed amplior. Nunc penè tota diru-
 ta est hominum iniuria, magna tamen eiusdem uestigia
 supersunt, tabulis magnis marmoreis strata. Bibliotheca
 rius auctor est, Symmachum papam, ante eiusdem basilicæ
 fores in atrio ipso cantharum, hoc est, uas aquarium,
 & gradus fecisse, ibidemque pauperibus habitacula con-
 struxisse. Item refert, Hadrianum papam eandem qua-
 driporticum collapsam restituisse, areamque ipsam in
 medio atrio bobus, equis, asinis compascuam, mar-
 moreo pavimento strauisse. In quo atrio adhuc extat
 antiq̃uo & eleganti marmoreo pilo sepulchrum Petri
 Leonis nobilissimi Romanorum, qui ante annos CD L.
 obiit. Ex quo Austriacæ felicissimæ gentis initia ma-
 nasse ferunt. Antiq̃uitus erat porticus, a porta Vr-
 bis vsque ad hanc basilicam pertingens, cuius adhuc
 uestigia & parietine supersunt: qua eam aduenti-
 bus cæli iniuriæ arcerentur, uentus, sol, aqua gra-
 do. Eam Procopius libro ij de bello Gothico, com-

memorat ita. Extat Sancti Pauli Apostoli templum Romanis, procul a mœnibus stadiis xiiij. iuxta quod Tiberis fluit. Porticus eodem ab Vrbe pertinens, & circa, alia multa ædificia erant. Patebat Gothicis ad id sacrarium uia. Per quos omnibus constat, per id belli tempus, in neutra dedicata Apostolis æde quippiam editum, quod incolentibus uel molestius esset, uel quoquam pacto ingratum, sed sacros ibidem uiros libere permisisset rem diuinam agere.

Hæc basilica Vaticanæ similis est, & longe tamen ea maior. Habet enim absidam, crucem transfuersam, qua cellæ absis coniungitur: & cellam ipsam in quinque porticus, quas nauës uocant, inrer columnis & parietibus distinctam. In media cruce sub arcu ecclesiæ maiore, est marmoreus chorus, & pontificia sedes a Leone in facta. In cuius chori medio est ara maxima sanctorum apostolorum Petri & Pauli, sub qua ipsorum sanctissima dimidiata corpora, & corpus Sancti Anastasii requiescunt, operculo marmoreo cooperta. Sub altari maiori est oratorium deuotissimum, ubi Sancta Brigida orare solebat, & in quo, modò missæ deuotissime celebrari solent. Id sub Confessione Leo iij papa fecit, ut indicant hæc uerba: Leo gratia dei iij. Episcopus, hoc ingressum sanctæ plebi Dei miro decore ornauit.

A sinistra altaris maioris parte intra ipsum chorum, extat adhuc miræ deuotionis Crucifixus, ante quem Beata Brigida feruentissimas preces effundere solebat. Paulo extra chorum, ab eodem latere, ubi in pauimento est pars quedam opere uermiculato

culato & tessellato strata cum altari quodam sanctæ Lucine: extat eiusdem diuæ cœmeterium sub terra effossum, ad quod antiquitus iter erat per oratorium S. Iuliani, nunc obserato aditu imperuium est, in quo iacent multa sanctorum martyrum corpora.

Absidæ maiori inhæret altare cum marmoreo pilo, in quo iacent corpora sanctorum quinque Innocentium martyrum. In eiusdem absidæ medio est alia marmorea ara in qua dormit corpus S. Timothei presbyteri S. R. E. & martyris, qui paulo ante S. Siluestri p̄ Christo occubuit In extrema parte absidæ uersus altare maius in ipsius gradibus, est antiq̄ui operis marmoreus pilus cum nomine musarum signis, proculdubio alicuius proceris Romani sepulchrum. Sub absidæ pavimento est Confessio siue paruum Sacellum, ad quod gradibus aliquot descēdi sur, in quo sub altari quiescunt ossa sanctorum Celsi, Iuliani, & Basilisæ martyrum.

In transfuersa cruce sunt octo altaria. A leua quidem primum in medio pavimento tessellato S. Lucinæ. Secundum, S. Antonii ex septem. Tertium, Ursinorum B. Virginis Annunciatæ ex septem. Quartum prope portam posticam, sacellum cum ara S. Martini cancellis oclusum, ubi collocata est sanctissima Eucharistia ex septem. Quintum, S. Bartholomæi, a Guillemo de Pererij cōditum, parastatæ medio hærens. A dextra sunt altaria: Sextum, Maximorum B. Virginis ex septem. Septimum, S. Pauli ex septem. Octauum in medio parastatæ S. Stephani. In corpore ipsius ecclesiæ extra transfuersam crucem, sunt tantum quatuor altaria. Vnum prope maiorem portam, S. Pauli: alia tria parastatis annexa. unum

B. Virginis, ubi olim Eucharistia seruabatur, ex septem: aliud S. Urbani cum insignibus regis Francorum, ex septem: tertium SS. Iustinae, & Catherinae.

Memoratu digna nec silentio prætereunda est ænea crux, ante octingentos annos a Stephano ij. Papa facta, quæ alta i maiori imposita hos uersiculos directis & in uersis characteribus continet. Ab uno latere.

Romanorum	Ab alio latere.	Imperat in sæcula
uictoria.		Regnat in æternū
Romanorum		Christus Dei filius uincit
Cruce arma		Iubar regni Romanorum
Romanorum		
salus.		
Romanorum		
fortitudo.		Stephanus iunior papa fecit

Hanc basilicam antiquissimis temporibus, paulo scilicet postquam condita est, clericos tenuisse opinor. Neque enim tunc in Occidente, & præsertim Romæ monachi, qui sacras ædes incolerent, erant: sed & D. Gregorius Papa, in priuilegio quodam suo, non Abbatem, sed Præpositos S. Pauli uocat. Anastasius Bibliothecarius in uita Gregorij ij. Papæ tradit, eundem Pontificem monasteria quæ erant circa basilicam S. Pauli Apostoli, ad solitudinem deducta, reparasse, monachos ordinasse, & post longum tempus congregationem ipsorum ibidem restituisse, qui die noctuque laudes diuinas in ea basilica canerent. Agapeti ij. tempore circa annum Christi Dccccl. antiquorum monachorum disciplina regulari iam dissoluta, Albericus quidam Octauius Romæ summo loco natus, ac tum in Vrbe princeps, Ioanni, quæ xij. Roma-

Romani pontificis pater, antiquos monachos ex hoc monasterio eiecit, congregationemque monachorum Cluniacensium tunc sanctitate florentem euocauit, cui non solum hanc basilicam, sed & monasteria S. Laurentii, & S. Hagnelis extra muros concessit. In quibus diutissime permanserunt, mirique operis claustrum fabricarunt cum his uersiculis.

Agmina sacra regit locus hic quem splendor honorat
 Hic studet atque legit, monachorum cœtus & orat
 Claustrales claudens claustrum de Claudio uocatur
 Quo Christo gaudens fratrum pia turma seruatur
 Hoc opus exterius ... cunctis pollet, & in Vrbe
 Hic nuc̄t interius monachalis regula turbæ
 Claustri per girum decus muro stat decoratum
 Materiam mirum præcellit materiatur
 Hoc opus arte sua quem Romæ Cardo beauit
 Natus Capua Petrus olim primitiauit
 Ardea quem genuit, quibus abbas uixit in annis.
 Cetera disposuit bene prouida dextra Ioannis.

Hoc ex antiquissimo monasterij Farfensis libro intelleximus. Ceterum & horum monachorum disciplina corrupta, Martinus v. papa, auctore Gabriele Cœdelmerio Cardinale Senensi, qui postea Eugenius papa iiii. creatus, monastici nominis amantissimus fuit, hoc monasterium & ecclesiam nouæ monachorum Congregationi, quæ S. Iustine dicebatur, concessit, cuius etiam abbatem D. Ioãñe Siculũ, Eugeni' iiii. Cardinalẽ creauit. Hi monachi, Casinate modò uocati, ætius monasterium mirum in modum auxerunt, & ornarunt, & sub Abbatis cura illud adhuc pie & sancte incolunt, assidueque diuinas laude

des domino canunt. Placet & hoc loco subūcere redditus, & ornamenta, quæ Constantinus Augustus huic ecclesiæ abs se recens conditæ, dono dedit. Ornamenta quidē in omnibus eis similia fuisse, quæ D. Petro donauit.

Anastasius Bibliothecarius passim multa dona aurea, argentea, ænea, ut phara canthara, canthara cerostota, hydrias, scyphos, calices, hamas, imagines, arcus, cruces, vestes aureas, libros, & similia: item uela sericea, pallia, & uestis sacras commemorat, quæ Romani pontifices, Cælestinus, Hilarus, Symmachus, Hormisdas, Ioannes, Sergius, Ioannes vi. Gregorij ii. & iii. Zacharias. Hadrianus, Leones iii. & iiij. Nicolaus, & Imperatores Valentinianus iij. & Iustinus, basilicæ S. Pauli uarijs temporibus obtulerunt.

Redditus uero hi a Damaso papa referuntur. Tarsi Ciliciæ possessio Insulæ Cardiaræ præstans sol. 800. Tyro Phœniciæ possessio Comiij præstans solidos 550. Possessio Forminisa præstans solidos 700. Possessio Timiæ præstans sol. 250. aromatum librâ 1. cassiæ librâ 1. olei Nardini libras lxx. In Aegypto possessio Cyreos præstans solidos 710. aromatum libras lxx. storacis libras xxx. stapes libras Cl. balsami libras xxx. olei Nardini lib. lxx. Possessio Basilica præstans solidos 550. aromatum lib. 5. croci libras lx. balsami lib xx. olei Nardini libras lx. Summa solidorum aureorum est 4070. quæ ad nostratis pecuniæ ualorem reduci, sunt aurei 6105.

Gregorius episcopus seruus seruorum dei Felici subdiacono rectori patrimonij Appiæ.

Lices oīa, quæ hæc Apof. hēt Eccl. b. Petri & Pauli quo

rum honore, & beneficijs acquisita sunt, deo sint auctore communia, esse tamen debet in administratione actionum diuersitas personarum, ut in adsignatis cuique rebus cura adhiberi possit impensior. Cum igitur pro ecclesia Beati Pauli Apostoli sollicitudo nos debita commoueret, ne minus illic habere luminaria isdem præco fidei cerneretur, qui totum mundum lumine suæ prædicationis impleuit, & ualde incongruum ac esse durissimum uideretur, ut illa ei specialiter possessio non seruiret, in qua palmam sumens martyrij capite est truncatus, ut uereri uile iudicauimus, eandem massam quæ Aquas Saluias nuncupatur, cum omnibus fundis suis, idest, Cella uinaria, Antoniano, Villa portusa, Bifurco, Primi-niano, Cassiano Silonis, Cornelij tessellata, atque Corneliano, cum omni iure instructo, instrumentoque suo, & omnibus generaliter ad eam pertinentibus, eius cum Christi gratia luminaribus deputare: adiicientes etiam eidem cessione hortos duos positos inter Tiberim & Porticus ipsius Ecclesiæ, euntibus a porta ciuitatis parte dextera, quos diuidit fluuius Almon, inter adfines horti monasterij S. Stephani, quod est ancillarum dei, positum ad Sanctum Paulum, & ad fines possessionis Pisiniani: simul & terrulas, que uocantur Fossa latronis, positas ibidem iuxta eandem porticum euntibus similiter a porta parte sinistra, ubi nunc uineæ factæ sunt, quæ terrulæ coherent ab uno latere possessioni Eugenitis quondam Scholastici, & ab alia parte possessioni monasterij S. Aristi: quæ omnia quoniam deo adiuuante per antedictæ ecclesiæ Præpositos qui per tempora fuerint, subsequenter, & præseni septima indictione uolumus ordinari, & quicquid

quid exinde accesserit, luminaribus eius impendi, atque ipsos exinde ponere rationes. Idcirco experientiæ tuæ præcipimus, ut superscriptam massam Aquas saluias cum prænominatis omnibus fundis suis, nec non hortos atque terrulas quæ superius continentur, de breuibis suis deleve debeat ac auferre, & cuncta ad nomen prædictæ Ecclesiæ beati Pauli Apostoli tradere, quatenus seruietes ibi præpositi, omni posthac carētes excusatione, de luminaribus eius ita sine nostrâ studeant sollicitudine cogitare, ut nullus illic unquam neglectus possit existere, facta uero superscriptarū omnium rerū traditione, uolumus, ut hoc præceptum in scrinio Ecclesiæ nostræ experientia tua restituat. Bene uale. Dat. viii. Kal. Februarias. Imp. DN. N. PHOCA Pio Aug. anno secundo, & consulatus eius anno primo. Ind. vii.

In hac ecclesia requiescunt Romani pontifices, Felix II. dictus III. & Ioannes xii. cuius etiā adhuc epitaphium superest: item Cardinales aliquot, & uiri egregij muli, ut ex ipsorum inscriptionibus liquet.

In sacrario huius templi, quod est infra monasteriū, huiusmodi sanctorum reliquiæ deuotissime cōseruantur. De ligno sanctæ & uiuificæ Crucis in cruce argentea. Brachiū cū pollice S. Annæ matris B. Virginis Mariæ, inclusum brachio argēteo. Pars capitis s. Stephani proto-martyris, inclusa tabernaculo argēteo. Pars capitis s. Annæ discipuli, qui B. Paulū apostolū Baptizauit. Brachia sãctorū Iacoborū apostolorū maioris et minoris Brachiū s. Nicolai epi. Brachiū s. Alexij cōfessoris. Spatula s. Dionysii. Catena, qua s. Paul⁹ apostol⁹ cinctus fuit. Baculi frustū cū quo orbē terrarū pagrauit. Vestimēta B.

virginis Mariæ. Tabernaculū tenē cū reliquijs sanctorū Innocētiū, Matthiæ apostoli, Sebastiani, Felicis papæ, Sergij & Bacchi, Chrystanti & Dariæ, Barbaræ, & Nymphæ, & frustum crucis S. Andreæ apostoli. Capsula cū reliquijs sanctorum Euentij presbyteri & martyris, Stephani papæ, Sebastiani, Nicolai episcopi, Quirini episcopi, Primi & Feliciani, Pancrati, Cæcilie, Sophie, et aliorum. Alia capsula cum reliquijs sanctorum Marcelli papæ, Nerei, Achillei, Dariæ martyrum. Item reliquie sanctorum Andreæ, Bartholomæi, Matthiæ apostolorum Lucæ euangelistæ, Xysti Pape, Dionysij, Laurentij, Sebastiani, Blasij Episcopi, Gordiani, Benedicti, Gregorij papæ, Vincentij, Hermetis, Celestini, Lucie, Hilariæ virginis, & aliorum.

Maximæ & perpetuæ in hac basilica sunt Indulgentiæ, & peccatorum remissiones, & præsertim diebus Stationum eiusdem ecclesiæ, quæ sunt: In die sanctorū Innocentium: Dominica in Sexagesima: Feria iij. post quartā Dominicam Quadragesimæ: Feria iij. Paschæ: Feria v. post Pentecostem. Quæ adhuc in usu sunt. Die Conuersionis Sancti Pauli: die Commemorationis eiusdem. Quæ exoleuerunt.

Præcandi formulæ.

Ad altare sacramenti. Pater noster. Ave Mariæ. Secundus Psalmus Pœnitentialis. Beati quorum remisse sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus uir, cui non imputauit dominus peccatum, nec est in spiritu eius dolus. Quoniam tacui, inueterauerunt ossa mea, dum clamarem tota die. Quoniam die ac nocte grauata est super me manus tua, conuersus sum in ærumna

crumna mea, dum configitur spina. Delictum meum cogni-um tibi feci, & iniustitiam meam non abscondi. Dixi, confitebor aduersus me iniustitiam meam domino: & tu remisisti impietatem peccati mei. Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno. Veruntamē in diluuiō aquarum multarum ad eum non approxima- bunt. Tu es refugium meum a tribulatione, quæ circū- dedit me, exultatio mea, erue me a circumdantibus me. Intellectum tibi dabo, & instruam te in uia hac qua gra- dieris: firmabo super te oculos meos. Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus.

In campo & freno maxillas eorum constringe: qui non approximant ad te. Multa flagella peccatoris: speran- tem autem in domino misericordia circundabit. Leta- mini in domino, & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde. Gloria patri, & filio, & spiritui.

Oratio,

Omnipotens, & iustissime deus, qui superbiā Angeli terribili dei ectione punisti, & ancillæ tuæ humilitatem respiciens, uirginem humilem in matrem sumpsisti, tol- le à nobis omnem superbiæ, & ingratiitudinis labem, om- nemque mentis iactantiæ tumorem a cordibus nostris longe repelle, ut humili corde, & lingua uera dicamus tibi soli laudem, & honorem, tibi gratiarum actiones de- uote laudemus, & siquid boni habere uidemur, nihil a nostro, sed a te perenni fonte bonorum omnium descen- dere ueraciter cognoscamus: non nobis, sed nomini tuo in omnibus gloriam dantes. Qui uiuis, & regnas cum Deo patre. Ad altare maius. Pater noster. Aue Maria. Antipho. Petrus Apostolus, & Paulus doctor gentium

gentium, ipsi nos docuerunt legem tuam domine. V. In omnem terram exiuit sonus eorum. R. Et in fines orbis terræ uerba eorum, Oratio. Deus qui beato Petro Apostolo tuo, collatis clauibus regni cælestis animas ligandi, atque soluendi pontificium tradidisti: & qui multitudinem gentium B. Pauli Apostoli prædicatione docuisti, concede nobis quæsumus, ut intercessionis ipsorum auxilio, a peccatorum nostrorum nexibus liberemur. Qui uiuis, & regnas &c. Ad Crucifixum S. Brigidæ.

Pater noster. Ave Maria, antiph. Humiliauit semetipsum dominus noster Iesus Christus, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. V. Adoramus te Christe, & benedicimus tibi. R. Quia per sanctam Crucem tuam redemisti mundum.

Oratio. Domine Iesu Christe fili dei uiui, qui de cælis ad terram de sinu Patris descendisti, & in ligno Crucis quinque plagas sustinuisti, & sanguinem tuum pretiosum in remissionem peccatorum nostrorum fudisti: te humiliter deprecamur, ut in die Iudicij ad dexteram tuam audire mereamur, Venite benedicti. Qui uiuis, &cet.

Ad alia quattuor altaria ex septem priuilegiata, dicitur semel Pater noster. Ave Maria.

In hac ecclesia solent multi sacramentum Eucharistiæ suscipere. Alij id in basilica Lateranensi obseruāt.

De Ecclesia sanctorum Vincentij & Anastasij
martyrum ad tres fontes,
siue ad aquas Saluias.

Post adorationem factam in basilica s. Pauli, iter arripi solet uersus ecclesiam s. Sebastiani. At pia fidelium deuotio duas uicinas ecclesias sibi prætereundas sine salutatione non putauit: quas circuitu paululum producto, ante s. Sebastiani uisitationem interposuit. Quod si cui libet placuerit eas inuisere, magnopere probamus. Cuius pietati satisfaciendes, pauca quedam de ipsis Ecclesijs, & ijs adiunctis Oratorijs dicemus. Et primum de ecclesia, & de monasterio sanctorum Vincentij & Anastasij martyrum differamus. Ecclesiam & monasterium ad Aquas Saluias, primus construxit Honorius Papa circa annum salutis DCXXV. in massa quæ iuris monasterij s. Pauli erat. In qua basilica recondidit caput s. Anastasij monachi, à Persis martyrio coronati, cum Heraclius Imperator id cum corpore, quod in basilica s. Pauli conditum fuit, Romam transmisisset. Celebris autem erat locus iste, ob X. millium martyrum ibidem occisorum & dormientium memoriam. Caput porro eiusdem sancti Anastasij adhuc argentea theca ibidem pie conseruatur: cui inest hæc inscriptio, Domnus Abbas Martinus fecit fieri hoc op^o sub An. MCCLXXXij. Hoc monasterium cum Ecclesia Leo III. a fundamentis restituit, monachos in eo locauit. Carolus uero Magnus Imperator, illud amplissimo patrimonio dotauit: siquidem ei 12. oppida in maritima Aethruria agri nunc Senensis donauit, scilicet, Orbitellum, Caparbium, Ansidoniam, Gilium, Montem argentarium, Altreco-

Stam, Aquapitem, Montem acutum, Serpenam, Massilianum, Sciapilascium, & ad Monachorum sustentationem. Quæ oppida etiam nunc iuris eiusdem monasterij existunt, Senensibus tamen beneficario iure a superioribus Pontificibus concessa. Hoc monasterium monachis fere destitutum, Innocentius I I. Papa circiter annum Christi MCXL. S. Bernardo magno abbati Clareuallensi donauit, qui congregationem monachorum Cisterciensium, & primum ex ea societate Abbatem ibidem constituit D. Petrum Bernardum Pisanum, qui postea Romanus pontifex factus, Eugenius I I I. uocatus est. Monachi Cistercienses reformati in Aethruria, eam adhuc Ecclesiam incolunt. A centum annis infra Cardinali S. R. E. commendari solet. Ex eodem monasterio præter Eugenium I I I. multi & magni nominis S. R. E. Cardinales prodierunt. Ecclesia ipsa satis antiqua, tres naues, altaria quinque, & porticum ante ostia habet. In qua multe sanctorum reliquæ extant, ut ex hac marmorea inscriptione muro affixa liquet.

In nomine domini. Anno millesimo bisque centeno primo quaterquino.

*Quo Christus venit mundumque redemit actu diuino,
Calendis Aprilis, Honorius felix monos dia sacer.*

Septem Cardinales collaterales interfuerunt,

Ad matris Dei honorem ei tunc adstiterunt

Præsul Sauinensis, Tusculanensis, hi bonitate

Pontificali honore tali fulgent dignitate,

Post Prænestinensis, Archinarbonensis, & duo fratres

Sibi deuoti subditi toti episcopi uates

Alter

Alter Florentinus cultu diuinus actus sereno
Spernit amorem mundi honorem arente feno
Septē aris cōsecratis, acreq; is ditatis sanctorū Basilica
Hac collocat, vī Smaragdus redoleat, sat plusquā nar-
dus sponsa theos unica,
Hoc altare crucis lignum, & volumen carnis dignum
vtro cūm prodijt
Hic velamen, & præsepe, pallium, & lapis sæpe tumuli
qui subijt
Hic est uestis matris Dei, atq; ꝑcursoris ei, Zachariæ filij
Petrus, Paulus, & Andreas, quem occidit tunc Egeas,
Bartholomeus eximius
Partes corporum dederūt, quæ nec tentæ tunc fuerunt,
dentes Cephas principis
Opulētum decoratur hoc eximij ditatur meritorū adipis
Hic Laurentius consistit, cui Vincentius assistit de cō-
muni martirio
Anastasius, & Clemens quem Afridianus demens cō-
sumpsit supplicio
Nicolaus presul dignus, Sebastianus benignus, decora
Cæcilia
Anastasia uirgo pia, a vera plena sophia redolet utilia
Istud fatetur quisquis gradietur ad hanc aulam Dei
Septem annis, & septemcarinea remissionis confessi cri-
minis solutionisque detur ei
Feria quinta cum celebrabatur ante palmarum dies ha-
bebatur Papa iubente.
Hoc recordetur, & memoretur quolibet mense
Remissio datur, & condonatur tempore isto
Credat fidelis fiat inde felix præbente Christo.

*Meruit Abbas hoc Nicolaus, ut sibi semper insit laus
opere tali.*

*Cuncti deuoti sibi fuerunt, & preces dignas administra-
uerunt homini quali,*

*Hæc reliquie sanctorum, hic degentium bonorum pœ-
nitendi spatium*

*Nobis, atque monachorum preces dent & angelorum
in cælis consortium.*

*Stationes. Feria III. post Pentecostem. Feria
II. post Dominicam tertiam Quadragesimæ. Feria
quinta ante Palmas.*

*Præter caput s. Anastasij thecis ligneis deauratis,
ibidem èt conseruantur capita s. Zenonis hoc in loco
martyrio coronati, & s. Vincentij martyrum. Item co-
lumna super qua sancto Paulo apostolo caput amputa-
tum fuit.*

Precandi formula.

*Ad altare maius. Pater noster. Aue Maria.
Antiphona. Verbera carnificum non timuerunt san-
cti dei, morientes pro Christi nomine, ut hæredes fierent
in domo domini, tradiderunt corpora sua propter deum
ad supplicia. Versus. Exultabunt sancti in gloria. R.
Latabuntur in cubilibus suis. Oratio. Deus, qui con-
spicis quia ex nulla nostra uirtute subsistimus, concede
propitius, ut intercessione sanctorum martyrum tuorū
Vincentij & Anastasij contra omnia aduersa muniamur.
Per dominum nostrum Iesum Christum.*

De Oratorio s. Mariæ Scala cæli.

*Eidem ecclesiæ imminet paruus collis cū exigua fon-
te, qui locus Gutta iugiter manans uocabatur, in quo
pro*

pro Christi fide VII. idus Iulij cæsi sunt. s. Zeno martyr, & cum eo decem millia ducenti tres Christiani: quorum ossa in proximo cæmeterio sub sacello rofundo & deuotissimo, quod s. Mariæ scala cæli, modo dicitur, re quiescunt. Cuius dedicatio celebratur VI. Kal. Februa rii. Vbi est altare cū operculo marmoreo quattuor pre tiosis columnis sustentato, sub quo iacent corpora san ctorum martyrum. In oratorij absida musuea, extant signa, beatæ virginis Mariæ, & sancti Zenonis. In hac ædicula sepe s. Bernardus dum in Vrbe moraretur, sacra pro defunctis celebrabat. Quibus dum aliquan do operaretur, in mentis ecstasim raptus, scalam uidisse fertur, qua e purgatorij igneis pœnis animæ eius suf fragijs liberatæ, in cælis ab angelis deducebantur. Hinc sacræ illi ædiculæ, Scalæ cæli nomen indutum.

Præcandi formula.

Pater noster. Aue Maria. Antiphona. Tamã quã aurũ in fornace probauit electos dominus, & quasi holocausti hostiam accepit illos, & in tempore erit re spectus illorum, quoniam donum & pax est electis dei. Vers. Iusti in perpetuum uiuent. R. Et apud dominum est merces eorum. Oratio. Deus, qui es gloriosus in gloria sanctorum, & cunctis ad eorum patrocinia cõ fugientibus, suæ petitionis salutarem præstas effectum, concede nobis, ut intercedentibus sanctis martyribus tuis Zenone & socijs decemmillibus ducētis tribus, æter næ beatitudinis præmia consequamur. Per dominum.

De Oratorio s. Pauli ad Tres fontes.

Hic locus antiquitus Massa aquæ saluæ dicebatur. (Salvia porro gens Romæ nobilis, quæ Oibonẽ Impera torem

torem tulit, huic loco nomen dedisse potuit. Eratque possessio (quam *maßam* uocabant) iuris monasterij s. Pauli, ut ex marmoreo diplomate B. Gregorij Papæ, porticus s. Pauli parieti affixo, liquet. In quo s. Gregorius aperte sentire uidetur, beatum Paulum apostolum hoc in loco, pro Christo fuisse decollatum, cum ait: *Valde incongruum esse, ac durissimum uidetur, ut illa specialiter possessio non seruiret beato Paulo apostolo, in qua palmam sumens martyrij, capite est truncatus, ut uiueret. ita ille. Ibi edificata sunt tria sacella, alterum altero depressius, cum tribus fontibus, a quibus tota ecclesia Trium fontium appellationem obtinuit. Vbi magnæ sunt ex Pontifici concessione peccatorum ueniæ.*

Precandi formula.

Pater noster. Aue Maria. Antiphona. Bonum certamen certauit, cursum consummauit, fidem seruauit; in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illum diem, iustus iudex: non solum autem mihi, sed & his qui diligunt aduentum eius. Vers. Tu es uas electionis sancte Paule apostole. Resp. Prædicator ueritatis in uniuerso mundo. Oratio. Deus qui uniuersum mundum beati Pauli apostoli prædicatione docuisti, da nobis, ut qui eius commemorationem colimus, per eius ad te exempla gradiamur. Per dominum nostrum.

De Ecclesia s. Mariæ Annunciatæ.

Ecclesia s. Mariæ Annunciatæ ad tertium ab urbe lapidem, in septem ecclesiarum uisitatione, pietatis studio etiam adiri solet, multis olim reliquijs referta. Hæc ecclesia satis antiqua, est sub cura & protectione sodalitat

litatis sacri Confanonis Christi. cuius parieti extat hæc tabula marmorea sic inscripta .

In nomine domini Amen. Anno MCCXX. pontificatus Domini Honorij III. Papæ, anno v. Indictione VIII. mensis Augusti die IX. dedicata est hæc ecclesia ad honorem beatæ Mariæ virginis, & omnium sanctorum, per manus uenerabilis Ioannis Anagnini, & Ioanis Gabini episcoporum, assistentibus eis uenerabilibus abbatibus Ioanne Villa magna, & Ioanne s. Mariæ de Vulfilla. In cuius altari sunt hæc reliquiæ reconditæ. De ligno crucis. De ligno mensæ, in qua Christus cenauit cum discipulis. De sepulchro beatæ Mariæ, & beati Ioannis euangelistæ. De lapide in quo lacrymatus est Christus. De reliquijs s. Andreæ apostoli, s. Iacobi apostoli, s. Thomæ apostoli, Simonis & Iudæ, Matthiæ, atque Laurentij martyris: Fabiani & Sebastiani, Nicandri presbyteri, Xysti Papæ & martyris, Felicissimi & Agapiti martyrum, Cosmæ & Damiani, Liberati, Paterni, & Honorati martyrum, Chrysanti & Daria, Innocentium, s. Hermanni martyris, sanctorum Dionysii, Rustici, & Eleutheri, Quintini episcopi & martyris, sanctorum Nerei & Achillei, Domitillæ virginis. De columna Christi, & de sepulchro. De lapide, super quo Christus transfiguratus est. De lapide speluncæ, ubi s. Maria Magdalene fecit pœnitentiam. De brachio s. Maximi. Item pateat omnibus euidenter, quomodo tempore presbyteri Petri ecclesiæ s. Mariæ Sanctuarie, Sanctissimus D. N. in Christo pater & D. Bonifacius papa IX. omnibus uisitantibus præsentem ecclesiam Annunciatæ, pœnitentibus & confessis, in die

Annunciationis eiusdem mense Martij, & prima Dominica Maij, concessit dictis duobus diebus, & quolibet dīctorum duorum dierum illā eandem indulgentiā, quæ uisitantibus ecclesiam s. Petri ad Vincula de Vrbe illis octo diebus mensis Augusti est concessa, ppetuis tēporibus duraturā. Dat. Romæ apud S. Petrū ix. Kal. No uem. pontificatus sui anno vi. Christi MCCCXCIII. Lucas Lenus, Iulius Mathæus, Ioannes Ardicius custodes, & Iacobus Cicearius camerarius s. Consalonis, sua opera instaurarunt anno domini MDXVIII. mense Martio, pontificatus S. D. N. Leonis x. papæ, anno v.

Nicolaus Seniorilis magistratus Urbis a secretis, iussu Martini V. papæ, oīum Urbis ecclesiarum reliquias ante cl. annos collegit. Is de huius ecclesiæ reliquijs ita scribit. In ecclesia s. Mariæ Annunciatæ sunt hæ reliquie in capsula lignea. sanctorum Apostolorum, s. Andreæ Apostoli, sanctorum Lucij, Bonifacij, & Ioannis pontificum, Stephani, Laurentij, Cosmæ & Damiani martyrum, s. Nicolai episcopi & confessoris, sanctorum Catharinæ & Marinæ uirginum, & aliæ multæ.

Precandi formula.

Pater noster. Aue Maria. Antiph. Magnū hereditatis mysterium, tēplum dei fact^o est uterus nesciēs uirum : nō est pollutus ex ea carnē assumens: oēs gentes ueniēt, dicētes, Gloria tibi domine. V. Ecce uirgo cōcipiet, & pariet filium. R. Et uocabitur nomē ei^o Emmanuel. Oratio. De^o, qui de beatæ Mariæ uirginis utero uerbū tuū Angelo nūtiāte carnē suscipe uoluisti, p̄sta supplicib^o tuis, ut qui uere eā dei genitricē credim^o, ei^o apud te ītercessionibus adiuuemur. Per eūdē Christū dominū nostrū. Amē.

De III. Ecclesia s. Sebastiani.

Vis eam quæ nunc superest s. Sebastiani basilicam condiderit, adhuc certo inuenire non potui. Eam tamen antiquissimã, & ante mille & duçetos annos ex citatã, testimonio sunt duæ lapideæ tabulæ. Quarum alteram ibidem locauit

s. Damasus papa. In altera mentio est Innocentis papæ primi, sic

Temporibus sancti

Innocentijs episcopi

Proclinus & Vrsus presbb

Tituli Byzantijs

Sancto martyri

Sebastiano ex uoto fecerunt.

Quo fit, ut putem Constantini temporibus & ipsam extructã fuisse supra toto terrarũ orbe uenerabile s. Callisti papæ cœmeterium, præsertim quum parietes qui eã ambiunt, antiquæ gentiliũ fabricæ inseruissent, & ut opinor, militaris statio ibidem esset. Ceterum uenerabilis hæc ecclesia nobilissimo (ut dixi) s. Callisti cœmeterio imposita est, uia Appia ad secundum ab Urbe lapidem, eodem cœmeterio & catatumbis insignis, de quibus primum breui, mox de ipsa basilica dicemus.

Cœmeterium igitur uetus, quod postea a sancto Callisto papa amplificatum, ex eius nomine Callisti appellatum est, multa sanctorum Pontificum Romanorum

manorum, & aliorum martyrum corpora aliquando
 continuit. Nunc ijs oibus spoliatum est. Sepulta in eo
 fuere XIIII. corpora sanctorum Pontificum Romano-
 rum, scilicet, Aniceti, Soteris, Pontiani, Antheri, Fabia-
 ni, Cornelij, Lucij, Stephani, Xysti 11. Dionysij, Euty-
 chiani, Caij, Eusebii & Miltiadis. Item sanctorum Seba-
 stiani, Cecilie, Tertullini presbyteri, Nemesij diaconi,
 Lucille filie eius, & aliorum innumerabilium sacerdo-
 tum, & martyrum. De hoc cœmeterio loqui puto Pru-
 dentium poetam Christianum in carmine ad Valerianũ
 Aquileientem episcopum, de passione s. Hippolyti epi-
 scopi Portuensis & martyris, ubi ita ait:

Innumeros cineres sanctorum Romula in Vrbe

Vidimus o Christi Valeriane sacer

Incisos tumulis titulos, si singula quæris

Nomina, difficile est ut replicare queam,

Tantos iustorum populos furor impius hausit

Quum coleret patrios Troia Roma deos.

Plurima literulis signata sepulchra loquuntur

Martyris aut nomen aut epigramma aliquot.

Sunt & muta, tamen tacitas claudencia tumbas

Marmora, quæ solum significant numerum.

Quanta uirum iaceant congestis corpora aceruis

Nosse licet, quorum nomina nulla legas.

Sexaginta illic defossas mole sub una

Reliquias memini me didicisse hominum,

Quorum solus habet comperta uocabula Christus,

Vtpote quos propriæ iunxit amicitie.

Hæc dum lustro oculis, & sicubi forte latentes,

Rerum apices ueterum per monumenta sequor:

Inuenio Hippolytum, qui quondam schisma Nouati
 Presbyter a tigerat nostra sequenda negans.
 Usque ad martyriū prouectum insigne tulisse
 Lucida sanguinei premia supplicij.

Damasus papa: Hic fecit (inquit) aliud cœmeteriū
 uia Appia, ubi multi sacerdotes, & martyres requie-
 scunt, quod appellatur usque in hodiernum diem Cœme-
 terium Callisti. In eo cœmeterio erant Catacumbæ, ubi
 aliquando iacuerunt corpora sanctorum Apostolorum
 Petri & Pauli, & aliorum multorum sanctorum, de
 quibus ita scribit Damasus papa: Sanctus Cornelius pa-
 pa rogatus a quadam matrona Lucina nomine, corpo-
 ra beatorum Petri & Pauli, de Catacumbis leuauit no-
 ctu: primum quidem corpus beati Pauli beata Lucina
 posuit in prædio suo uia Ostiensi, ad latus ubi decolla-
 tus est. Beati uero Petri corpus accepit beatus Corne-
 lius Episcopus, & posuit iuxta locum ubi Crucifixus est,
 inter corpora sanctorum episcoporum, in templo Apol-
 linis, in monte Aureo, in Vaticano, Palatiij Neronei
 in, III. Kal. Iuly. Bibliothecarius in uita Damasi Pa-
 pæ: hic dedicauit Platoniam in Catacumbis, ubi corpo-
 ra sanctorum Apostolorum Petri & Pauli iacuerunt,
 quam uersibus ornauit. Bedæ in libro de ratione tem-
 porum. Xystus III. Papa fecit Platoniam in cœmete-
 rio Callisti uia Appia, ubi nomina episcoporum & mar-
 tyrum scripsit. Ea commemorans s. Gregorius Papa re-
 gistri libro III. epistola xxx. ad Constantinam Augu-
 stam, De corporibus uero beatorum Apostolorum quid
 ego dicturus sum? dum constat, quia eo tempore, quo
 passi sunt, ex Oriente fideles uenerunt, qui eorum cor-
 pora

pora sicuti civium suorum repeterent. Quæ ducta usque ad secundum Urbis miliarium, usque ad locum qui dicitur ad Catatumbas, collocata sunt: sed dum ea dein de leuare omnis eorum multitudo cōueniens niteretur, ita eos uis tonitrui atque fulguris nimio impetu percussit, atque dispersit, ut talia denno nullatenus attentare præsumerent. Tunc autem exeuntes Romam, eorum corpora, qui hoc ex domini pietate meruerunt, leuauerunt, & in locis ubi sunt condita, posuerunt. Et paulo supra: Corpora sanctorum Petri & Pauli apostolorum, tantis in ecclesiis suis corruscant miraculis, atque terroribus, ut neque ad orandum, sine magno illuc timore possit accedi.

Catacumbæ porro, siue Catatumbæ, est uetustissimum Christianorum, persecutionum tempore, sacellū, in antiquo cuiuspiā nobilis familiæ Romanæ sepulchri hypogeo, a s. Callisto papa fabricatum, quando is corpora apostolorum Petri & Pauli transtulit, & cæmeterium de suo nomine extruxit uel refecit. Catatubarum forma est circularis, cum fornice testudineato, ad quas triginta gradibus descenditur. Habēt quattuor spiracula, lumē desuper admittentia, cū sepulchris XIIII. circa locatis. Eo loci adhuc supersunt augustissimæ antiquitatis uestigia. Ibi adhuc est amplum et uetustissimam antiquitatem referens marmoreum altare, sub quo corpora Apostolorum iacuerunt, in quo Romani pontifices martyres missas celebrabant. Ibi in medio adhuc erudi marmore humilis & simplicissimus extat sanctissimorum illorum pontificum Callisti, Urbani, Pontiani, Antheri, Fabiani, Cornelij martyrum episcopalis thronus,

nus, ibi extant adhuc clericorum S. R. E. circumcirca latentia sedilia: ibi extant meniana, siue podia paulo altiora, quibus ob loci angustiam plebs fidelis sacris mysterijs astabat: ibi demum extant in circuitu martyrum sepulchra, quorum sacrosancta erat memoria, tumba-
rū more facta, & simplicibus aliquot gypseis emblematicibus ornata, non sine ueneratione uisenda, osculanda, adoranda. atque hactenus de catatumbis. Nunc reliqua quæ de cœmeterio Callisti constiuimus, asseramus: in cuius initio est altare, sub quo iacet corpus s. Sebastiani, infra uero in alio altari corpus s. Lucinæ matronæ Romanæ: ad quæ per scalam est descensus. Hoc altare consecrauit Honorius papa III. ut tabella ibidem posita docet sic: Anno incarnationis Dominicæ MCC-
XVIIII. dedicatū est hoc altare a papa Honorio III. assistentib⁹ sibi quàm plurimis sanctæ jedis Apostolicæ p̄latis, in honorē s. Sebastiani martyris. In quo reconditæ sunt infrascriptæ reliquie. Primo corpus s. Sebastiani martyris, sociorūq; ei⁹. Reliquie apostolorū Petri & Pauli, Iacobi fr̄s domini, Philippi, & Matthiæ apostolorū, sanctorū Fabiani, Stephani, Marci, & Damasi p̄tificū, Valētini & Demetrii martyrū, Lucinæ, & Barbaræ uirginis. Alterū uero min⁹ altare, qd respicit ad itroitū ecclesiæ uersus oriētē, cōsecratū fuit xij. die Nouēb. a s. Cornelio papa rogatu s. Lucinæ, q̄ postmodū corp⁹ s. Sebastiani i alio p̄dicto altari, qd ē i eadē structura, sepeliuit. Hoc loco multæ sunt indulgentiæ, a Romanis summis p̄tificib⁹ cōcessæ. Hinc in subterraneā cryptā, in qua sanctorū martyrū corpora in loculis i top̄ho excavatis sepe liebātur, adit⁹ est. Quā ego aliquoties ingressus, cuncta

attente perlustravi. Visuntur sub terra sacella aliquot, & quibus cryptæ diuersæ exeunt. Totius huius cæmeterij exitus, est per portam aliam, quæ mediæ ecclesiæ parietati inest, cui suprascripti sunt hi uersiculi.

Visitet hic pia mens sanctorum iusta frequenter
In Christo quorum gloria perpes erit.

Leo magnus papa fecit basilicam beato Cornelio papæ & martyri, iuxta cæmeterium Callisti uia Appia, ita Bibliothecarius. Adhuc circa ecclesiam s. Sebastiani, & illud cæmeterium supersunt multa uetusta ædificiorum uestigia, quæ Christianorum ex eorum forma fuisse uidentur, partim ex nouo constructa, partim ex uetustis gentiliū fabricis & sepulchris, in Christianonorum usum conuersa. Nam præter Leonem papam, Damasum quoque basilicam ibidem exædificasse, auctor est idem Bibliothecarius.

Basilica s. Sebastiani in uetustissimo Romanorū ethniconum ædificio (ut supra dixi) constructa, uestibulum ante se, intus uero aliquot altaria habet. In maiori (quod sanctissimam Eucharistiam continet) sepulchrum est corpus s. Stephani papæ & martyris, in hoc cæmeterio occisi. In eadem ecclesia conditum fuisse corpus s. Eutychie martyris, testatur hoc epigramma parieti affixum, a s. Damaso papa editum,

Eutychieus martyr crudelia iussa tyranni
Carnificumque uias, pariter tunc mille nocendi
Vincere quod potuit, monstrante gloria Christi
Carceris inluuē sequitur noua pœna per artus
Testarum fragmenta parant, ne somnus adiret
Bis seni transiere dies, alimenta negantur,

Mittitur

Mittitur in barathrum sanctus lauat omnia sanguis

Vulnera quæ intulerat moris metuenda potestas

Nocte soporifera turbanti insomnia mentem

Ostendit latebra infantis quæ membra tenerent ,

Queritur , inuentus colitur , fouet , omnia præstat ,

Expressu Damasus , meritum uenerare sepulchrum

In media ecclesia fuit olim altare reliquiarum , quod ante aliquot annos loco illo motum , leua basilicæ parieti appositum est. In quo eiusmodi reliquie reconditæ uenerantur. Tabula marmorea cum uestigijs pedum D. N. Iesu Christi , quando apparuit s. Petro . Vna de spinis Coronæ qua fuit coronatus D. N. Iesus Christus. Reliquie s. Petri apostoli , scilicet digitus , dens , costæ pars , & alia quædam. Dens s. Pauli apostoli , Brachij s. Andree apostoli frustum . Caput & brachium s. Fabiani papæ & martyris . Capita sanctorum Callisti , & Stephani pontificum : uem ; capita sanctorum Nerei , Achillei , Acoristi , Valentiniæ , & Lucinæ martyrum . Brachium s. Sebastiani . Columna quo alligatus fuit dum sagittaretur . Ferrum unius sagittæ in eum iaculatæ . Reliquie aliæ s. Fabiani papæ Sebastiani martyris , Stephani papæ , Acoristi martyris . Calix plumbeus cum cinere & ossibus s. Fabiani .

In hac basilica sunt quinque altaria privilegijs & multis indulgentiarum remissionibus ornata . Tria , de quibus supra diximus , Maius s. Sebastiani , & reliquiarum , itē duo alia s. Crucifixi , & s. Fabiani papæ & martyris .

Sunt in hac basilica maximæ indulgentiæ & remissiones peccatorum , ut ex scriptis tabellis apparet . Et primo ad altare s. Sebastiani , sic . In isto loco promissio

vera est, & peccatorum remissio, splendor, lux perpetua, & sine fine letitia, quam promeruit s. Christi martyr Sebastianus.

Supra ostium cæmeterij Callisti, sic: Hoc est cæmeterium s. Callisti papæ & martyris incliti. Quicumque illud contritus & confessus ingressus fuerit, plenam remissionem omnium peccatorum suorum obtinebit, per merita gloriosa multorum millium sanctorum martyrum, quorum ibi corpora in pace sepulta sunt: qui omnes ex magna tribulatione uenerunt, & ut heredes fierent in domo domini, mortis supplicium pro Christi nomine pertulerunt.

Singulis diebus Dominicis mensis Maij, & die sanctorum Fabiani, & Sebastiani, magnæ in hac ecclesia sunt remissiones & indulgentiæ peccatorum.

Hæc ecclesia antiquitus per clericos, postea per monachos culta fuit. Alexander III. papa concessit Ioanni Diacono Cardinali, Priori & Fratribus Canonicis regularibus diaconicæ s. Mariæ Nouæ, hanc s. Sebastiani ecclesiam cum redditibus suis. Quam postea anno MCLXVII. D. Hieronymus diaconus Cardinalis s. Mariæ Nouæ, consentiente Hugone Priore eiusdem monasterij, donauit congregationi Cisterciensi cum suis redditibus, præter uineas positas extra portam Appiã in loco qui dicitur s. Apollinaris, Antoniana, & Modis Albini, cum censu duarum librarum thuris in Assumptione B. Mariæ Virginis. Quam ad huc fratres Cistercienses, ad paucos tamen in ea redacti, tenent cum suo abbate, omnium certe orbis ecclesiarum deuotissi-

Precandi formula.

Ad altare Maius ante sanctissimum Sacramentum. Pa-
 ter noster. Ave Maria. III. Psalmus penitentialis.
 Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua
 corripas me. Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, &
 confirmasti super me manum tuam. Non est sanitas in
 carne mea a facie iræ tuæ, non est pax ossibus meis a fa-
 cie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meæ su-
 pergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grava-
 tæ sunt super me. Putruerunt & corruptæ sunt cicatri-
 ces meæ, a facie insipientiæ meæ. Miser factus sum, &
 curuatus sum usque in finem, tota die contristatus ingre-
 diebar. Quoniã lumbi mei impleti sunt illusionibus, &
 non est sanitas in carne mea. Afflictus sum, & humilia-
 tus sum nimis, rugiebam a gemitu cordis mei. Domi-
 ne ante te omne desiderium meum, & gemitus meus a-
 te non est absconditus. Cor meum conturbatum est in
 me: dereliquit me uirtus mea, & lumen oculorum meo-
 rum, & ipsum non est mecum. Amici mei & proximi
 mei aduersum me appropinquauerunt, & steterunt.
 Et qui iuxta me erant, de longe steterunt: & uim fa-
 ciebant qui querebant animam meam. Et qui inqui-
 rebant mala mihi, locuti sunt uanitates: & dolos to-
 ta die meditabantur. Ego autem tanquam surdus
 non audiebam, & sicut mutus non aperiens os sum.
 Et factus sum sicut homo non audiens: & non
 habens in ore suo redargutiones. Quoniam in te
 domine speraui: tu exaudies me domine Deus me-
 us. Quia dixi, ne quando supergaudeant mihi
 inimici

inimici mei: & dum commouentur pedes mei, super me magna locuti sunt. Quoniam ego in flagella paratus sum: & dolor meus in conspectu meo semper. Quoniam iniquitatem meam annuntiabo: & cogitabo pro peccato meo. Inimici autem mei uiuunt, & confirmati sunt super me: & multiplicati sunt qui oderunt me inique. Qui retribuunt mala pro bonis, detraebant mihi, quoniam sequebar bonitatem. Ne derelinquas me domine deus meus, ne discesseris a me. Antende in adiutorium meum, domine salutis meæ. Gloria patri & filio, &c. Oratio. Omnis dati optimi, & omnis doni perfecti liberalissime largitor misericors Deus, qui eleemosynarum largitiones utriusque testamenti tabula commendasti: inclina cor nostrum in testimonia tua, & non in auaritiã, & da nobis temporalia pro nomine tuo libentissime tribuere: & cupiditatem, quæ radix omnium malorum est, a cordibus nostris radicitus eueltere, aliena non appetere, propria pro te non ex tristitia, sed læta manu largiri, sic ut hilares datores a te diligere mereamur, qui in Trinitate perfecta uiuis & regnas Deus, per omnia secula seculorum. Amen.

Ad altare Catatumbarum. Pater noster. Aue Maria. Antiphona, Gaudent in cælis animæ Sanctorum, qui Christi uestigia sunt secuti: & quia pro eius amore sanguinem suum fuderunt, ideo cum Christo exultant sine fine. Vers. Orate pro nobis sancti dei martyres. Resp. Ut digni efficiamur promissionibus Christi. Oratio. Infirmi-
tatem nostram, quæsumus, Domine, propitiis respice, & mala omnia, quæ iuste meremur, sanctorum Pontificum, & Martyrum, quorum memoriam hic colimus,

limus, intercessionibus propitiatus auerte. Per dominum nostrum Iesum Christum.

Ad altare s. Sebastiani ad ostium cryptæ cœmeterij Callisti. Pater noster. Ave Maria. Antiphona. Viri sancti gloriosum sanguinem fuderunt pro domino, amauerunt Christum in uita sua, imitati sunt eum in morte sua, & ideo coronas triumphales meruerunt. Vers. Isti sunt qui uenerunt ex magna tribulatione. Resp. Et lauerunt stolas suas in sanguine agni. Oratio. Deus, qui B. Sebastianum martyrem tuum ita in tua fide & dilectione solidasti, ut nullis tormentis a tua cultura potuerit reuocari: da nobis eius intercessionibus in tribulatione auxilium, in persecutione solatium, contra omnes diabolicas insidias munimen, ut bonis operibus abundantes æternæ beatitudinis præmia consequi mereamur. Per Christum dominum.

Ad altare reliquiarum. Pater noster. Ave Maria. Oratio. Deus, qui nos concedis sanctorum martyrum tuorum suffragiis adiuuari, da nobis in æterna beatitudine, de eorum societate gaudere. Per Christum dominum nostrum. Amen. Ad aliud altare Crucifixi. Pater noster. & Ave Maria.

De sacello, Domine quo uadis, uocato.

Athanasius Alexandrinus episcopus, uir egregiæ sanctitatis & doctrinæ, in apologia de fuga sua scribit, S. Petrum apostolum audisse a Domino quòd oporteret se Romam conferre: itaque profectiorem illam non recusasse, sed prompto atque alacri animo ad eam Urbem profectum, libenter ac fortiter pro Christi confessione martyrium pertulisse. Conuenit cum Athanasio Am-

*brofius Mediolani Epifcopus, doctor illuftris & fan-
 ctus. Eft in Oratione, qua fanctiffimus ille uir in Au-
 xentium de bafilicis tradēdis inuehit: his uerbis fcriptū.
 Petrus uictō Simone cum præcepta dei populo semina-
 ret, doceretque caftimoniam, excitauit animos Genti-
 lium: quibus eum quærentibus, Chriftianæ animæ de-
 preccatæ sunt, ut paulifper cederet. Ille quamuis eſſet cu-
 pidus paſſionis, tamen contemplatione populi precari-
 tis inflexus eſt. Rogabatur enim ut ad inſtituendum, &
 confirmandum populum ſe reſeruaret. Quid multa?
 Nocte muro egredi cœpit, & uidens ſibi in porta Chri-
 ſtum occurrere, Urbemque ingredi, ait: Domine, quo
 uadis? Reſpondit Chriſtus: Venio uerum crucifigi.
 Intellexit Petrus ad ſuam crucem diuinum pertinere re-
 ſponſum. Chriſtus enim non poterat iterum crucifigi,
 qui carnem paſſione ſuſceptæ mortis exuerat. Quod
 enim mortuus eſt, mortuus eſt ſemel: quod autem ui-
 uit, uiuit deo. Intellexit ergo Petrus quod iterum Chri-
 ſtus crucifigendus eſſet in ſeruulo. Itaque ſponte re-
 meauit, interrogantibus Chriſtianis reſponſum reddi-
 dit, ſtatimque correptus, per crucem ſuam honorifi-
 cauit dominum Ieſum. Hæc ſcripſit Beatus Ambro-
 ſius, quæ multis annis antea memoriæ prodiderat He-
 gesippus uicinus Apoſtolorum temporibus, ut licet le-
 gere in eorum quæ ſcripſit de Hieroſolymitano exci-
 dio libro tertio. Hæc eadem legimus in libro de Mar-
 tyrio ſanctorum apoſtolorum Græce ſcripto, ex quo
 hæc deſcripſimus: Ante paucos dies rogatus a fra-
 tribus ſecedeſbam: & ecce uidi dominum meum Ie-
 ſum Chriſtum, quem adorauī, et his uerbis affatus ſum:*

Domine

Domine, quo uadis? Venio (inquit ille) Romam iterum crucifigi. Sequens igitur illum, reuersus sum Romam. Paulo post in eadem martyrii historia scriptum est: Sustulerunt corpus sancti Petri clam, & posuerunt illud sub Terebinto prope Naumachiam in loco qui dicitur Vaticanus. Hæc ex historia illa martyrii beatissimorum Apostolorum græcis litteris, usque uetustissimis scripta, hic transtulimus, ut multis probatis testimonijs ostenderemus diuina quadam dispositione factum fuisse, ut Petrus Apostolus Romam reuersus martyrium illic pateretur, quemadmodum Innocentius Tertius Romanus Pontifex recte his uerbis annotauit: Locus quem elegit dominus, Apostolica sedes esse cognoscitur, si quod eam dominus in seipso lapide angulari fundauerit, attendatur, cum inquit ad Petrum, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam: & porte inferi non preualebunt aduersus eam: Et tibi dabo claues regni cælorum. Et quodcūq; ligaueris super terram, erit ligatum & in cælis: & quodcūq; solueris super terram, erit solutum & in cælis &c. Vnde cum ipse Petrus Urbem fugiens exiisset, uolens dominus eum ad locum quem elegerat reuocare, interrogatus ab eo, domine, quo uadis? Respondit; Venio Romam iterum crucifigi. Quod intelligens Petrus pro se dictum, ad locum ipsum protinus est reuersus. Idem Innocentius in alio sermone: Traditur (inquit) dominus Iesus occurrisse beato Petro, & tam ipsi, quam pro ipso dixisse: Venio Romam iterum crucifigi. Ita Innocentius III. papa.

In huius rei memoriã haud löge a porta s. Sebastiani
uia

uia Appia sacellum antiquitus conditum fuis, nostro
 seculo Reginaldi poli Cardinalis Britanni iussu, imper-
sa Hospualis Anglorum renouatum. Quod hac preca-
 tiuncula prætergrediens pius Christianus uisitare non
 pigeat. Pater noster. Ave Maria. Antiphona. Tu
 es pastor ouium, princeps apostolorum, tibi traditæ sunt
 clauis regni celorum. Vers. Tu es Petrus. Resp. Et
 super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Oratio.
 Deus, qui beato Petro apostolo tuo collatis clauibus re-
 gni celestis animas ligandi atque soluendi potestati tra-
 didisti, concede, ut intercessionis eius auxilio, a peccato
 rum nostrorum nexibus liberemur. Per Christum.

**De IIII. sacrosancta basilica s. Saluato-
 ris Lateranensi.**

Basilica s. Saluatoris, quæ a loco, Late-
 ranensis, a conditore, Constantiniana,
 ab ornamentis, Aurea uocata est, edi-
 ficata fuit cum propinquo Patriarchio,
 Romanorum pontificum usui, a pio Con-
 stantino Imperatore in Cæly montis dorso, & a s. Sil-
 uestro v. Idus Nouembris consecrata, circiter annum
 Christi cccxx.

Familie Lateranæ, a qua ædes Lateranenses uoca-
 tæ, multa mentio est in historijs Romanis. Tabulæ cõ-
 sulares Capitoline. L. Sextium Lateranum primum e
 plebe, Iulius Capitolinus Sextelium Lateranum cum T.
 Vero Imperatore. Fasti alij consulares eundem cum
 Aquillio Orfito consules profitentur. Antiquus lapis
 Augu-

Augustæ Vindilicorum, App. Claudium Lateranum
consulem. Cornelius Tacitus lib. xv. Plantium, Late-
ranum cos. designatum, a Nerone interfectum. In cu-
ius domo basilicam Lateranensem postea ex ædificatam
fuisse, in epitaphio Fabiolæ tradit D. Hieronymus. Sex.
Aurelius Victor alium Lateranum copiarum ducem,
uirum Consularè præcipuum, Seueri Imperatoris ami-
cum commemorat. Egregias ædes Lateranas in mon-
te Cælio, Iuuenalis satyra x. Iulius Capitolinus in uita
Marci Imp. Sex. Victor in uita Seueri, P. Victor, &
Sex. Rufus in libris de regionibus Urbis Romæ repetit.
Victor quidem sic: Seuerus Imperator Lateranum, Ci-
lonem, Annulinum, Bassum, cæterosque alios dita-
uit, ædibus quoque memoratu dignis, quarum præci-
puas uidemus quæ Parthorum dicuntur, & Laterani.
Egregias has ædes progressu temporis possedit Fausta
Augusta Maximiani Herculij filia, Constantini Pij Im-
peratoris uxor, ut libro vi. Contra Donatistas tradit
Optatus Mileuitanus Episcopus. Qui auctor est, Mil-
tiadem Episcopum Romanum xix. Episcoporum Con-
cilium Romæ in domo Faustæ Lateranensi celebraße,
anno salutis cccxiii. Constantino, & Licinio Augg.
iii. Consulibus, vi. nonas Octobris, in caussa Cæci-
liani episcopi Carthaginensis. Quo anno iiii. Idus
Decembris, Miltiadi papæ mortuo, successit s. Silue-
ster: cuius rogatu (ut Damasus tradit) Constantinus
Imperator aliquot Romæ magnas Basilicas, in his La-
teranensem in s. Saluatoris honorem, cum propinquo
palatio, in ædibus uxoris Faustæ construxit, sanctoque
Siluestro donauit.

Ceterum

Ceterum in basilicæ Lateranensis anniuersario Dedicacionis die, Laterani ex Romanorum pontificum auctoritate, confessis, & contritis magnæ indulgentiæ, & peccatorum remissiones concessæ sunt. Romanis quidem, & finitimis annorum M. Tuscis, & Transpadanis M M. Transalpinis M M M. Quæ indulgentiæ eadem, ibidem est fer. v. in Cæna domini. Eas omnes indulgentias basilicæ Lateranensis confirmarunt, & auxerunt Alexander IIII. anno MCCLX. & Bonifacius viij. papa, Anno MCCC.

Huius sacrosanctæ Basilicæ frequens in uetustis Ecclesiæ monumentis mentio est. Prudentius libro primo contra Symmachum Urbis præfectum, ubi plebem Romanam in Christum credidisse cõmemorat, ita scribit: Post hinc ad populum conuerte oculos: quis in Vrbe est Qui Iouis in sectam sanie non despuat aram? Omnis qui celsa scandit cænacula uulgus Quique terit silicem uarijs discursibus atram, Et quem panis alit, gradibus dispersus ab altis. Aut Vaticano tumultum sub monte frequentat, Quo cinis ille latet genitoris amabilis obses. Cœtibus aut magnis Lateranas currit ad ædes, Vnde sacrum referat regali chrisimate signum.

Eximiam huius basilicæ præstatiã testantur hi uersiculi, qui passim per ecclesiam incisi erant. Aula dei hæc similis Synai sacra iura ferenti, Vt lex demonstrat, hic quæ fuit edita quondam Lex hinc exiuit mentes quæ ducit ab imis, Et uulgata dedit lumen per climata sæcli

Flavius Constantius felix uictor magister utriusque militie Patricius, & consul ordinarius, & Padusia illustris femina eius uxor uoti compotes de proprio fecerunt.

Extabant & alij uersus, quamquam barbari, lectu tamen digni.

Agnoscant cuncti sacro baptismo sancti
 Quod domus hæc munda nulli sit in orbe secunda:
 Nam quum papalis locus hic sit, & cathedralis,
 Primatum mundi meruit sine lite rotundi:
 Contendat nemo secum de iure supremo
 Omnis ei cædit locus, & reucrenter obedit.
 Hunc Constantinus in cælum mente supremus
 Lepra mundatus intus, forisque nouatus
 Fundauit primus factum quod in ordine scimus,
 Et series rerum cogit nos scribere uerum.
 Christi successor primus, fideique professor
 Petrus ab hac sede laxauit retia prædæ
 Claue potestatis recludens regna beatis.

Supra perystilium exterioris basilicæ porticus, eiusdē propemodum sententiæ, & hi uersus sunt.

Dogmate Papali datur ac simul imperiali
 Quod sim cunctarum mater caput ecclesiarum.
 Hinc saluatoris cælestia regna datoris
 Nomine sanxerunt cum cuncta peracta fuerunt.
 Sic uos ex toto conuersi supplice uoto
 Nostra quod hæc ædes tibi christe sit inclyta sedes.

In absida uero basilicæ supra marmoream sedem, quæ in medio extat ante aram maximam, ubi papa sedere solet quando sacris interest, sunt & alij uersus, sic

*Hæc est papalis sedes & pontificalis
Præsidet, & Christi de iure Vicarius isti,
Et quia iure datur sedes Romana uocatur,
Nec debet uere, nisi solus Papa sedere,
Et quia sublimis, alij subduntur in imis*

*Post Constantini tempora, ut ex Bibliothecario intel-
ligitur, primus Leo papa cameram in hac Basilica fe-
cit, quam esse existimo porticum illam rotundam, quæ
retro tribunam adhuc superest.*

*Stephani VII. papæ anno primo, salutis uero
DCCCXCVI. ingenti terr. emotu, eiusdem basilicæ tectū,
& magna parietum superiorum pars usque ad peristy-
lium, ab absida usque ad porticum ante ecclesiam, cor-
ruit. Quam septennio post, Sergius III. papa anno
CMII. creatus, omnino reparauit, pulchrioremq; re-
stituit, musiveis signis ornauit, eius aurea argenteaq;
ornamenta refecit. Eius rei memoria extabat in his uer-
siculis absidæ, ex musiuo depictis, qui exoleuerunt.*

*Augustus Cæsar totum quum duceret orbem
Condidit hanc aulam Siluestri chrismate sacram
Iamque saluifera lepra mundatus ab unda
Ecclesiæ hic sedem construxit primus in orbem
Saluatori Deo qui cuncta salubriter egit
Custodemque loci pandit te sancte Ioannes
Inclinata ruit senio uoluenibus annis
Spes dum nulla foret uestigia prisca recondi
Sergius ad culmen perduxit tertius ima
Cespitemq; ornauit pingens hæc mœnia papa*

*Supra fores uero basilicæ, interiori parte hæc carmi-
na e musiuo scripta erant.*

Sergius

*Sergius ipse pius papa hanc, qui cæpit ab imis
Tertius expleuit istam, quam conspicias aulam.*

*Ioannes etiam XI I. qui anno CMLVI. creatus est,
eandem basilicam renouauit. Innocentius uero II. qui
Canonicus regularis in monasterio Lateranensi fuerat,
pontifex anno MCXXX. renuntiatus, suis sumptibus
tectum basilicæ Lateranensis ruinæ proximum refecit,
nouis trabibus repositis, quas rex Siciliæ Rogerius ponti-
ficis rogatu eidem ecclesiæ de Calabria trāsmissens, do-
nauerat. Turrim quoque campanarum eiusdem eccle-
siæ, quæ casum minabatur, renouari iussit, & quam plu-
rima dona eidem basilicæ obtulit. Anastasius autem
IIII. qui & ipse canonicus regularis fuerat, anno Do-
mini MCLIIII. multis fabricis, & ædificiis basilicam
hanc auxit & exornauit. Longo tempore post Nico-
laus papa IIII. ex Ordine fratrum Minorum ad ponti-
ficatum anno MCCXXCVIIII. assumptus, anteriorē, po-
sterioremque basilicæ partes ruinosas fortissimis repagu-
lis additis firmauit, quod ex sequenti tabula in absida, si-
ue tribuna eiusdē basilicæ e musuo exarata intelligitur.*

Tertius ecclesiæ pater Innocentius hora

Qua sese dederat sommo nutare ruine

Hanc uidet ecclesiam, mox uir pannosus, & asper

Despectusq; humerum supponens sustinet illam,

At pater euigilans Franciscum prospicit, atque

Vere est hic inquit, quem uidimus, iste ruentem

Ecclesiamque, fidemque feret. sic ille petitis

Cunctis concessis liber lætusque recessit,

Francisci proles primus de sorte Minorum

Hieronymus quarti Nicolai nomine surgens

Postea Bonifacius papa VIII. qui triennio post Nicolaum IIII. pontifex fuit, eandem basilicam multis fabricis renouatis restituit, quod antiqua marmorea hac inscriptione constat.

Qui fœtidam dedit esca lepram uisuque perosam
 Et maculata fides multa cum fece luctosam
 Constantinus, ait? pueros pietate trucidam
 Impia lex, pietate datur mihi subdere terram:
 Stant Petrus & Paulus, Siluestri iuscipe normam
 Et rectam fidem sanctissimo fonte renatam
 Ac per transfuersos montes, collesque fugatam
 Liberat ille cælis, tenet Urbis Papa coronam
 Inde prior generosa mater Basilica præsens
 Facta fuit stabilis, quamuis lacerata per hostes
 Tandem conualuit rusticam relinquendo cateruam.
 Papa Bonifacius ueniens Octauus in eam
 Auxit, posuit de multis nobile germen
 Qui noua progenies ipso faciente subacti
 Sic fugiant uitium quod non scint cauere uetusti
 Hic sunt scriptarum custodes reliquiarum
 Hic sunt misarum factarum a Deo rerum.

Novissime Anno Domini MCCCVIII. Papa Clemente V. in Gallijs residente, mense Iunio, dum Canonici in choro horam Vesperorum cantarent, & iã hymnum (Magnificat anima mea dominum) inchoassent, negligentia quorundam artificum, qui laminas plumbeas tecti basilicæ Lateranensis resarciebāt; uersa est olla in qua ignis erat pro plumbeis chartis cū resina

& pice conglutinandis, ex cuius uersione ignis in tribus tecti accensus est, qui flante austro adeo exarsit, ut totum tectum ecclesie, adiacentes Canonicorum aedes, porticum qua a basilica itur ad palatium, & Patriarchium ipsum omne consumpserit, parua tantum s. Laurentij ædícula, quæ Sancta sanctorum dicitur, excepta, in qua tunc cum multis alijs reliquijs capita apostolorum Petri, & Pauli recondita erant. Quo incendio magna thesauri, ornamentorumque auri & argenti copia cum ingenti uestium suppellectile cõsumpta est. Qua propter anno qui sequutus est, Clemens papa V. ministros suos magna cum nummorum copia instructos misit, quorum opera Basilica, Canonica, Porticus, & Palatium Lateranense in ampliorem & elegantio rem formam restituta sunt, non sine magno tamen pecuniarum dispendio, aliquotque annorum interuallo. Hæc Ioannes Villanus libro VII. cap. xcVII. Quo incendio & restitutione, multa immo fere omnia tum altaria tum sepulchra, item chorus, pulpita, & similia ornamenta, uel mutata sunt, uel omnino sublata.

Gregorius XI. qui ante pōtificatū Archipresbyter huius basilicæ fuerat, portā quæ septentrionē respicit, amplissimo opere ex elegantissimis parijs marmoribus fecit, cum ad Urbem Romanam curiam ex Gallijs reduxisset. Martinus papa V. pauimentum fere omne basilicæ (quod in media maiorque nauis est) ex lapide tessellato, & emblematibus fecit, quemadmodum ex eiusdem insignibus liquet. Sed etiam Eugenius columnas fere omnes primæ contignationis, maioris uidelicet tophori incendio confractas & ruinosas, opere cocto, & lateribus uestiuit,

nit, arcusque inter columnia fecit, quod opus Basilicæ & ornamento & conseruationi est Idem Martinus basilicam pulcherrimo opere pingi iussit a Petro Pisano, sed morte interceptus opus perficere non potuit: quod cum Eugenius IIII. qui ei successit, perficere decreuisset, ciuili discordia Vrbe pulsus, opus imperfectum reliquit. Xystus IIII. turrim campanarum uetustate collabentem refecit, & basilica omni repurgata, eius latera strauit. Alexander VI. arcum ante basilicam magnis duabus columnis sustentatum, quo totius ecclesiæ tectum sustentetur, & tectum ad aram maximam construxit, quemadmodum ex eius insignijs, quæ adhuc supersunt, apparet. Pius IIII. ædificandi studiosissimus, turre campanarias, frontem Ecclesiæ uersus septentrionem, laquearia Ecclesiæ deaurata admirabili artificio, & signis distincta fecit. Cæterum Antonius Martini de Clauibus Cardinalis Portugalsis, & eiusdem Basilicæ Archipresbyter, organa quæ nunc in basilica sunt, suis expensis fecit.

Basilicæ Lateranensis frons uersa est ad orientem solem. Ante quam porticus, area ruderibus plena, palatium pontificum Lateranense, & quidam horti, quos olim Pontificum usibus fuisse opinor, extant. In ipsa porticu sunt quinque portæ, sed tres præcipuæ, media maior, ab utroque latere minores duæ: item alia clusa, quæ ex Oratorio s. Thomæ, quod et Secretarium basilicæ dicebatur, in porticum exibat: & quinta, quam Sæclam uocant, nunc clusa, quæ Iobilei uigesimo quinto quoque anno redeunte. referari solet. Extat inter duas fores sedes marmorea antiqua sigillata, quam imperite

dimidiata, & parietinæ quædam: a dextra uero, aula magna, quam Concilij uocant. In postico ecclesiæ est maximus paries cum media magna chalcidica in hemycicli formam facta, quam tribunam uocant: in qua hodie canonici, & clerici Lateranenses sacra mysteria celebrant. Hæc pauimentum totum e musiuo, & uermiculato opere elegantissimo habet: nobilissimisque marmoreis, & è purissimo cupro cancellis a reliqua cruce separatur. Hemyciclum usque ad Tophorum, ubi in Tholi speciem incuruatur, totum e nobilissimo marmore sectis tabulis iucrustatum est: in cuius medio est sedes Pontificis Romani emblematicis, & quibusdam figuris ornata, ac sex marmoreis gradibus imposita: tota chalcidicæ testudo musiuo exornata est, atque ante omnia inter quatuor fenestrarum interstitia nouem apostoli depicti sunt.

In absidæ uero curuitate sub sancti Saluatoris facie, crux est elegantissima: a cuius utroque latere extant Beatæ Virginis Mariæ, Sancti Ioannis Baptistæ, Sanctorum Apostolorum Petri, Pauli, Andreæ, & Ioannis Euangelistæ, sanctorum Francisci, & Antonij de Padua, & Nicolai Papæ Quarti, cuius expensis (ut supra diximus) opus factum est, simulachra.

In media basilica Lateranensi posticum uersus extat ara maxima siue altare maius basilicæ marmoreum, super cuius etiam marmoreo ciborio, quatuor columnis

cum capitulis corinthijs sustentato, in tabernaculo ferreis cancellis optime circumcluso & munito, extant sacratissima Apostolorum Petri, & Pauli capita, ab Urbano papa Quinto, quando Romam ex Auenione venit, ex basilica s. Laurentij, quæ sancta sanctorum dicitur, excepta, & in eo loco thecis argenteis clusa collocata. Iacuerant autem in s. Laurentij basilica (ut infra aperiam) multis annis. Urbanus porrò uidens ea digno in loco (ut par erat) haud seruari, fabricato ad id apte ferculo illo marmoreo, gemmisque margaritis, & inextimabilis pretij unionibus refertas, argenteas thecas seu capita fabricari fecit, in quibus pretiosissima Apostolorum crania collocavit, & diligentissima sub custodia (quemadmodum hætenus fit) obseruari mandauit. Apostolorum uero capita statis quibusdam diebus, scilicet quinquies in anno, ut feria v. in Cæna Domini, in festo Paschatis, Natalis Domini, Dedicacionis basilicæ, Coronationis Pontificis, ad s. Ioannem, populis confluentibus deuotissime ostenduntur. Sub ipso uero altari, quod uacuum est (tabulis enim quinque marmoreis ad modum arcæ est fabricatum) multæ Sanctorum reliquiæ esse commemorantur, quarum series in appensa altari magna tabula notata est. Sub eodem altari est Oratorium subterraneum satis amplū, in quod scalis descensus est per fenestram æreo cæcello clusam. In eo Oratorio est uetustissimum altare muro iunctum, supra quod sunt tres magnæ ampullæ oleo sancto chris-matis, & cathecumenorum, idest, baptismatis plenæ. A leua, sinistraque huius altaris extant quattuor miri operis columnæ corinthio ære, & opere fabricatæ: ad

quas alluisse uidetur Virgilius, cum ait 111. Georgi-
corum,

*Atque hic undantem bello, magnumque fluentem
Nilum, ac nauali surgentes ære columnas*

Quæ ibidem ad loci ornatum collocatæ sunt. Eas au-
tem fuisse ferunt in antiquo Nemesis templo, quod to-
tum ex ære factum fuerat: cuius etiam templi fores, &
cancelli, hi esse memorantur, qui nunc Laterani supra
Canonicorum Chorum, & ad Panthei fores pro portis
in usu sunt. Hæ columnæ antiquitus non erant ubi nunc
sunt, sed paulo ante absidam, & ad altare sanctissimæ
Eucharistiæ uersus. Super quarum capitulis æneis, e-
rant imagines aliquot sanctorum aureæ, & argenteæ
miri operis. Item, aliquot lucernæ, quæ in quibusdam
præcipuis festis pro oleo balsamum ardebāt, quod Oriē-
tales Romanæ ecclesiæ pendere solebant, quam pensio-
nem postea pecunia accepta eisdem Formosus papa re-
misit. Cæterum quis eas postea ubi nunc sunt, translu-
lerit, uel qui imagines, & lampades ipsas abstulerit,
incompertum est. Antiquis temporibus ante aram ma-
ximam, ubi nunc est sepulchrum papæ Martini Quin-
ti, fuerunt duo marmorea pulpita quæ ambones uocāt,
quemadmodum sunt in basilica s. Mariæ Maioris, s.
Pauli, ss. Cosmæ & Damiani, & in omnibus Urbis ba-
silicis: super quæ Epistola & Euangelium legebantur
& Diaconis, & Subdiaconis; & Romanus Pontifex,
uel præsentē pontifice aliquis ex episcopis, uel presby-
teris Cardinalibus prædicare solebant. Inter hæc duo
pulpita chorus Canonicorum erat cum altari, in quo
Canonici ipsi missam maiorem celebrabant. Nam su-

ab eo loco ubi nunc est sepulcrum Siluestri Papæ Secundi, versus Oratorium sancti Thomæ, fuit altare Sanctorum Quadraginta martyrum. A sinistro porro Basilicæ latere, euntibus ab ara maxima ab ecclesiæ portas, haud procul a porta quam Sanctam vocant, fuit altare sancti Antonini martyris. Ab eo latere uenientibus a porta Sancta versus aram maximam, haud longe à porta qua itur ad aulam Concilij, fuit altare Beatæ Mariæ de Riposso: neque plura in Basilica Lateranensi antiquitus altaria fuisse inueni. Quæ omnia nostro tempore partim vetustate & temporum iniuria, partim insigni illo Clementis Quinti incendio, mota, translata, vel omnino (præter vnum altare maius) destructa sunt. Post incendium Laterani, multa à diuersis Christi fidelibus altaria missis celebrandis fabricata sunt, quæ modo extant.

Hodie in Basilica Lateranensi præter antiqua duo altaria, maximum scilicet, & sanctæ Mariæ Magdalensæ, quorum certam memoriam habemus, multa de nouo erecta sunt, quarum descriptionem facturus, à Basilicæ fronte, atque adeo ab ipso Oratorio, cum altari sancti Thomæ, quod dextro latere meridiem versus situm est, incipiam. Hoc Oratorium vetustissimum est, à Ioanne Papa Duodecimo constitutum, quando & Basilicam Lateranensem renouauit, qui anno Noningentesimo quinquagesimo quinto Pontifex factus fuit: & antiquis temporibus secretarium Lateranense uocabatur, in quo Romanus Pontifex sacra ad aram maximam facturus, cum Episcopis, & Cardinalibus

Sextam

Sextam cantare, eiusque temporis spatio ipse cum omnibus ordinibus sacras uestes indui solebat; qua finita et secretario prodiens per porticum ingrediebatur basilicam, et ad altare maximum processionaliter ordinatim proficiscebatur. Habet paruum hemycicum, et epistylium super quattuor columnas, in cuius tophoro est sequens inscriptio.

HIC. LOCVS. OLIM. SORDENTIS. TVMVLII. SQVALORE. CONGESTVS. SVMPPTV. ET. TE. DOMINO. TANTA. RVDERVM. MOLE. SVBLATA. QVANTVM. CVLMINIS. NVNC. VIDETVR. AD. OFFERENDVM. CHRISTO. DEO. MVNVS. OR.

. Id nunc Latericio pariete intermedio separatum, in duo diuisum est oratoria. In quorum altero, quod meridiem respicit, in absida est altare s. Ioannis Baptistæ, in quo multæ reliquæ sanctorum conseruantur: in his arca fœderis, mensa Christi, uirga Aaron, et Moysis, et multa sanctorum ossa. Hoc oratorium nõ ingrediuntur mulieres, nisi die sancti Thomæ apostoli. In altero uero Oratorio Canonici cum Vicario Archiepresbyteri singulis Sabbatis congregari solent ad basilicæ negotia tractanda, expediendaque, quæ congregatio Capitulum ab eis more monastico uocatur. Ante id secretarium in fronte ecclesiæ intus inter duo ostiola, est altare s. Ioannis Baptistæ, Metelli Vari Porcij opera factum. Proxime est sepulchrum Siluestri papæ Secundi, ex porticu Lateranensi eo translatum. Deinde continua et perpetua decem Altarium series, sub de-

sem cibarijs a columnellis sustentatis. Altaria ipsa recens facta, uel saltem post basilicæ incendium, columnellæ e marmore uiridi Tiberiaco sunt cum elegantissimis capitulis. A sinistro uero basilicæ latere, exeuntibus Orientem uersus inter portas Sanctam, & aliam minorem, in secunda porticu siue nauis, est altare Melinorum, Deo, Beatæ Virgini, ss. Apostolis Petro & Paulo, Ioanni Baptistæ, & Euangelistæ dicatum. Pone illud a tergo crassissimæ parastatæ, inter illud & portam sanctam, est uetustissimum porphyreticum sepulchrum, elegantibus signis ornatum, in quo sepultus est Anastasius papa IIII. postea est porta, quam Sanctam uocant. Inde Occidentem uersus, uenientibus in ipso minoris porticus siue nauis pariete, est altare antiquissimum sine nomine, in uetusta clusa porta locatū: aliud de hinc extat altare etiam sine nomine, post duo insignia uermiculata sepulchra duorum diaconorum Cardinalium Berardi Caracioli Neapolitani, & Ricardi Anibaldensis de Molaria Romani, ut ex litterarum uestigijs & insignibus intelligitur. Post altare s. Ioannis Euangelistæ proxime est porta, qua per gradus itur ad Concilij aulam: deinde altare ss. Lucæ, Stephani, & Marci. In hoc porticu per dispositas stationes manent Presbyteri pœnitentium, qui pœnitentiarij uocantur. In fine huius nauis prope parastatam nouissimam, occidentem uersus, est altare s. Leonardi, Vrsinorum. Initio uero porticus, quæ est retro absidam in hemicycli speciem, sunt quattuor altaria; vnum nouum sine nomine pone absidam in fornice, alterum Præsepis: a sinistro etiam latere, in paruo sacello, ante quod in terra sepul-

sepultus est Laurentius Valla, Latinis Græcisque literis eruditissimus, eiusdemque Basilicæ Canonicus: tertium altare emblematicum ornatum sine nomine: quartum versus Sacrarij noui ostium, in quo quæ ex sacramentorum reliquijs superfluunt, conduntur. In transuersa Basilicæ nauis prope altare Præsepis, parte leua, est altare sanctæ Catherinæ cum ciborio è fluctibus ornato.

Prope est altare Guillelmi Pererij, Rotæ auditoris, Deo, Sanctis Ioanni Baptistæ, & Euangelistæ, & Iacobo Minori dicatum, anno Domini MCCCXCII. Sequitur altare Angelotti Fisci Cardinalis Tituli Sancti Marci, ab Eugenio Quarto facti, & eiusdem Ecclesiæ Archipresbyteri. In eadem parte prope absidam maiorem, est ara cum tabernaculo ferreis claustris circumdata, in qua seruatur sanctissima Eucharistia. Ab eodem latere in parastata minoris nauis, est altare sanctæ Crucis, quod idem Guillelmus de Perrerys auditor Rotæ, Deo saluatori nostro dicauit, Anno Domini MCCCXCII. At prope portam, quæ ad meridiem respicit, est alia ara cum operculo, quæ Pietatis dicitur.

A dextro Chalcidicæ latere initio porticus ponens ipsam, extructum est Sacrarium nouum ab Eugenio Papa Quarto, duabus cameris distinctum, in quo olim fuit Oratorium Sanctæ Mariæ Virginis, & Sancti Pancratij, de quo sæpe in antiquis annalibus mentio est. In quo antiquitus fuit altare ornatum, consecratum ab Innocentio Papa Secundo, in quo collocata fuerunt corpora sanctorum Chrysanti, & Dario,

riæ, & reliquiæ Sanctorum Pancratij, Iacobi Apostoli, Matthæi, & Thaddæi Apostolorum, Timothei discipuli Sancti Pauli, Stephani Protomartyris, Innocentum, de Linteamine, & Sepulchro Domini. Item, reliquiæ sanctorum Elasii, Nicodemi, Vitalis, Geruasii, Protasii, Nazarij, Celsi, Felicitatis, & quadraginta martyrum. Hodie in hoc Oratorio, quod Sacrarium est, quæ ad mysteriorum usum pertinent sacræ vestes, vasa, & alia eiusmodi seruantur: & sacerdotes rem diuinam facturi, sacratas vestes induunt: per hyemem quoque sacra mysteria ibidem à Canonicis, & reliquis sacrificulis celebrantur. Sunt in ea præter aliquot argenteas Cruces, Capsulæ duæ, vna Christallina, in qua est Caput Sancti Zachariæ prophætæ, cum alijs reliquijs: & alia Eborea, cum tabernaculo ecupro aureato reliquiarum pleno.

Paulo ultra ostium sacrarij, est Sacellum sanctorum Apostolorum Philippi, & Iacobi, cum ara, quod est familiæ Columnæ in patronatus, in quo sacra facientibus multæ Indulgentiæ sunt concessæ, cum liberatione animarum è purgatorio. Item aliud altare, quod Mortuorum vocant. Deinde sub veteri choro, parieti Basilicæ adiunctum est altare Beatæ Virginis Annuntiatæ, quod insigni pictura Collegium beneficiorum Lateranensium erexit, dedicauitque anno Salutis MDLV. Haud longe ab eo est marmoreum sepulchrum Antonij Martines de Clauibus Cardinalis Portugallensis, cum eiusdem Cardinalis altari. Prope

pe columnas æreas in parastata exarata est in marmorea tabula Xysti Quarti bulla, qua anno salutis MCC-CCLXXV. pontificatus uero Quarto, Kal. Iulij instituit opus fabricæ Lateranensis, operariosque creauit duos Canonicos, totidem ciues Romanos, & episcopum unum curiam Romanam incolentem, Protectorem uero Cardinalium omnium uetustissimum, multasque, & magnas largitur indulgentias omnibus qui basilicæ Lateranensis reparationi eleemosynas pie tribuerent. Arcæ maximæ appensa est tabula lignea recens cõscripta, in qua descripta sunt nomina sanctarum reliquiarum, quæ tam Laterani, quam in basilica s. Laurentij, quæ Sancta sanctorum dicitur, reconditæ sunt, Cuius tabule summa hæc est, quo ad arcæ maximæ reliquias attinet. Sub altare maiori est altare ligneum a s. Si uestro stabilitum, & ferreis cratibus septum, sub quo infinite sunt sine certo nomine Sanctorum reliquiæ. In ciborio uero marmoreo supra altare præter capita Apostolorum, sunt hæc reliquiæ. Caput s. Pancratij martyris, humerus sancti Laurentij, Dens s. Petri, Tunica s. Ioannis Euãgelistæ, cineres s. Ioannis Baptistæ, prima camiscia Saluatoris, linteum quo ipse Dominus pedes discipulorum abstersit, purpureum uestimentum Christi cum Guttis sanguinis, velum femoralium Christi crucifixi, sudarium quo Ioseph ab Arimathia Christi caput inuoluit, præputium Iesu Christi, tabula ex cineribus plurimorum sanctorum martyrum concinnata, cum ligno sanctæ Crucis, capsula lignea gemmis, & margaritis ornata, in qua multæ reliquiæ inuentæ sunt. Quæ omnia die Paschæ ostenduntur populo. Sub altari quoque mul-

te aliæ sunt reliquæ, ibi a Nicolao papa IIII. collocatæ.

*De basilicæ Lateranensis redditibus,
& ornamentis.*

Constantinus pius Imperator omnibus quas construxit ecclesiis annuos tot solidorum aureorum prouentus, ex quibus earundem sartatecta restituerentur, ornamenta & luminaria continuerentur, & in ijs deseruientes sacerdotes, & clerici alerentur, contulit. Solidus aut aureus ad æstimationē nostratis monete redactus, aureum unum coronatum cum dimidio ualeat. Redditus autem præter ornamenta erant ex possessionibus, massis, fundis, domibus, hortis, oliuetis, & uineis. Massa erat, quam nunc Casale diceremus, multitudo agrorum, & rusticorum illos incolentium, in unum coacta. Fundus erat, quam nos possessionem dicimus, paucorum agrorum redditus. Contulit autem Basilicæ Lateranensi Imperator Constātinus infra scriptas massas, præter ornamenta, quæ etiam enumerabo, quas Damasus in uita s. Siluestri enumerat.

Massa Gargillana in territorio Sueßeno, præstans solidos 409.

Massa Baunonica in territorio Sueßano, præstans solidos 360.

Massa Auriana in territorio Laurentino, præstans solidos 500.

Massa Urbana in territorio Antiatino, præstans soli-

lidos 240.

Massa Casti in territorio Catunensi, præstans solidos 1000.

Massa Trapeas in territorio Catinensi, præstans solidos 1650.

Summa 4159. Nostræ pecuniæ æstimatione sunt Aurei 6239.

Sequentes etiam pōtificates multos alios redditus huic Basilicæ donasse existimandum, quæ mihi modo incognita sunt. Nunc Basilica Lateranensis ex casalibus, fundis, oliuetis habet in redduibus aureos coronatos plus minus 6000. qui in ministros Ecclesiæ, de quibus infra dicam diuiduntur. Multos præterea tum Pontifices, tum Imperatores maiores redditus, & prouentus, item vectigalia eidem Ecclesiæ obtulisse est existimandum, quorum memoria temporum iniuria deperdita est. Memini tamen me in quibusdam eiusdem Ecclesiæ archiuijs legisse, Alexandrum Papam Secundum, donasse Canonicis Lateranensibus dimidium omnium oblationum a re maximæ Lateranensis, quæ ibidem toto anno fierent: item, domus omnes Basilicæ adiacentes: multa præterea prædia, & agros per varias Vrbes, & Italiæ loca existentia, quæ omnia in eius priuilegio enumerantur. Innocentium quoque Papam Secundum, donasse inueni Basilicæ Lateranensi centum Lucensis monetæ libras, quibus agri emerentur ad Canonicorum in ea residentium sustentationem, ex quibus D. Bernardus tum prior Lateranensis, postea Episcopus Cardinalis Portuensis, aliquot possessiones emit non longe ab vrbe iuxta formas prope Ecclesiam sanctæ Helenæ:
sed

sed & Lucius II. donauit Canonicis Lateranēſibus ſuo diplomate eccleſiæ ſancti Ioannis ante portam Latinam, cum omnibus quæ ad eam pertinebant redditibus, & ueſtigalibus: item hoſpitale iuxta portam Lateranenſem ſitum. Sed & Anaſtaſius Quartus, priuilegio ſuo quod adhuc extat, donauit huic Baſilicæ Eccleſiam ſancti Georgij in Marcio, cum palatio in quo ſita eſt, & omnibus quæ ad eam pertinebant redditibus: item agrū cum molendino extra portam Lateranenſem, in capite ubi fuit aliquando lacus quidam, quum ante omnia ſua bona confirmaffeſſet. Innocentius Tertius, donauit Baſilicæ Lateranenſi caſtrum Fraſcati, & Eccleſiam ſancti Andreæ in Silice, cum redditibus ſuis. Quæ omnia cum antiquis Indulgentijs confirmauit, & renouauit Alexander Papa Quartus, anno Domini MCC LX. Honorius uero Papa Tertius, ſuo priuilegio confirmauit omnia Baſilicæ Lateranenſis bona.

De ornamentis aureis, & argenteis, item veſtibus, picturis, imaginibus, quæ in Baſilica Lateranenſi fuerunt, breuiſſime agamus. In ſancti Silueſtri uita ita Damasus Papa ſcribit. Hæc ſunt ornamenta & dona, quæ Conſtantine Imperator obtulit Baſilicæ Lateranenſi ab ſe recens conſtructæ. Faſtigiū argenteū librarum MXXV. habens in fronte Saluatorem ſedentem in ſella quinque pedum, librarum CXX. alias CXXX. Item a tergo reſpiciens in abſida Saluator ſedens in throno pedum V. ex argento puriſſimo, penſans libras CXL. Item quattuor angeli argentei pedum V. cum gemmis alabandinis, ſinguli penſantes

1 libras

libras CV. Item duodecim Apostoli cum coronis ex
 argento purissimo, singuli V. pedum, & librarum XC.
 Camera Basilicæ ex auro in longitudinem, & latitudi-
 nem, librarum D. Altaria septem argentea, pensan-
 tia libras CC. Coronæ quatuor aureæ, cum viginti del-
 phinis, pensantes singulæ libras XV. Pharum aureum
 cū quinquaginta delphinis, & catena librarum XXV.
 Pharum cantharum aureum ante altare, in quo arde-
 bat oleum Nardinum pisticum cum delphinis XXC.
 pensans libras XXX. Pharum cantharum argenteum
 cum delphinis viginti, vbi ardebat oleum Nardinum
 pisticum, librarum XL. Phari canthari argentei in me-
 dio Basilicæ XLV. pensantes singuli libras XXX.
 in quibus oleum superscriptum ardebat. Phari canthari
 argentei in dextra Basilicæ XL. singuli librarum XX.
 Phari canthari argentei in leua Basilicæ XXV. sin-
 guli librarum XX. Cantbari cerostroti argentei L.
 in medio Basilicæ, singuli librarum XX. Metretæ iij.
 argenteæ, singulæ librarum CCC. portantes medim-
 nos decem. Candelabra septem ex auricalco, singula
 pedum X. cum argentea celatura sigillis prophetarum
 inclusis pensantia libras CCC. singula ad luminario-
 rum vsu. Amæ aureæ duæ, pensantes singulæ libras
 quinquaginta, & portantes medimnas tres. Amæ ar-
 genteæ XX. singulæ librarum X. & portantes me-
 dimnos singulos. Scypbi ex auro purissimo septem, sin-
 guli librarum X. Scypbus vnus ex metallo, ornatus
 corallo, & gemmis prasinis & hyacinthinis circum cir-
 ca auro ex omni parte interclusus, librarum XX. &
 vnciarum III. Scypbi argentei XX. singuli libra-

rum XV. Calices minores argentei ministeriales quingenti, singuli librarum duarum. Patenæ aureæ septem, singulæ librarum XXX. Patenæ argenteæ sexdecim singulæ librarum XXX. Thymiamateria duo aurea, pensantia singula libras XXX. Donum aromaticum ante altaria singulis annis, librarum CL. Hidriæ duæ argenteæ, pensantes singulæ libras C. quas postea Leo papa primus cum alijs quatuor eiusdē ponderis, quæ erant in Basilicis Apostolorum Petri, & Pauli, constavit, & omnia vasa sacrata per singulos titulos refecit, quæ a Barbaris Vandalis in direptione Urbis ablata fuerant.

Constantini pij Imperatoris exemplum in de nouo ædificandis & exornandis Urbis Basilicis, etiam ceteri Imperatores orthodoxi secuti sunt. nam sub Xysto Papa tertio, eius rogatu Placidius Valentinianus Augustus in Basilica Lateranensi refecit fastigium argenteum, quod a Barbaris sublatum fuerat bello Gothico, librarum MDCX. Carolus Rex Francorum Imperator a Leone Papa tertio consecratus, obtulit Lateranensi Basilicæ crucem auream cum gemmis hyacinthinis, quam idem Pontifex in litanijs se præcedere constituit, iuxta S. Imperatoris rogatum: eam vero furto ablatam, & ornamentis suis spoliatam, Leo quartus inuentam auro & margaritis, gemmisque hyacinthinis, & prasinis exornauit, & pulcherrimam refecit, iussitque ut more maiorum ante pontificem in litanijs præferretur. Hilarius quoque, Simplicius, Hormisdas, Gregorius secundus, & tertius, Hadrianus, Leones tertius, & quartus, Nicolaus, Sergius tertius, Innocentius se-

cundus, Lucius secundus, Anastasius quartus, Alexander tertius, Honorius tertius, Innocentius tertius, Martinus quintus, Eugenius quartus, Nicolaus quintus, Xystus quartus, Alexander sextus, Paulus tertius, & alij Romani pontifices, multa aurea, argentea, sericea dona huic Basilicæ obtulerunt. In sacrario nouo sunt adhuc duæ argenteæ cruces magnæ, & deauratæ, in quibus est de ligno crucis, quæ in litanijs sancti Marci portantur, sunt varijs signis; & picturis, noui, veterisque testamenti ornatæ.

Extant præterea eo loci tres parvæ cruces argenteæ deauratæ, gemmis, & margaritis refertæ, & alia crux aurea, quam Rex Lusitaniæ Iulio secundo donauit, ille vero Basilicæ Lateranensi eam concessit.

Principio statim post Basilicam conditam, diuina in ea speciatim ministeria celebrabant Romanus Pontifex, & presbyteri Urbis Romæ tam Cardinales, quàm non Cardinales, septem Diaconi, totidem Subdiaconi, & reliquus Romanus clerus, & populus fidelis. Nam psalmodiam, hymnos, & preces, populus cum minoribus maioribusque clericis canebant; Episcopus concionabatur: presbyteri omnes Sanctæ Romanæ Ecclesiæ sacramenta per uices tractabant. Aucta fidelis populi multitudine cum presbyteri per singulos Urbis Romæ titulos distributi essent, hique in suis paræcijs occupati non ita assistere Romano pontifici possent, clericorum quoque disciplina laberetur; Gelasius Papa circa annum Domini CD. Clericos, qui ad arctiore vitæ instituto Canonici, idest, regula-

res vocati sunt (hi Apostolorum, & primitiue Ecclesie more secundum beati Augustini regulam in communi vivebant) Laterani collocavit, qui presbyterorum veterum tam Cardinalium quam non Cardinalium loco, Basilica Lateranensi speciatim adiecti, quotidie deseruirent in administrandis precipue Sacramentis, & publicis precibus fiendis. In quibusdam vero solennitatibus Romanus Pontifex antiquum cum Presbyteris Cardinalibus, & alijs Basilicarum Urbis prelatiis, morem retinebat. Nam vetere instituto in Basilica Lateranensi rem diuinam facere solebat. Canonicorum porro priscis illis temporibus precipuum (vt dixi) munus erat, sacramenta plebi Dei administrare: nam in psallendo minus erant occupati, quum eo tempore psalmodiam adhuc fideles populi frequentarent. Ceterum cum religionis zelus paulatim decreuisset, Lateranensisque Basilica non ita in psalmodia frequentaretur a populis, & Canonici maioribus occupati rebus, cantiones frequentare nequirent, optima occasione accidit, vt haud longe post Gelasii tempora a Monachis id munus Laterani susciperetur. Qui paulo ante a beato Benedicto Abbate in Occidente instituti, optime viuendi normam acceperant. Is enim in monte Casino Monachorum cœnobio edificato, eis primus omnium occidentalium iura viuendi dedit, qui quum nullis sacris tum initiarentur, orationibus tantum, precibus, hymnis, psalmis, & cantui in ecclesia vacare solebant. Huic sanctissimo patri Benedicto, quum anno Domini D X L I I.

obiisset, in monasterij Casinensis regimine vir sanctus abbas Constantinus successus est, eiusdem patris discipulus. Huic tertius Simplicius, cui quartus Vitalis, & eidem Bonicius Abbates successere. Sub Abbate Bonicio Longobardi, qui Iustino minore Augusto, anno Domini DLXVIII. Italiam inuaserant, Cassinense Monasterium nocturno tempore fratribus quiescentibus cœperunt, & omnibus direptis effecerunt, ut ne vnus quidem illic homo permaneret. Fugientes itaque ex eodem Cœnobio Fratres Romam sub Ioanne Papa tertio, profecti sunt: ex cuius Pontificis concessione iuxta Lateranensem Basilicam Monasterium cōstruxerunt sub titulo sanctorum Ioannis Baptistæ, Euangelistæ, & Pancratij, vbi per centum & triginta annos, quo ad Casinense Monasterium dirutum permansit, perstiterunt, & laicorum loco in Lateranensi Basilica sacras horas, & psalmos canere cœperunt, Canonicis tantum sacra in ea facientibus, & sacramenta omnia administrantibus. Huius monasterij meminit sanctus Gregorius libro Dialogorum 2. cap. 1. Ceterum quum processu temporis Monachorum Lateranensium laberetur institutum, Gregorius Papa tertius, Monasterium sanctorum Ioannis Baptistæ, Euangelistæ, & Pancratij prope Lateranensem Basilicam antiquitus constructum renouauit, quod tum monachis superiorum Pontificum in curia penè destitutum erat; cui prædia multa & dona contulit, & quæ inuenerat ipsius Monasterij alienata reddito pretio eidem loco restituit, vbi & Congregationum monachorum reformauit, & Abbatem constituit, ad persoluenda quotidie sacra officia laudis diuinæ

vinæ in Basilica sancti Salualoris quæ dicitur Constan-
 tiniana iuxta Lateranum, diurnis nocturnisque tempo-
 ribus, quemadmodum tunc in Basilica sancti Petri a-
 postoli fieri mos erat. Quo vero tempore Monachi eo
 loco cesserint, & Canonici multiplicati Monachorum
 munia in psallendo & horas canonicas cantando sup-
 plere cœperint, incompertum. Certum est aliquot se-
 culis post Canoniorum tantum Lateranensium, qui
 monachorum more in communi viuebant, Priorem-
 que, qui Abbatis loco omnibus præset, habebant, men-
 tionem fieri, & Monachis omnino præteritis. Canoni-
 corum ordinem dilabentem Laterani iuxta beati Au-
 gustini regulam post multa tempora primus omnium
 Romanorum Pontificum reformauit Alexander Papa
 secundus, qui ante Pontificatum Clericus regularis fue-
 rat, & in amplissimam dignitatem, vitæque splendorem
 restituit; ita vt Monachis Casinensibus magno tunc
 sanctitatis & pietatis nomine florentibus, & celeberrimis,
 nulla in re cederent. Quare ea deinceps Congre-
 gatio ingentem maximorum virorum prouentum tulit.
 Ex eo enim monasterio prodierunt Honorius secundus,
 Innocentius secundus, Lucius secundus, Alexander
 tertius, & Honorius tertius, Romani Pontifices: multi
 præterea & magni nominis Cardinales. Post Alexan-
 drum secundum, Paschalis secundus Papa, Canonicum
 ordinem diuturni Schismatis tempore paulatim laxatū,
 Pontifex factus salubri studio & prouidentia in Latera-
 nensi cœnobio correxit. Floruit vero maxime hæc Con-
 gregatio Laterani sub Alexandro tertio, & aliquot
 eius successoribus, cum magna hominum præstantissi-

morum copia, tum eximie sanctitatis opinione. Hi monasterium Lateranense incolebant, quod inter porticum sancti Venantij, & Basilicæ Lateranensis absidam inchoatum, ubi adhuc in area eadem veteris claustrum novem columnæ supersunt, ab ea area ad eandem Basilicæ partem protenditur, quæ occidentem spectat. Vbi adhuc in ipsa area vetus Claustrum totum vermiculatum cum hoc elogio in Zophoro è musiuo iam exolescente conspicitur.

Canonicam formam sumentes discite normam,
 Quam promisistis hoc claustrum quandopetistis,
 Discite sic esse tria vobis adesse necesse
 Nil proprium, morem castum portando pudorem,
 Claustrum structura sit vobis docta figura,
 Ut sic clarescant animæ, moresque nitescant,
 Et stabiliantur animo qui canonicantur,
 Ut coniunguntur lapidesque sic polliuntur
 Gaudeat . . . nouellis . . . Christoque fidelis
 Qui sua dimisit operi vel mundi

Extant in eodem loco omnia monasterij vestigia, ut superne claustrum aliud nouum cum cellis hinc inde extructum; dormitoria duo, cellulae, refectorium, claustrum aliud interius dirutum, ubi sunt aliquot Canonorum domicilia. In medio vero claustrum vermiculati est hortus cum cisterna, & aliquot pulcherrimis pilis, & omnia postremo extant quæ in recte institutis cænobijs edificari solent.

Permanserunt autem clerici hi, qui Canonici vocati

cati sunt in communi monachorum more viuentes, in monasterio Lateranensi Basilicæ adiecto annos plus minus DCCC. vsque ad Bonifacij VII. pontificatum, qui circa annum Domini MCCC. eos Canonicos claustrales monasterio Lateranensi exire ordinauit, & seculares clericos qui canonici seculares vocantur collocauit, singulisque ex redditibus monasterij singulas præbendas speciatim constituit.

Permanserunt autem pacifice Laterani canonici seculares vsque ad Eugenij III. papæ tempora. Hic pontifex quum fuisset ante pontificatum canonicus cælestini habitus, monachismum, & vitam regularem maxime coluit, clericos seculares odio habens. Is, exactis & in ordinem omnino redactis canonicis secularibus, in Basilica Lateranensi canonicum regularis vitæ ordinem quemadmodum antea fuerat renouauit, in eamque eosdem Canonicos regulares, Frisonarie reformatos reduxit, claustrumque cum dormitorio in quo habitarent, a fundamentis penè restituit. Qui in ea permanserunt vsque ad obitum Nicolai Papæ V. Quo mortuo ciuili tumultu a Romanis loco pulsati sunt, canonicique seculares iterum introducti, qui ibidem a Calisto III. Nicolai V. successore confirmati, Basilicam Lateranensem vsque ad Paulum II. tenuerunt: Qui Eugenij III. auunculi sui vestigia secutus, ubi primum coronatus est, meliori (vt ei visum est) ratione canonicos regulares Lateranum reducendos censuit. Nam veteres quidem seculares canonicos eo loco exigere noluit, sed ijs regulares adiunxit in Basilicæ Lateranensis obsequijs; tamen vt seorsum vnumquodque

Collegium

Collegium diuina celebraret mysteria . Et vt rem p^r-
 cifice transigeret, Canonicoꝝque secularium nomen
 eo in loco quiete aboleret, veteres seculares Canoni-
 cos vt p^ræbendas suas sibi resignarent hortabatur, ma-
 ioribus redditibus in compensationem datis, si Romæ be-
 neficium aliud vacaret, & tam in horum quos in suam
 voluntatem sponte trahere poterat, quàm decedentium
 locum nullum amplius sufficiebat. Eorum vero, qui re-
 nuntiare suos Canonicatus nolebant, nullam uel resigna-
 tionem alijs factam, vel renuntiationem acceptabat.
 Atque ita illorum Collegium paulatim abrogare dispo-
 suerat, vt tandem beneficia illa omnia in vnum corpus
 redacta Canonicis regularibus sufficerent sine vlllo suo
 dispendio, cum eum illos tum pascere ob inopiam oper-
 teret: & demum omnibus sublatis Canonicis, regularis
 postea libere monasterij redditibus potirentur, nemini
 iniuria facta. Quo tempore inter vtrumque Collegium
 multæ rixæ & seditiones fuisse in præcipuis solennitati-
 bus, & præsertim Corporis Christi, dum vniuscuiusque
 Collegij caput sacrorum mysteriorum honorem sibi ven-
 dicaret. Quamobrem Paulum multum ab se ciuium
 Romanorum animos abalienasse ferunt, quòd dicerent
 illa beneficia a maioribus suis instituta, pulsis ciuibus le-
 gitimis possessoribus, aduentis dari. Neque enim his quæ
 diximus contentus Paulus, seorsum etiam quosdam Ca-
 nonicos seculares allocutus est, minis etiam adhibitis,
 quibus eos abdicare se illis Canonicatibus impellebat.
 Nonnulli ex his eius minas contemnentes, tempus vin-
 dicandi quæ amiserant expectabāt, quod postea eo mor-
 tuo accidit. Nam in hoc ipso conatu repentina morte

quum decessisset, denuo regulares ipsi tumultu ciuili a furente populo, qui eas sibi præbendas eripi graue ferebat, exacti sunt. Quare sub Xysto quarto, loco sanctæ Mariæ de Pace in Vrbe obtento, canonicam Lateranensem Romanis reliquere, veteresque seculares Canonici eo loco restituti, qui Basilicam ad nostra vsque tempora custodiunt, & cantoribus aliquot mercedequè conductis clericis diuina mysteria in ea celebrant. Clericorum porro ordo, qui nunc Basilicam Lateranensem tenet, triplex est. Nam aliqui eorum Canonici, aliqui Beneficiati, aliqui Clerici dicuntur. Maioris dignitatis sunt Canonici numero decem & octo, cum Archipresbytero; habentque singuli in redditibus CCL. plus minus aureos: hi Missas cantant diebus festis. Minoris dignitatis sunt Beneficiati numero vigintiduo, quorum annui redditus per singulos sunt circiter centum aurei: hi assistunt choro. Nouissimi omnium Clerici numero octo, dimidioque minus quàm beneficiati habent: cantores octo, mansionarij duo, sacrista cum socio, & aliquos camilli. Horum munus est sacra facere, assistere altari, & per vices suas omnibus horis Canonicis, & Missæ maiori a conducticijs Clericis, & Cantoribus cantatæ, interesse. His omnibus præest Prioris loco Archipresbyter vnus, qui Archipresbyter Lateranensis Basilicæ dicitur, estque vt plurimum Cardinalis.

Romanus Pontifex in Basilica Lateranensi in omnibus stationibus Ecclesiæ (quid vero statio sit, infra aperiam) super aram maximam sacra facere solebat. In reliquis vero omnibus ferialibus diebus, & minoribus quibusdam solennitatibus, nemo super eam Missam celebrare

celebrare solebat, præter unum ex septem Episcopis Cardinalibus S. R. E. qui erant ipsius Basilicæ hebdomadarij, hoc est, qui singuli per hebdomadas suas Romani pontificis uice sacra in hac ipsa Basilica quotidie facerent. Quum uero Romanus Pontifex in ara ipsa maxima celebrabat, ei omnes, qui in curia Romana aliqua dignitate, honore, siue magistratu fungerentur, aderant, & assistebant. Inter quos primi erant septem Episcopi Cardinales, uidelicet, Ostiensis, Portuensis, S. Rufinæ, Prænестinus, Tusculanus, Sabinus, & Albanus. Hi Romani pontificis Collaterales, & primæ sedis Episcopi appellabantur, quorum primo consecratus Prior episcoporum Cardinalium dicebatur, qui nunc Decanus collegij uocatur.

Post hos aderant quinque Patriarchalium ecclesiarum Prælati, uidelicet, Prior canonicorum basilicæ Lateranensis, Archipresbyteri basilicarum sancti Petri, & sanctæ Mariæ Maioris, Abbates monasteriorum sancti Pauli, & S. Laurentij extra muros. Assistebant etiam XXIIII. presbyteri Cardinales S. R. E. qui totidem ecclesiis (quæ Tituli uocantur) intra urbem Romam cum episcopali auctoritate præsidebant, quorum primus Archipresbyter uocabatur. Aderant præterea Archidiaconus. S. R. E. cum XVII. diaconis Cardinalibus ex quibus XII. dicebantur diaconi Cardinales Regionarij, quod soliti essent legere Euangelia in Stationibus ecclesiarum Urbis, quum Papa ad eas proficisceretur: alij quinque cum Archidiacono, diaconi Cardinales Palatini, siue altaris Lateranensis ministri dicebantur, quod in palatio & basilica Lateranensi, & Vaticana,

ticana, quum papa celebraret, per uices suas Euangelia
 legerent. Hi etiam xvij. diaconi totidem ecclesijs intra
 Urbem, quæ diaconie uocabantur, præerant. Inter
 erant etiam Diaconus, & Subdiaconus Græci, ex mo-
 nasterio Cryptæ Ferratæ uocati, qui Epistolam & Eua-
 gelium Græca lingua, Papa celebrante, legerent.
 Post hos Abbates Urbis omnes numero xx. Præsentés
 etiam erant unus & uiginti Subdiaconi S. R. E. quo-
 rum primus Prior dicebatur: ex his septem Basilica-
 rij siue Palatini, septem Regionarij, & totidem Scho-
 læ cantorum uocabantur. Palatini epistolas in pala-
 tio, & basilicis Lateranensi, & Vaticana per uices
 suas ante Papam, quum ipse missam cantaret, & ad eius-
 dem mensam sacras lectiones legebant. Regionarij idem
 munus per basilicas alias urbis Romæ in earundem fe-
 stis diebus, & stationibus obibant. Schola uero canto-
 rum caput & magistrum habebat Primicerium. Hi
 septem Subdiaconi cum suis Primicerio & alijs mini-
 stris, dum Papa celebrabat, ubicunque is esset, Mis-
 sam, & Horas canonicas canere solebant. Post hos
 aderant Acoluthi, & Capellani Pontificis, Lecto-
 res, Exorcistæ, & Ostiarij, quorum unusquisque ad-
 implere sibi demandata munera satagebant. At-
 que hi ex clero Papæ aderant. Ex laicis uero antiqui-
 tus aderant Præfectus Urbis pallio serico indutus, &
 caliga una rubea & alia aurea calciatus; cum septem
 Palatinis officijs, siue ludicibus, qui & Ordinarij uoca-
 bantur, & cum clero, & populo Romano Pontificis ele-
 ctioni intererant. Horum nomina sunt, Primicerius,
 & Secundicerius: hi duo dextera, leuaque Papam
in

in omnibus processionibus & publicis conuentibus comitabantur, Episcopis Cardinalibus eis loco proximiore cedentibus, & in maioribus solennitatibus in matutinis octauam super omnes Episcopos lectionem legebant.

Horum loca nunc tenent duo Priores Cardinales Diaconi, qui Assistentes vocantur. Erant autem tamquam primi Papæ, & Apostolicæ sedis consiliarij. Tertius erat Arcarius: is præerat tributis. Quartus Sacellarius, qui stipendia militibus soluebat, & Romæ sabato Scrutiniarum Romanis quidem eleemosynam, Clericis vero Presbyteria largiebatur. Quintus erat Protoscriniarius, qui duodecim præerat Scriniarijs. Sextus Primicerius defensorum, qui aduocatis præerat. Septimus Adminiculator, idest, aduocatus pauperum, qui pro ijs omnibus intercedat. Hi mortiferam nullam dabant sententiam, quamquam iudices essent: & quum essent clerici, ad nullos tamen ordines promoueri solebant. Aderant præterea Senatores, Iudices, Aduocati, Scriniarij, Præfecti nauales, cum suis prioribus, & omnibus postremo nobilibus, & proceribus Romanorum astantibus.

Abbates autem Urbis (de quibus supra dixi) erant bi numero XX.

- 1 Abbas sancti Cesarij in Palatio.
- 2 Abbas sancti Gregorij in Cluio Scauri, vbi est brachium S. Andreæ Apostoli.
- 3 Abbas sanctæ Mariæ in Auentino, vbi est de corpore S. Sabini Episcopi.
- 4 Abbas sancti Alexij, vbi est corpus eius, & S. Bonifacij martyris.

- 5 *Abbas sanctæ Priscæ, & Aquilæ, vbi est pars corporum eorum.*
- 6 *Abbas sancti Sabæ Cella nouæ, vbi est corpus sancti Tiburtij martyris.*
- 7 *Abbas sancti Pancratij martyris in trans Tiberim.*
- 8 *Abbas sancti Siluestri inter duos hortos, quod Monasterium ædificauit Papa Dionysius, cuius corpus ibidem requiescit.*
- 9 *Abbas sanctæ Mariæ in Capitolio, vbi est ara Dei filij.*
- 10 *Abbas sancti Blasii iuxta palatium Traiani Imperatoris.*
- 11 *Abbas sanctæ Agathæ Virginis, quæ est in capite Suburæ.*
- 12 *Abbas sancti Laurentij in Panisperna, vbi fuit positus in Craticula.*
- 13 *Abbas sancti Thomæ iuxta formam Claudiam.*
- 14 *Abbas sancti Blasii inter Tiberim, & pontem sancti Petri.*
- 15 *Abbas S. Trinitatis Scotorum.*
- 16 *Abbas S. Valentini iuxta pontem Miluium.*
- 17 *Abbas sanctæ Mariæ in Castro aureo.*
- 18 *Abbas sanctæ Mariæ in Pallara, vbi fuit sagittatus S. Sebastianus.*
- 19 *Abbas sanctæ Mariæ in Monasterio iuxta S. Petrum ad Vincula.*
- 20 *Abbas sanctorum Cosmæ, & Damiani in vico aureo trans Tiberim.*

Romanus Pontifex supra aram maximam Basilicæ Lateranensis solennia sacra, omnibus quos supra enumeravi

meravi presentibus, celebrare solebat in omnibus stationibus basilicæ Lateranensis, uidelicet, Dominica prima Quadragesimæ, Dominica Palmarum qua palmas distribuebat, Feria v. in cana Domini qua oleos sanctos conficiebat, Sabbato sancto quo baptizabat, Prima, & secunda die Paschæ ad uesperas tantum, Sabbato in *Albis*, quo agnus dei e cera benedicebat, Sabbato Pentecostes, In solennitatibus s. Ioannis Baptiste, Exaltationis sanctæ Crucis, In Dedicacione eiusdem Basilicæ, & in Anniuersario die electionis suæ. Hæ autem erant Lateranenses Stationes recentiorum temporum. Vetusissima enim, præter has quas enumeravi, Laterani stationes fuisse, Feria v. post pascha, Dominica in *Albis*, & aliquot alijs diebus, quos infra enumerabo, ut ex D. Gregorij papæ homilijs iisdem diebus Laterani habitis intelligitur.

Veteres Romani Pontifices, Leo, Hilarus, Gelasius, Symmachus, Gregorius, & alij, antiquitus episcoporum Italicorum concilia, pro status Ecclesiastici constitutione, apud S. Petrum celebrare solebant. Postea cum minus commode, tute, & salubriter propter distantiam loci, solitudinem Vaticanam, & ecclesiæ frigidiorē locum, sacerdotum conuentus in basilica Vaticana haberentur; easdem Synodos Laterani congregarunt. Primus (quod sciam) Symmachus papa Laterani duo concilia celebravit, pro schismate suo tempore orto, tollendo, cum alibi nisi cum periculo ea celebrare non posset. S. Martinus papa & martyr contra Monothelitas hæreticos, Stephanus iij, contra schismaticos, & pro noui pontificis Romani comitijs, Hadrianus pro Caroli
magni

magni Francorum regis priuilegijs, Nicolaus papain causa Ioannis archiepiscopi Rauennatis, Sergius III. & Ioannes X. pro reformatione ecclesie, Leo VIII. pro Othonis Imperatoris priuilegio, Leo IX. aliquot, Nicolaus II. duo, Alexander II. sex, Gregorius VII. decem, Victor III. unum, Paschalis II. quattuor, pro sacrosanctae ecclesie potestate, & iure tuendis, concilia maxima Laterani celebrarunt. Ex omni uero orbe Latino Generalia Concilia Callistus II. Innocentius II. Alexander III. Innocentius III. & nouissime Leo X. in eadem basilica conuocarunt.

Quamquam ab antiquis usque temporibus porticus, secretarium, & basilica s. Petri Apostoli in Vaticano, locus praescriptus summorum Pontificum sepulchrae fuerit (quod conueniens esse uidebatur, successores, & Vicarios eo loci iacere debere, ubi & praedecessor, magister, & huius s. Ecclesie fundator apostolorum princeps Petrus dormiebat; ob quam rationem etiam in ara maximam eiusdem templi semper eos consecrari, & in augurari mos fuit) tamen uarijs casibus & euentibus factu est, ut multi eorum et Laterani proprium elegerint sepulchrae locum, quorum haec nomina sunt, ut ex archiuis eiusdem basilicae accipi. Leo V. Sergij III. et IIII. Siluester II. Ioannes X. XI. XII. et XIII. Agapit' II. Bonifac. VII. Alexander III. & IIII. Paschalis II. Callist' II. Honori' II. Innocentij II. et V. Celestini II. et III. Lucius II. Anastasi' IIII. Clemens III. & ante capita Apostolorum in media ecclesia aereo & marmoreo sepulchro Martin' V.

In hac basilica multas sanctorum reliquias fuisse memorant, de quibus in his uersibus mentio est.

Et sacra sanctorum si nomina reliquiarum
 Lector scire uelis, docet hoc te charta fidelis
 De Christi cuna, quæ uirga restoruit una,
 Cælo manna datum, paranymphi manna beatum
 Mensa gerens cenam, turbamque cibans duodenam
 Vnda sacer sanguis, quem fudit mysticus anguis
 His bisensorum coniungitur arca uirorum
 Arca tenens pactum septem candelabra tactum
 Quæ silicem fregit, & aquas hunc dare coegit
 Vas auri puri, præstans incendia thuri
 Gausape quod sacris aderat tingendo lauactis
 Clauditur, & cista chlamys inconsutilis ista
 Vestis purpurea, textrice manu pharisæa
 Hac latet in capsâ, de cæli culmine lapsa
 Cumque tot his donis sunt panes propositionis
 Et panis frangenti, quæ turbæ mansit edenti
 Sanguine Baptistæ pariter locis omnibus iste
 Est sacer, & magni sudaria continet agni
 Præconisque dati pars corporis incinerrati
 Deque pilis tunica pretiosæ carnis amica
 A longis annis paranymphi sacra Ioannis
 Vestis seruata iuuenum tria que reparata
 Membra dedit uitæ iacet insuper abdita rite
 Eiusdem plena signorum sacra catena.

Ioannes Diaconus capite IIII. libri, quem de basilica
 Lateranensi conscripsit ante CCCC annos, has enume-
 rat reliquias, sic scribens. Multæ & pene infinitæ reliquie
 sunt tã in hac ecclesia Lateranensi, quàm in Patriarchio.
 In basilica autem inter multas hæ sunt præcipue. Arca
 fæderis, Candelabrũ, Mensa, Propositio panũ, quæ dicitur
 Sancta

Sancta, Aureum thuribulum, Vrna habens manna, Virga Aaron, quæ fronduerat, Tabula testamenti, Virge Mosis qua percussio filice aquæ manarunt. In altari varò principali posito inter quatuor columnas porphyreticas sub eleganti ciborio sunt reliquie, de cunabulis domini, de quinque panibus ordeaceis & duobus piscibus, de mensa Domini, linteus quo extersit pedes discipulorum, tunica inconsutilis quam fecit sancta Maria virgo filio suo Iesu Christo, purpureum vestimentum eiusdem Domini nostri. Ampullæ duæ de sanguine & aqua lateris eius. Sudariû quod fuit super caput eius. De loco Ascensionis Christi. De sanguine S. Ioannis Baptiste, de cinere combusti corporis eiusdem, cilicium eius de pilis camelorum. De manna sepulturæ S. Ioannis Euangelistæ ampulla plena: tunica, & vestis eiusdem, quæ superposita tribus iuuenibus mortuis, viui surrexerunt. Hæc ille. Quarum reliquiarum seriem & nomina, centesimo & trigesimo ferè anno post, renouata sunt à Nicolao Papa iij. Extat enim & alia tabula easdem reliquias referens in abside hemyciclo e musiuo Nicolai Papæ iij. tempore facta, in qua reliquiarum omnium Lateranensis basilicæ, quarum tunc notitia habebatur, memoria extat sic.

Hæc Basilica sancti Saluatoris domini nostri Iesu Christi, sanctiq; Ioannis Baptiste, atque B. Io. Euangelistæ, his sacrosanctis ac venerabilibus insignita consistit reliquijs.

In primis, hoc altari ligneo, quod sancti Dei Pontifices & martyres ab apostolorum tempore habuerunt. In quo per cryptas & diuersa latibula missas celebrabant

persequutionis rabie imminente. Super quo desuper est Mensa Domini, in qua Christus cœnavit cum discipulis suis in die cœnæ. Infra autem sub altari sunt de sanguine & aqua de latere Christi ampullæ duæ. Item est ibi de cuna Christi. Tunica inconsutilis, & purpureū vestimētum eius. Item sunt ibi sudarium quod fuit super caput eius, & linteū unde pedes discipulorum extersit. De quinque panibus ordeacis. Item de cineribus, & sanguine s. Ioānis Baptistæ, & Cilicium eius, de pilis camelorum. De manna sepulchri S. Ioannis Evangelistæ, & tunica eius: etiam pars catenæ cum qua ligatus venit ab Epheso: forcipes cum quibus tonsus fuit de mandato Cæsaris Domitiani. Sub isto nempe altari est arca fœderis: in qua sunt duæ tabulæ Testamenti: Virga Moysi. & Virga Aaron. Est ibi Candelabrum aureum, & Thuribulum aureum thymiamate plenum: Et urna aurea plena Manna. Item de panibus propositionum.

Hanc autem arcam cum candelabro, & his quæ dicta sunt, cum quattuor præsentibus columnis Titus & Vespasianus a Iudeis asportari fecerunt de Hierosolyma ad Urbem, sicut usque hodie cernuntur in triumphali fornice, qui est supra ecclesiam s. Mariæ nouæ, ob uictoriam & perpetuum reliqua non possunt legi.

In marmoreo ferculo super altare s. Mariæ Magdalene, sunt hæc reliquiæ: Caput s. Zachariæ patris s. Ioānis Baptistæ in theca argentea. Caput s. Pancratij martyris in alia theca ex argento. Catena qua B. Ioannes euangelista uinctus de Epheso ad Urbem adductus est. Item uas quo idem sanctus uenenum bibit, & illi nihil nocuit.

Item

Itē eiusdem sancti linea tunica. Theca argētea plena ossibus s. Mariæ Magdalenæ. Spatula B. Laurētij martyris. Interula linea D. N. Iesu Christi quam ei B. virgo fecit, in capsula argentea. Linteus quo Christus apostolorū pedes terfit. Pars harundinis qua percussus fuit in capite in domo Pilati. Forfices quibus B. Io. Euangelista attonsus fuit. Velum quo uelatum fuit corpus s. Saluatoris in cruce pendentis. Sudarium quo caput Christi in sepulchro positi inuolutum fuit. Cineris s. Ioānis Baptistæ. Vestes & Capilli s. dei genitricis Mariæ. Dens s. Petri apostoli. Præputium circumcisionis Christi, quod tēpore direptionis Urbis amissū fuit, nup̄ uerō inuētiū. Vas in quo est sanguis et aqua, q̄ fluxerunt de latere D. N. Iesu Christi. Frustrulum crucis Christi. Plurimæ aliæ sine nomine sanctorū reliquiæ.

In sacrario est capsula lignea cum multis sanctorū sine nomine ossibus, puluere, & cineribus, q̄ olim in ecclesia s. Ioannis ante portam Latinam inuenta fuit, & eo translata. Item caput s. Gordiani, & cranium s. Epimachi, & aliæ multæ sanctorū reliquiæ.

Precādi formula. Ad altare sacramenti.

Miserere mei deus secūdū magnā misericordiā tuā. Et secundū multitudinē miserationū tuarū dele iniquitatem meam. Amplius laua me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me. Quoniā iniquitatē meā ego cognosco: & peccatū meū cōtra me est sem̄p. Tibi soli peccaui, & malū corā te feci; ut iustificeris in sermonibus tuis, et uincas cum iudicaris. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Ecce enim ueritatem dilexisti: incerta & occulta sapientiæ

tuæ manifestaſti mihi. *Aſperges me domine hyſſopo, & mundabor: lauabis me, & ſuper niuem dealabor. Auditui meo dabis gaudium & lætitiã, & exultabũt oſſa humiliata. Auerte faciem tuam a peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me Deus, & ſpiritũ rectum innoua in uiſceribus meis. Ne proijcias me a facie tua: & ſpiritum ſanctum tuũ ne auferas a me. Redde mihi lætitiã ſalutaris tui, & ſpiritu principali confirma me. Docebo iniquos uias tuas: & impij ad te conuertentur. Libera me de ſanguinibus deus, deus ſalutis meæ: & exultabit lingua mea iuſtitiam tuam. Domine labia mea aperies, & os meum annunciabit laudem tuam. Quoniam ſi uoluiffes ſacrificium, dediſſem utique: holocauſtis non delectaberis. Sacrificium Deo, ſpiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum, deus, non deſpicias. Benigne fac Domine in bona uoluntate tua Sion, & ædificentur muri Hieruſalem. Tunc acceptabis ſacrificium iuſtitie, oblationes & holocauſta: tunc imponent ſuper altare tuum uitulos. Oratio.*

Deus, qui ut ſalutarem abſtinentiam exemplo & lingua doceres, cornis noſtræ mortalitate aſſumpta quadraginta dierum ieiunium mirabiliter obſeruasti, & non in ſolo pane hominem uiuere, ſed in omni uerbo quod ex ore diuino prodit, tentanti Satanæ reſpõdiſti: concede nobis, lautiffimos cibos, exquisitasque epulas, & omnia gulæ irritamenta reſpuere; & talẽ & taliter uictum querere, quali & qualiter ad ſalutem, & uitã, uti ſalutaria præcepta tua præcipiunt; uitæ autem præſentiam & corporalis ſalutis munera ad ueræ æternæque
uitæ

uitæ finem facias ordinare. Qui cum Patre & Spiritu.

Ad altare maius basilicæ Lateranensis. Antiphona. Gratias tibi deus, gratias tibi uera & una Trinitas, una & summa Deitas, sancta & una Vnitas, Pater, Fili, & Spiritus sancte, miserere nobis. Vers. Benedicamus Patrem & Filium cum Sancto spiritu. Resp. Laudemus & superexaltemus eum in secula. Oratio. Omnipotens sempiternæ deus, qui dedisti famulis tuis in confessione ueræ fidei æternæ Trinitatis gloriam agnoscere, & in potentia maiestatis adorare unitatem, quesimus, ut eiusdem fidei firmitate ab omnibus semper muniamur aduersis. Per dominum nostrum.

De baptisterio Lateranēsi, & eius ornamentis.

Quemadmodum magna antiquis patribus, in deligēdis clericis, qui sacramenta plebi Dei, & in his baptismum omnium primum exhiberēt, diligentia fuit (hinc enim muneris presbyterorum Cardinalium origo manauit) sic quoque non minus accurati fuere, & præsertim post pacem Christianis datam, in extruendis opportunis locis, in quibus a ministris ecclesiæ exhiberentur. Nam sicut ad orationem & uerbum Dei audiendum luculentissimas basilicas, ad Eucharistiā exhibendam aras & sacella; sic etiam ad baptismum tradendum, fontes & baptisteria amplissima exædificarunt. In cuius sacramenti exhibitione adeo diligentes fuere ueteres patres, ut ad id munus non nisi presbyteros uitæ sanctitate, doctrina, & religione claros crearint: & in multis ciuitatibus unum tantum per singulas urbes

fontem, siue locum, quem Baptistrium uocauerunt, prope maiorem ciuitatis basilicam, quæ Mater ecclesiæ uulgo dicitur, quod scilicet in unius Episcopi custodia esset, condiderunt. Quod ad nostra usque tempora aliquibus in urbibus obseruatum, quemadmodum Pisis, Florentiæ, Bononiæ, Parmæ, Vrbeueteri, & alibi licet inueniri. In quo uno tingebantur pueri iuuenes, senes, diuites, & pauperes. Quare Gregorius Nazianzenus in Oratione de Baptismo obiurgat opulentos, quos pudebat cum pauperibus simul tingi. Is mos cum alibi, tum Romæ in usu olim erat. Vbi prope maiores Urbis basilicas, Lateranensem scilicet, & Vaticanam, Sancti pontifices, Siluester, ex Constantini Augusti concessione, elegantissima lauacra siue baptisteria, multis donis, & maximis ornamentis referta, & Liberius construxere. In eis porro ueteres Pontifices baptizare solitos intelligitur ex Bonifacii Quinti constitutione apud Bibliothecarium, qui edixit, ne acolythus baptizaret cum diacono, sed subdiaconum sequeretur. Itē idem in uita papæ Hadriani scribit, Regem Francorum Carolum magnum cum clero, & populo Romano sabbato sancto stetit in basilica Lateranensi, quousque in baptisterio sacramentū baptismatis Pontifex cōficeret. Illud porro præter ingētes redditus, quos paulo post enumerabo, ex Cōstantini Augusti liberalitate, bis quoque donis ornauit B. PP. Siluester.

Id antiquitus totum erat ex lapide porphyretico: & omni, ex parte extra, & intra desuper, ac quantum aqua contineret, ex argento purissimo trium millium & octo librarum coopertum. In fontis medio supra colūnam porphyreticam erat phiala aurea librarum quinquagin

ta, in cuius annexo lychnuco, ex stipa ammiantis arde-
 bant balsam. CC. libræ. In labro fontis erat agnus aureus
 librarum XXX. aquam eò corruatam fundens: ad cu-
 ius dexteram collocata erat imago s. Saluatoris argen-
 tea pedum quinum, librarum CLXX. ad leuam uero
 erat signum argenteum sancti Ioannis Baptistæ totidem
 pedum librarum C. In cuius manu erat index: Ecce a-
 gnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. Ibidem etiam
 erant cerui argentei septem, fundentes aquam, singuli
 librarum XXC. Item thymiaterium aureum librarum
 X: gemmis prasinis & hyacinthinis XLII. undique or-
 natum. Aliquot deinde miri operis porphyreticas co-
 lumnas cum elegantissimis epystilijs Imperator Constan-
 tinus aduexit, ut fontem ipsum perficeret; uerum impe-
 ditus ornamenta illa extra opus intacta dimisit. Quæ
 usque ad Xysti IIII. pontificatum ita permanserunt.
 Quarum octo suprapositis marmoreis epystilijs in eam
 quam nunc cernimus octangulam formam, supra ipsum
 fontem idē Pontifex erexit, uersibusque in zophoro in-
 cis exornauit, ut in eius uita Bibliothecarius auctor ē.
 Quos iā exolescētes, & carie, tēporeq; fere consumptos,
 quāta potui diligētia ad motis scalis descripsi: sūt autē hi,
 Gens sacrandæ prolis hic semine nascitur almo,
 Quam fecundatis spiritus edit aquis.
 Virgineo fœtu genitrix ecclesia natos,
 Quos spirante deo concipit, amne parit.
 Cælorum regnum sperate hoc fonte renati,
 Non recipit felix uita semel genitos.
 Fons hic est uita, & qui totum diluit orbem,
 Sumens de Christi uulnere principium.
 Mergere peccator sacro purgandæ fluente,

Quem ueterem accipiet , proferet unda nouum .
 Insons esse uolens isto mundare lauacro ,
 Seu patrio premeris crimine , seu proprio .
 Nulla renascentum est distantia , quos facit unum ,
 Vnus fons , unus spiritus , una fides .

Nec numerus quemquam scelerum , nec forma suorum
 Terreat , hoc natus flumine sanctus erit .

Hadrianus papa Romanus ingentis animi uir , patriæ ornamenta uetustate exolescentia renouare aggressus , multos aquæductus refecit ; in quibus formam aquæ Claudie , quæ per mediam aream Lateranensem decurrit , renouauit : ex qua aquam in baptisterium Lateranense corriuauit , ut idem Bibliothecarius auctor est . Hadrianus quoque IIII. muro in eodem baptisterio a tribus lateribus erecto , nauim eiusdem ecclesiæ coæquauit . Cuius tectum ruinam minans Leo X. & post Paulus III. nouissime Pius IIII. additis supra plumbeis laminis , & infra ligneis laquearibus exornatum , firmarunt . Baptisterij tholum Paulus IIII. restituit , & tignis suppositis reparauit . Nostra porro ætate omnibus ornamentis , non solum aureis , & argenteis , sed etiam lapideis , quæ insignia fuere , ut uestigia subindicant , expoliatum , in eam quam nunc cernimus formam , redactum est .

Baptisterium totum est forma octangula . In medio habet fontem in terra excauatum ad quinque ulnas , totum tabulis lapideis coopertum , præter pauimentum , quod est e calce : tribus gradibus in id descensus est ; in cuius parte extat pilus lapidis Lydij , quem paragonem uocant , paruus , baptismatis usui , cum S. Siluestri pa-

per signo. Extremus Baptisteryj paries intus totus erat porphyriticis, & marmoreis tabulis albis quadratis & oblongis ad regulam positis, & elegantissime incisus, uarijsque e tessellato opere emblematicis interiectis cooperitus. Cuius tectum, quod supremum columellarum perystilium, contingit, paulo tamen tholo interius, refert Leo X. Id enim eius insignia testantur.

In baptisterio Lateranensi antiquitus Romanus Pontifex sabbatis Paschæ, & Pentecostes baptismum celebrare solebant, & quotquot adferebantur pueros baptizare, ut ex antiquis libris ritualibus liquet.

Proximo uero Paschæ die, & feria 11. quibus diebus Papa ter uesperas decantabat, primis Laterani celebratis, secundas in hoc baptisterio, tertias uero in Oratorio S. Crucis concinnebat.

De redditibus Baptisteryj Lateranensis.

Multos & magnos redditus Baptisteryo Lateranensi, quemadmodum & basilicæ S. Saluatoris, donauit ex suggestione S. Siluestri papæ, pius Imperator Constantinus. Quorum seriem, & numerum ex Damaso & Bibliothecario hunc fuisse didici.

Massa Festi ex territorio Prænestino, præstans solidos ccc.

Massa Gaba ex agro Gabino, præstans solidos ccij.

Massa Pictas ex agro supra scripto, præstans solidos ccv.

Massa Statiliana ex territorio Sorano, alias corano, sol. ccc.

Massa Taurana in Sicilia ex agro Partbenicensi, sol.

solidos D.

Massa Laninas ex agro Carseolano, præstans solidos CC.

Massa Stadiana ex agro Sabino, præstans solidos CCCL.

Massa Murinz ex agro Albano, uia Appia solidorum CCC.

Massa Virginis ex agro Sorano, aliis corano, solidorum CC.

Massæ Transmarinæ in Africa

Massa Vnicis ex agro Mucario, præstans solidos DCCC.

Massa Capsis ex agro Capsitano, præstans solidos DC.

Massa Varia Sardana, præstans solidos D.

Massa Camaras ex agro Cirtano, præstans solidos CCCC.

Massa Numas in agro Numidico, præstans solidos DCL.

Massa Sulphurata ex Agro Numidico, præstans solidos DCCXX.

Massa Baldarioliaria in agro Numidico, solidorum DCCC.

Massæ in Græcia.

Massa Cephaleia in Græcia, præstans solidos D.

Massa Amazon in Megalula, præstans solidos CCXXII.

Fundus Bassi, præstans solidos CXX.

Fundus Catulli ex territorio Nomentano, præstans solidos L.

Intra Urbem domus uel horii præstantes simul solidos MMCCC.

Sūma solidorum 10234. Nostratis pecuniæ 15351. Quorum reddituum nihil præterea superest.

Quod omnibus his spoliatum Honorius 3. papa cum suis quæ supererant pertinentiis, & oblationibus, & ædiculis quæ circum sunt, Canonicis Lateranensibus donauit.

Precandi formula in baptisterio, ad Spiritū sanctum.

Veni sancte spiritus: reple tuorum corda fidelium, & tui amoris in nobis ignem accende. *Vers.* Emitte spirituum tuum & creabimur. *Resp.* Et renouabis faciem terræ. *Oraio.* Deus, qui corda fidelium sancti spiritus illustratione docuisti, da nobis in eodem spiritu re-
sta sapere, & de eius semper consolatione gaudere.
Per Christum dominum nostrum. Amen.

De porticus. Venantiij ante baptisterium.

Ante baptisterium Lateranense est porticus a proxima æde s. Venantiij dicta, cuius ueteri tecto ruinam passo, aliud e lignis, & imbricibus factum est, quod duabus ingentibus columnis porphyreticis cum capitulis corinthiis, & duabus marmoreis, & crassissimis parastatis cum epystilio omnium pulcherrimo sustinetur. Ad terram intercolumnia tabulis marmoreis septa sunt, in cuius porticus dextero primo intercolumnio ita scriptū est: In nomine domini, anno octauo Domini Henrici Imperatoris, indictione vii. mēsis Iunii die V. &c. Pro columnarū basibus sunt duo capitula Corinthia elegantissima inuersa. Porticus habet ex utroque latere duas absidas in hemicycli formā, quarum testudines pretioso musiuo exornatæ

exornatæ sunt . In dextera sunt picti pastores armenta
 pascentes cum auibus, auiarumque emblematis scite ex
 pressis , Hæc absis habet aliare marmoreum Deo & ss.
 Virginibus Rufinæ, & Secundæ dicatum , sub quo earum
 dem Virginum corpora recõdita sunt ab Anastasio pa
 pa IIII. anno Domini MCLIV. Qui quum ante ponti
 ficatum esset episcopus Cardinalis Sabinus, & Papæ Vi
 carius , ea inuenerat , & pontifex factus id altare ipse
 consecrauit . Altera uero ædícula, cuius absis floribus
 uarij coloris e musiuo exornata est , habet altare muro
 fixum in ss. Andreæ apostoli , Lucieque uirginis hono
 rem ab eodem pontifice dicatum , & utriusque sancti re
 liquijs reconditis consecratum. Quæ dedicatio facta est
 VI. Kal. Octobris , die ss. Cypriani , & Iustinæ, quo
 rum etiam corpora in pilo marmoreo recondita sub co
 dem altari locauit, quæ sub altari sanctarum Virginum
 Rufinæ, & Secundæ inuenerat , quum ut ipsamet corpo
 ra reperiret , alius terram ea parte fodisset . Vtræque
 absides cum tota porticu antiquitus e tabulis uarijs mar
 moreis , & emblematis diuersis coopertæ erant, qui
 bus nunc pro maiori parte sublatis ineptæ quædam pi
 cturæ parietes occupant . Solum fuit , & nunc pro ma
 iori parte adhuc est marmoreis tabulis stratum. Frons
 Baptisterij tota fuit opere tessellato ornata e lapillis uiri
 dibus , rubeis , aureis , albis , & similibus , in quadra
 tam , rotundam , oblongam, & ouatam formam periti
 artificis manu incisis. Quis porro hanc porticum condi
 derit adhuc mihi incompertum est , nisi forte is fuerit Ioã
 nes papa Quartus Dalmata , qui proximam s. Venan
 tij ædem ædificauit . Qua de causa etiam porticus san
 ti

Eti Venantiij dicta est. Ad hanc porticum antiquius Romanus pontifex die Paschæ, & feria 11. quibus ter uesperas celebrabat Laterani in baptisterio, & in oratorio sanctæ Crucis, ijs omnibus decantatis cum episcopis Cardinalibus, ceterisque ordinibus accedere, ibique in præparatis faldistorijs & sedibus cum Cardinalibus sedere solebat, nam minorum ordinum clerici, & laici in terra super tapeta quiescebant, ubi a priore diaconorū Cardinalium, & alijs Primicerijs Papæ, & omnibus circumsedentibus propinabatur optimum uinum, quod claretum uocant. quo temporis interuallo Primicerius cum schola cantorum surgebat, & hanc laudem papæ Græca lingua ita decantabat.

Pascha sacrum nobis hodie ostensum est, pascha nouum, pascha sanctum, pascha mysticum, pascha maxime uenerabile est redemptoris. Pascha immaculatū, pascha magnum, pascha fidelium, pascha ianuas paradisi nobis aperuit, pascha omnes reformans mortales. Nouum papam Pium Christe conserua, &c. Qui bus peractis pontifex ad palatium reuertebatur.

De duobus oratorijs in baptisterio Lateranensi, sanctorum Ioannis Baptistæ, & Euangelistæ.

Hilarus papa, qui anno Domini CDLXI. post Leonis magni obitum, Romanus pontifex creatus fuit (ut Anastasius Bibliothecarius in eius uita auctor est) tria in basilicæ Constantinianæ baptisterio Oratoria condidit, s. Ioannis Baptistæ, s. Ioannis Euangelistæ, & sanctæ Crucis, & omnia ex argento, & lapidibus pretiosis

tiosis ornauit. Ex his duo quidem Oratoria, de quibus
 nunc verba faciam, S. Ioannis Baptistæ, & S. Ioannis
 Euangelistæ, in baptisterio Lateranensi quidem sunt;
 oratorium vero Sanctæ Crucis paulò extra id lauzcrù
 conditum est. Duoqus porrò in Baptisterio oratorijs ab
 e constructis Hilarus Papa in primis ianuas æreas ar-
 gento cælatas fecit. Oratorium autem S. Ioannis Bap-
 tistæ à dextra baptisterij adhuc superest. Cuius Confessio-
 nem (vt idem Bibliothecarius tradit) fecit Papa Hila-
 rus argenteam librarum centum, cui etiam crucem au-
 ream donauit. Item ante Confessionem ipsam posuit co-
 ronam argenteam librarum XX. Dedit etiam pharum
 cantharum librarum XXV. Lucernam auream cum
 lychnuchis luminum X. librarum V. Ceruos argenteos
 tres fundentes aquam, singulos librarum XXX. Tur-
 rim argenteam com delphinis librarum LX. Columbã
 auream librarum II. Sub cuius altari muro affixo infi-
 vitas pene sanctorum reliquias suspensa tabella extare
 refert. Oratorium est paruum, quadratum, in cuius tri-
 gus angulis sunt tres columnæ alabastrinæ, nam quarta
 alio est emarmore. Testudo tota è musiuo pulcherrimo.
 Habet sub se absidulam staccatam, & elegantem. Pa-
 uimentum vermiculatum est. Olim totum oratorium,
 vt ex vestigijs liquet, taqulis marmoreis inciustatum
 fuit. Cuius ostij antæ ex epystilio vetusto & pulcherri-
 mc fructo factæ sunt. Intus autem supra portæ zopho-
 rum est hic versus: Domine dilexi decorem domus Dæ.
 Extra vero in epystilio: Hilarus Episcopus sanctæ ple-
 bi Dei. Ante portam est aliud peristylum marmoreum
 duabus columellis prophyticis cum capitulis è lapide
 ophite,

ophite, quem serpentinum vocant, uiridibus fulcitum. Ianuæ æræ sunt, olim argento calatæ cum hac inscriptione: In honorem beati Ioannis Baptistæ, Hilarus Episcopus Dei famulus offert. Inter portam Oratorij & fontem Lateranensem pavementum vermiculatum est. In hoc sacellum, in quo est remissio omnium peccatorum, mulieribus ingredi fas non est. In quo olim appensa erat eiuſmodi tabula, reliquiarum nomina continens.

In nomine domini amē. Anno MCCCXI. Mēse Ianuario, Dominica prima post octauam Natiuitatis Domini, consecratum fuit altare capellæ beati Ioannis Baptistæ in fontibus, & in eodem altari sub lapide superiori reconditæ sunt sanctissimæ reliquiæ, videlicet: S. Iacobi fratris Domini. S. Matthæi apostoli, & euangelistæ. S. Thaddæi apostoli. S. Timothei discipuli s. Pauli. sanctorum Innocentum. s. Zachariæ puris s. Ioannis Baptistæ. s. Simconis iusti. ss. Stephani, Vincentij, & Christophori martyrum. s. Augustini Doctoris. ss. Mariæ Magdalenæ, & Marthæ. sanctorum Benedicti, & Antonij abbatum. Sanctarum Lucie, Margaritæ, Secunde, & Rufinæ virginum. sanctorum Vitalis, Blasij, XL. martyrum, Geruasij, Protasij, Stephani Papæ, Nazarij, Celsi, Antonij, Vincentij episcopi, Prothi, & Hyacynthi martyrum. Sanctarum Victorie, & Euphemie virginum. Sanctorum Paterniani, Nerei, Achillei, Secundi, & Crescentij martyrum. Firenati, & Sociorum, Habundantij, Theodori, Alexandri Papæ, Theodori, Iuuentij, & Iuuenalis martyrum. De lapide loci ubi Christus est crucifixus. Que omnia sunt supra primam tabulam prædicti altaris.

ris, præter alias multas, quæ sunt sub lapide inferiori. Quarum nomina incerta sunt, & incognita. Quapropter sancti patres statuerunt, ne femine unquam ipsum sacellum ingrediantur. Hæc in antiquo libro Ioannis diaconi Lateranensis, scripta inueni.

Precandi formula.

Pater noster. Aue Maria. Antiphona. Hic est præcursor dilectus, & lucerna lucens ante dominum; Ipse est enim Ioannes, qui uiam domino præparauit in eremo: sed & agnum dei demonstrauit, & illuminauit mentes hominum; ideoque plusquam propheta uocatur, de quo Dominus dixit; Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptista. Vers. Fuit homo missus a deo. Resp. Cui nomen erat Ioannes. Oratio. Deus, qui filio tuo domino nostro Iesu Christo B. Ioanem Baptistam præcursorẽ misisti, da nobis qui eius commemorationem colimus spiritualium gratiam gaudiorum, & omnium fidelium mentes dirige in uiam salutis æternæ. Per dominum nostrum &c.

De Oratorio s. Ioannis Euangelistæ.

Ex ædiculæ s. Ioannis Baptistæ regione a leua baptisterij aliud est Oratorium sancti Ioannis Euangelistæ, omnibus suis ornamentis etiam marmoreis expoliatum. Quod Hilarus papa, qui illud condidit, insigni argentea centum librarum Confessione, & cruce aurea exornauit. Supra primam eiusdem marmoream portam, qua ex lauacro iter est in uestibulũ ante sacellum, sunt eiusmodi uerba.

DE VII. VRBIS ECCL. 163
LIBERATORI. SVO. BEATO. IOANNI.
EVANGELISTAE. HILARVS. EPISCOPVS
FAMVLVS. CHRISTI.

Post hanc portam est uestibulum oblongum, & stritum, sine fenestris, ex quo proditur in ecclesiam s. Venantij. In uestibuli medio e regione prioris portæ est aliud ostium oratorij s. Ioannis Evangelistæ, quod quadratum est, & alio oratorio paulò maius: tectum habet fornicatum, & pulchro musivo pictum: sustinetur quatuor marmoreis columellis octangulis cum capitulis Ionicis; tres habet absidulas, omnes stuccatas, cum totidem altaribus e marmoreis tabulis easdem occupantibus: quæ intus inania columnarum porphyriticarum fragmentis innixæ sunt: sub quibus multas sanctorum reliquias esse ferunt. Olim totum tabulis lapideis ornatum fuit, nunc ineptis picturis, & quibusdam signis affectum est: solum marmoreum habet.

Precandi formula.

Pater noster. Ave Maria. Antiphona. Iste est Ioannes, qui supra pectus domini in cæna recubuit, beatus apostolus, cui reuelata sunt secreta cælestia. Vers. Valde honorandus est beatus Ioannes. Resp. Cui Christus in cruce matrem uirginem uirgini commendauit. Oratio. Ecclesiam tuam domine benignus illustra, ut beati Ioannis dilecti apostoli tui & euangelistæ illuminata doctrinis ad dona perueniat sempiterna, & nos famulos tuos ab omni aduersitate custodi. Per dominum nostrum.

De oratorio S. Crucis.

Retro baptisterium occidentem uersus, est oratorium sanctæ Crucis, ab eodem Hilario papa factum, ad quod porta lauacri recentiori iter est. Id ante se areolam habet, olim parua porticu circumdatam, cuius nunc septē columnæ & tres parastatæ supersunt ante baptisterium & idem oratorium. Cuius portæ peristylum duabus columnis alabastrinis sticatis sustinetur. In zophoro est uersus hic.

INTROIBO. IN. DOMVM. TVAM. ET.
ADORABO. AD. TEMPLVM. SANCTVM.
TVVM. IN TIMORE. TVO.

Nunc magna ex parte omnibus ornamentis suis, & marmoreis etiam spoliatum est, & eorum loco repositæ sunt inepti artificis picturæ. Nam (ut Bibliothecarius refert) papa Hilarus qui oratorium hoc condidit, illud multis & maximis donis exornauit. Inter quæ in eius uisa hæc ipse commemorat.

In primis fecit in oratorio Sanctæ Crucis Confessionem, in qua lignum Dominicæ crucis, & crucem auream librarum XX. cum gemmis, collocauit. Confessionis ianuas argenteas librarum quinquagin' a. Supra Confessionem arcum aureum librarum 1111. a columnis onychinis sustentatum, cum agno aureo pensante libras duas. Coronam auream ante Confessionem. Pharrum cum delphinis librarum V. Læpades aureas 1111. pensantes singulas libras duas. Nymphæum, & triperiticum ante oratorium ipsum, ubi erant columnæ, quæ dicuntur Hecatonpensa. Cuius (ut dixi) adhuc supersunt

sunt septem columnæ. Lacus & conchas cythariacas, alias castriatas duas cum columnis porphyreticis perforatis, aquam fundentes. Et in medio lacum porphyreticum cum concha cythariaca in medio aquam fundente, circumdata a dextris & sinistris, in medio cancellis æreis, & columnis cum fastigijs, & epystilijs undique ornatis ex musiuo, & columnis Aquitanicis, & Tripolitiis, & porphyreticis. Quorum ornamentorum ne uestigium quidem aut umbra amplius superest.

Precandi formula ad omnes sanctos.

Pater noster. Ave Maria. Antiphona. S. Maria mater dei & uirgo, Angeli, Archangeli, Throni & Dominationes, Virtutes, Principatus & Potestates Cherubin atque Seraphim, Patriarchæ & Prophetæ, sanctæ legis Doctores, Apostoli, Euangelistæ discipuli domini, omnes Christi martyres, Euangelij Doctores, Sacerdotes, Leuitæ, sancti Cōfessores. Anachoritæ, Eremitæ, Virgines Christi, & Viduæ, sanctiq; oēs intercedite pro nobis. Vers. Orate pro nobis omnes sancti dei. Resp. Vt digni efficiamur promissionibus Christi. Oratio. Omnipotens sempiternæ deus, qui nos omnium sanctorum merita sub una tribuisti celebritate uenerari, quesumus, ut desideratum nobis tuæ propitiationis abundantiam multiplicatis intercessoribus largiaris. Per dominum nostrum.

Adiicit Bibliothecarius in eiusdem Pontificis uita: Hilarum papam aliud oratorium in honorem s. Stephani in baptisterio Lateranensi construxisse: cuius (quod sciam) nulla uestigia extant.

Ioannes Canonicus regularis, Lateranensis

monasterij, & diaconus, qui ante annos CCCC. Alexandro Papæ iii. librum de basilicæ Lateranensis dignitate conscripsit, refert prope hanc sanctæ Crucis ædiculam fuisse aliud oratorium s. Gregorij nomine fabricatum, in quo vsque ad sua tempora eiusdem sancti Patris lectulus iuxta aram permanebat, cuius vestigia aliquot cum picturis ponè sacellum sanctæ Crucis in vinea Marrij Fregepanis extare opinor.

De Ecclesia S. Venantiij.

INter absidam S. Andreæ, quæ est in porticu ante baptisterium Lateranense, & oratorium S. Ioannis Euangelistæ, a latere fontis septentrionem versus est oratorium, immo potius ecclesia quadrata S. Venantiij, quam Ioannes Papa iij. Dalmata, qui anno Domini DCXXXVIII. creatus fuit, condidit, & sub eius altari corpora sanctorum martyrum Venantiij, Domnionis, Anastasii, Mauri, Asterij, Septimij, Sulpiciani, Tely, Antiochiani, Pauliniani, & Caiani, ex Dalmatia & Istria Romam aduecta, recondidit. Quam multis muneribus donauit, arcubus scilicet amplis duobus, pensantibus singulis libras XV. simul, & alijs multis vasibus argenteis.

Ecclesiæ paries in qua est chalcidica, antiquitus vsque ad zophorum è tabulis marmoreis incrustata fuerat, supra zophorum vero vsque ad tectum è musiuo ornata est. In absidæ fornice opere tessellato picti sunt B. virgo, in medio sancti Petrus, Paulus, Ioannes Baptista, & Ioannes Euangelista; item ss. Venantius, & Domnio
martyres

martyres cum pallio libros in manibus tenentes . Ioannes I I I I . qui basilicā inchoauit , & eius successor Theodoros , qui forte eam perfecit , cum pallio & planetis caeruleis sine mitra uel aliquo capitis ornamento . Quorum Ioannes ecclesiam , Theodoros uero librum in manibus tenent . Supra absidem in pariete paulo infra tetum , est imago S. Saluatoris cum duobus ex utroque latere angelis , & his etiam sanctis . uidelicet , s. Paulinianus , s. Telius , s. Asterius , s. Anastasius coronas in manibus tenentes : s. Maurus cum pallio , s. Sulpicianus diaconus , s. Antiochianus , & s. Caianus cum coronis in manibus . Supra quorum signa , sunt tres fenestrate cluse cum quattuor interstitijs euangelistarum animalibus , item Hierusalem & Bethleem ciuitatibus . In zophoro absidis sunt hi e musiuo uersus :

MARTYRIBVS. CHRISTI. DOMINI. PIA.
VOTA. IOANNES
REDDIDIT. ANTISTES. SANCTIFI--
CANTE. DEO

AC. SACRI. FONTIS. SIMILI. FVLGENTE.
METALLO
PROVIDVS. INTSANTER. HOC. COPV
LAVIT. OPVS

QVO. QVISQVIS. GRADIENS. ET. CHRI--
STVM. PRONVS. ADORANS
EFFVSASQVE. PRECES. IMPETRAT.
ILLE. SVAS

Ara maxima intus uacua est, & paulo supra aliquot gradus eleuata prope absidam. Habet supra se ciborium marmoreum, quattuor nobilissimi operis columnis albis striatis cum capitulis ornatissimis sustentatum, sub quo corpora sanctorum, quos supra enumeravi, dormiunt.

De monasterio Honorij pape iuxta Lateranum.

Honorius papa (ut auctor est in eius uita Bibliothecarius) in domo sua iuxta Lateranum monasterium condidit in honorem Dei, & beatorum apostolorum Andree, & Bartholomæi, quod Honorij appellabatur. Cui prædia patrimonij sui, & multa dona obtulit. Ita ille. Ceterum quo in loco id, uel qua parte fuerit, quæ hodie aut dirutum, aut mutato nomine incognitum sit, incompertum est. Forte erat ubi nunc domus hospitalis esse uidimus.

De Patriarchio Lateranensi.

Patriarchium, siue Palatium Lateranense prope basilicam Constantinianam eodem quo basilica condita est tempore, a beato Papa Siluestro Constantini Imperatoris sumptibus exædificatam fuisse opinor. Quod quamquam apud probatos scriptores non meminerim me legisse, id tamen facile suspicor: quod & uetusta patrum per manus traditione hoc acceperimus: & qui id prætere extruxerit, nemo (quod sciam) memoratur, præsertim quum qui alia Patriarchia condiderint memoria extet, & speciatim earum quæ sunt iuxta s. Petrum in Vaticano, & a recentioribus ante quadringentos annos scriptoribus id aperte referatur. Primus, qui Lateranensis Palatij siue Patriarchij, quamquam obscure,
men-

mentionē faciat, est Anastasius Bibliothecarius in uita sancti Siluerij Papæ, qui anno salutis DXXXV. Romanus pontifex est factus. Vbi recitans quorundā subornatorum testium aduersus Papā accusationes, qui Gothis tum Urbem obsidentibus, eam ipsam prodere uoluissent affirmabant: Illum in hunc modū Vihégi Gothorum regi scripsisse asseuerabant: Venit ad portā quæ appellatur *Asinaria* (hæc est s. Ioannis Basilicæ proxima) iuxta *Lateranas*, (quod scilicet eo loci tūc maneret pōtifex) & ciuitatē tibi trado, & *Belisarium* patricium. Idē paulo post apertius Palatij mentionem facit in uita *Vigiliij* Papæ, qui post *Siluerium* statim pontifex fuit, ubi de *Theodora Augusta* Iustiniani Imperatoris uxore loquens, ita scribit: Cognoscens *Augusta*, quod *Vigilius* Papa reuocare nollet *Anthimum* Patriarcham Cōstantinopolitanum hereticum, misit *Anthimū* Scribonē cū iussione Romā ad *Belisarium* dicens: Exceptis omnibus, in basilica s. Petri parce. Nā si *Lateranis*, aut in palatio, aut in qualibet ecclesia inueneris *Vigiliū*, mox inpositū in nomine perduc eum usque ad nos. Et paulo infra: *Vigilius* ex Vrbe discedens, reliquit Romā *Ampliatū* presbyterum, & uicedominum suum, & *Valentinum* episcopum *Sanctarum Rufinæ*, & Secundæ ad custodiendum Lateranas, & gubernandum chorum. Idem in uita *Ioannis IIII. papæ*. Hic (inquit) constituit, ut oblationis, & hamulæ, uel luminaria in cœmeteriis sanctorum martyrum, per omnes dominicas de *Lateranis* ministrarētur. Vbi sine dubio de Palatio loquitur. Ceterum *Sanctus Gregorius* Papa *Libro* regestū sui xi. apertissime Patriarchij *Lateranēsis* mentionem

tionem his uerbis facit: In nomine domini dei & Saluatoris nostri Iesu Christi, indictione VI. die XXIII. mensis Nouembris, temporibus domini beatissimi Papæ Gregorij, coronatus est Phocas, & Leontia Augusta, septimo palatio quod dicitur Secundianas: uenitque eorum Icona Romam, VII. Kal. Maij: & acclamatum est eis in Lateranis, in basilica Iulij ab omni clero uel senatu, Exaudi Christe: Phocæ Augusto, & Leontie Augustæ uita. Tunc iussit ipsam Iconam dominus beatissimus & Apostolicus Gregorius Papa reponi in oratorio sancti Cesarii martyris intra palatium. Ex quibus scriptoribus aperte liquet s. Gregorij tempore ante annos plus minus mille, palatium siue patriarchium Lateranense prope basilicam Constantinianam situm Romanorum pontificum peculiare domicilium fuisse; quod a multis pontificibus reparatum, nouisque in dies fabricis, oratorijs, aulis, basilicis, cameris, triclinijs, porticibusque antiquis dirutis renouatum, & auctum, passim in ipsorum uitis legitur. Patriarchij porrò Lateranensis nomine intelligitur primum aula magna, quam Salam concilij uocant, pulpitus marmoreus Bonifacij VII. papæ, porticus duæ, quibus ex eo loco iter est ad scalam sanctam, & ædiculam Sancta sanctorum. Item palatium omne quod ab area, quæ ante frontem basilicæ Constantinianæ est, altissimis parietibus, medianis, porticibus, & multis, maximisque parietinis refertum, nunc pene totum dirutum, & sine contignatione, tecto, solarijsque cernitur. Cuius portæ ualuis æreis ornatae sunt, e regione Sancta sanctorum. Zacharias papa porticum ante patriarchium Lateranense (ut tradit

tradit Bibliothecarius) sacris imaginibus ornauit: ubi etiam omnem substantiam suam per manus Ambrosii primicerij notariorum introduci mandauit. Fecit autem a fundamentis ante Scrinium Lateranense porticum, atque turrim, ubi et portas æreas, atque cancellos instituit, et pergulam Saluatoris ante fores ornauit, et per ascendentes scalas in superioribus super eandem turrim triclinium, et cancellos æreos construxit, ubi et orbis terrarum cosmographiam depinxit, atque diuersis uersiculis exornauit, et omne patriarchium pene de nouo restaurauit, in magna enim penuria eundem locum inuenerat. Hæc ille. Fecit etiam in eodem palatio basilicam, quæ Panetaria dicebatur, de qua infra dicam. Idem quoque Pontifex in ipso Patriarchio inuenit reconditum caput s. Georgij martyris in antiqua capsâ, cum Græcarum literarum inscriptione id significante; quod cum clero et populo Romano psallendo ad eius diaconiam, quæ in Velabro sita est, solenni ritu deportauit, atque recondidit; idem pontifex statuit, ut singulis diebus alimenta de patriarchio Lateranensi a cellario suo pauperibus, et peregrinis egenis præberentur, qui ad sanctum Petrum permanebant. Itidem omnibus inopia pressis, et infirmis per singulas Urbis regiones præstari iussit.

In uita quoque Hadriani primi sic scribit Bibliothecarius: Pontifex sub ualidissimis obligationum interdictionibus edixit, ut in perpetuum singulis diebus centum pauperes ad minus, et si etiam plus fuerint, congregarentur in Lateranensi patriarchio, et constituerentur in porticu, qui est iuxta scalam (quam nunc Sæ
 etiam

Etiam dicimus, idest, sub porticibus porticus veteris Lateranensis, quæ nunc obstructæ sunt) quæ ascendit ad patriarchium, ubi etiã dicti pauperes depicti erant; & quinquaginta panes pensantes singuli libras duas, simulque & vini decimata duo pensantia singula libras LX. & ollæ pulte plena distribuerentur singulis diebus opera fidelissimi pientissimique alicuius paracellarij isdem pauperibus Christi, ut unusquisque eorum panis, vini, pulisq; partem acciperet.

In eodem patriarchio Leo III. papa, multa ampla ædificia construxit, inter hæc maximam aulam, quæ introeuntibus interiorem patriarchij partem statim ante ualuas æreas occurrit, quam tribus chalcidicis, in postico scilicet, & a lateribus auxit, cunctaque uarijs picturis, & musiuo exornauit.

Leo porrò IIII. papa, sedilia in ingressu patriarchij marmoribus construxit, quæ nullus unquam pontificum, ut perficeret, cogitarat. Solarium quoque, quod Leo III. construxerat, quum præ uetustate fractis trabibus ruinæ proximum esset, nouum in meliorem formã restaurauit. Antiquas sacri palatij Lateranensis & bonas quasdam consuetudines prædecessorum suorum temporibus antiquatas, ad memoriam reducens, cunctas renouauit, & perpetuas esse iussit. Cuiusdam patriarchij scilicet sic mentionē facit Bibliothecarius in uita Stephani III. Philippus presbyter de patriarchio Lateranensi expulsus, per scalam, quæ ducit ad balneum, diuertens, ad suum reuersus est monasterium.

Post Leonē IIII. lungo annorū interuallo (quãquã uerisimile, imo necessariū sit, multos Pontifices Lateranē

fes ædes restituisse, multas in ijs fabricas cōstruxisse, & uetera reparasse, neminē inueni usque ad Callisti Papæ II. tēpora, qui aliquid in patriarchio cōstruxerit. Is anno domini MCXIX. creatus, pace cum Henrico V. Imperatore post sexagīta fere annorū dissidiū facta, animū ad reparādū patriarchiū Lateranense, diuturni schismatis caussa a superioribus pōtificibus diu uexatis et profugis negligentius habitū, & ideo ruinæ expositum, conuertit. Ante oīa igitur in medio palatio interiori a fundamentis ædificauit Oratorium siue ædiculam in honorem s. Nicolai Episcopi, pulchram, & oblongam, cū tecto ligneo imbricato, quam etiam totam pinxit, in cuius absida eos omnes Romanos pontifices, qui ante se fuerunt, ab Alexandro II deinceps pingi iussit, quāquam scēdissima pictura. Hi fuere Alexander II. Gregorius VII. Victor III. Urbanus II. Paschalis II. Gelasius II. Item bis adiunxit ex antiquis sanctos Leonem, & Gregorium magnos, & se ipsum in absidæ testudine ad pedes Saluatoris. in cuius altari multas reliquias recondidit. Hanc porro ædiculam peculiari Romani pontificis usui ipse condidit: iuxta quam idem Pontifex duo coniuncta conclauia siue cubicula, sub quibus uestiariū, id est, guardarobā addidit, cōstruxit. Cubiculorū uero unū iconis picturis exornauit, quod audiētis addixit, & rebus publicis tractādis. In quo superiora oīa schismata, quæ ecclesiasticæ libertatis asserendæ causa exorta fuerāt, annotauit: ut Alexandri I. cū Cadolo Parmēse, Gregorij VII. victoris III. & Urbani II. cū Ghiberto Rauēnate, & Paschalis cū tribus adulterinis alijs pōtifici b^o. Postremò pacē, quā ipse cū Hērico V. Impatore, eiusq;

Imperatoris

Imperatoris priuilegium in tabula magna descriptū adiunxit : quæ adhuc uetustate exolentia pene cerni possunt. Sub Alexãdri itaque 11. tabula, in qua ipse pictus est, cum Cardinalibus pedibus Cadolum conculcans, sunt huiusmodi uersus

REGNAT ALEXANDER CADOLVS CA-
DET ET SVPERATR

....., . NIHILATR.....

Sub Gregorij uero VII. Victoris III. & Urbani II. Signis, sunt eiusmodi alij duo uersus.

GREGORIVS, VICTOR, VRBANVS CA-
THEDRAM TENVERVNT
GIBERTVS CVM SVIS TANDEM DE-
STRUCTI FVERVNT

Sub Paschalis uero, & Gelasii II. simulachris quosdam schismaticos pontifices sub pedibus tenentibus, sunt hi alij duo.

*Ecclesiæ decus PASCHALIS PAPA SECVNDVS
Albertum damnat, MABINVLVFM, THEODE
KICVM*

Sub Callisti uero II. figura, sunt hi

ECCE CALIXTVS HONOR PATRIAE,
DECVS IMPERIALE
NEQVAM BVRDINVM DAMNAT, PA-
CEMQVE REFORMAT.

Quibus figuris ostendebat Romanam Ecclesiam sub Alexandro II. excuti cœpisse Imperatorum iugum, qui eam oppressam tenebant: & sub se Pontifice id omnino perfectum esse, ut non solum ecclesia Romana, sed omnis Christiana Ecclesia, in libertatem uindicata esset, quando pace cum Imperatore Henrico V. facta, omnes, quas non tantum in Romano pontificatu, sed etiam in omnibus alijs Cathedralibus Ecclesijs siue Abbatijs rationes, iurisdictiones, priuilegia, & iura a superioribus Romanis pontificibus, ut Hadriano, Leone VIII. & Clemente II. Imperatoribus Carolo Magno, Othone, & Henrico III. concessa, eiurasse, & abdicasse, liberisque in omnibus Ecclesijs & Abbatijs per clericum, & monachos electiones fieri permisisse. Priuilegij porro Henrici V. a Calisto II. concessi, quod adhuc (quamquam exolescens) muro pictum cernitur, exemplum sequens est.

EG O HENRICVS DEI GRATIA, ROMANORVM IMPERATOR AVGVSTVS. Pro amore Dei, & S. R. E. & domini papæ Callisti, & pro remedio animæ meæ dimitto Deo, & sanctis eius apostolis Petro & Paulo, Sanctæ Catholicæ Ecclesiæ omnem inuestituram per annulum, & baculum: & concedo in omnibus ecclesijs fieri electionem, & liberam consecrationem. Possessiones, & regalia B. Petri, quæ a principio huius discordiæ usque ad hodiernum diem, siue tēpore patris mei, siue etiam meo, ablata sunt, quæ habeo eidem Sanctæ Romanæ Ecclesiæ restitutio; quæ autem non habeo, ut restituantur fideliter iuuabo, possessiones

sessionis etiam omnium aliarum ecclesiarum, & principum, & aliarum tam clericorum, quàm laicorum, consilio principum, & iustitia, quæ habeo, ut reddantur fideliter iuuabo. Et do veram pacem Callisto Papæ S. R. E. & omnibus qui in parte ipsius sunt vel fuerunt, & in quibus Sancta Romana Ecclesia auxilium postulauerit, fideliter iuuabo.

CALLISTVS EPISCOPVS SERVVS SERVORVM DEI DILECTO FILIO SVO HENRICO DEI GRATIA ROMANORVM IMPERATORI AVGVSTO, salutem & Apostolicam benedictionem. Concedo electiones Episcoporum, & Abbatum Theutonici Regni, quæ ad regnum pertinent, in præsentia tua fieri, absque Simonia, & aliqua violentia; ut si qua inter partes discordia emerferit, Metropolitanis, & prouincialium consilio, vel iudicio, saniori parti assensum, ac auxilium præbeas; electus autem regalia per sceptrum a te recipiat (exceptis omnibus quæ ad Romanam Ecclesiam pertine re noscuntur) & quæ ex his iure tibi debet, faciat. Ex alijs vero partibus Imperij consecratus, infra sex menses regalia per sceptrum a te recipiat. De quibus verò mihi querimoniam feceris, secundum officij mei debitum auxilium meum præstabo. Do tibi veram pacem, & omnibus qui in parte tua sunt, vel fuerant tempore huius discordiæ. Datum Anno MCXXII. IX. Kal. Octobris.

Hæc omnia in priori cubiculo annotata sunt. Alterum vero cubiculum huic proximum & varijs picturis ornatum, particularibus Pontificum vsibus Callistus

papa addixit, quod adhuc semisfractum, & sine tecto superest. Idem etiam Pontifex aquam ex antiqua forma ad portam Lateranensem corruuauit, lacumque equorum potui ibidem fecit, & aliquot supra ipsum riuum molas palatij usibus construxit, uincas quae dam secus locum arboribus fructiferis refertas ad pontificum oblectationem plantauit.

Innocentius I I. Papa in penitiori parte Lateranensis patriarchij duo alia cubicula a fundamentis fecit, retro, aediculam S. Nicolai, ea parte quae frōtē basilicae Lateranensis respiciit (haec adhuc semirupta supersunt) quae uarijs picturis ornauit. in quorū uno coronationem Lotharij I I. Imperatoris ab se in basilica Lateranensi consecrati pinxit. In cuius tabulae prima parte pictus est Rex, qui ante portas basilicae Lateranensis iurat Romanus se conseruaturum consuetudines suas: post a Papa suscipitur, amplectiturque, deinde coronatur. Cui picturae huius uersus suppositi fuerunt.

REX STETIT ANTE FORES IVRANS
 PRIVS VRBIS HONORES
 POST HOMO FIT PPAE SVMIT QVO
 DANTE CORONAN

Quos uersus Fridericus Barbarossa Imperator tanquam in Imperij praedictum, quod non a papa, sed a Deo immediate esse contendebat, eradi iussit, ut tradit Otho Frisingensis in lib. de rebus gestis Friderici Imperatoris. Totū porro ipsū Patriarchiū idē Pōtifex renouauit.

Hadrianus autem I I I I. conclauia fere omnia, & cameras in eodem palatio uetustate collabentia, restituit, cisternamque capacem fabricauit,

patriarchio admodum necessarium,

Clemens papa III. Lateranense palatium haud mediocri impēsa ampliavit, parietes altiores fecit, puteū ante statuam equestrem aeneam M. Aurelij, quæ in campo erat, construxit.

Cælestinus III. cubicula aliquot, & conclauia, in eodē palatio cōdidit, ut ex eius insignibus, quæ hæctenus in marmoreis parastatis uidentur, liquet: portas æreas patriarchij interioris & exterioris fecit, quæ nunc etiā uisuntur. Quarū interiores hanc inscriptionem habēt,

INCARNATIONIS DOMINICAE ANNO
MCXCVI.

PONTIFICATVS VERO DOMINI CAE-
LESTINI PAPAË III.

ANNO VI. CENCIO CAMERARIO MINI-
STRANTE.

HOC OPVS FACTVM EST.

Exteriores uero, quæ super gradus scalæ ueteris palatij Lateranensis sunt, hanc inscriptionem habent.

ANNO V. PONTIFICATVS DOMNI CAE-
LESTINI PAPAË III.

CENCIO CARDINALE S. LYCIAE, E-
IVSDEM DOMNI PAPAË CAMERA-
RIO IVBENTE

OPVS ISTVD FACTVM EST.

Hadrianus postea V. palatiū Lateranense lōga p̄deces-
sorum suorū absentia ruinæ proximū, reparari iusserat,
sed

sed morte præuentus totum negotium imperfectum Nicolao III. reliquit, qui omne pene restituit uetustate dilabens, quo Pontifices seditionibus Romanorum intestinis uexati diu absuerant.

Clemente V. in Gallijs ab Vrbe cū Curia absente (uti supradixi) cum basilica Lateranensi palatium quod omne incendio consumptum est, tum ipse tum qui ei successore Ioannes XXI. & Benedictus XII. missis cum magna auri summa ministris, restituerunt.

Gregorio porro XI. ex Gallijs ad Urbem cū Romana curia reuerso, & paulo post mortuo, qui ei successit Urbanus VI. parum in Vrbe uixit: sed Bonifacius IX. Neapolitanus occasione molis Hadriani, quam in munivissimam arcem prius conuerterat, ductus, primus omnium Romanorum pontificum Lateranensi palatio omnino relicto, apud Basilicam s. Petri sedes perpetuas posuit; præsertim quum ibidem paulo ante Urbanus V. egregias ædes struxisset. A quo tempore deinceps Laterani nullus Romanorum pontificum amplius habitauit. Quare breui factum est, ut palatium ipsum ruinæ expositum esset.

Eugenius IIII. non nihil in eo restituit.

Nouissime Xistus IIII. omne pene collapsum reparauit, nouas portarum antas fecit.

Leo X. quum Lateranensem basilicam uisitasset, omnibus Cardinalibus & nobilibus Urbis comitatus, episcopatus Romani (ut dicitur) possessionem accepisset, in eodem palatio aliquando pernoctauit.

Postremo sub Paulo III. & Iulio III. ruinam minitans, eorundem permissione a canonicis dirutum est, contigionesque omnes cum trabibus & imbricibus tegulisque ab eisdem

in ecclesiæ usum translata : ita ut ex tãta machina nihil præterea quàm ingētes parietinæ, crassissimæ parastatæ, & maxime aggerū ac murorum strues, omnes sine cōtignatione supersint. Extant adhuc uestigia & parietes aulæ Leonianæ, cubiculorū Innocētij 11. & Callisti 11. ædiculæ S. Nicolai, & conclauiorum Cælestini, 111. quæ uel ex insignibus, uel picturis, aut elogijs adhuc agnosci possunt, quamquam nullus ad ea nisi admotis scalis modo aditus sit.

De basilica Leonina minori.

Introeuntibus interiorem Patriarchij partem supra aliquot gradus statim sese offert aula magna cum tribus tribunis, quæ a Leone 111. conditore Leonianâ aulâ ueteres uocabant. Hæc uel musiuo, uel marmorea crustatione, tota exornata erat. Superest adhuc uetustum e musiuo emblemata circum absidâ tribunæ in postico aulæ, in quo S. Petrus sedens pictus est, qui Carolo magno Imperatori leua uexillum, Leoni uero papæ 111. dextra pallium ante se genuflexis porrigit, cum hisce inscriptionibus: SANCTISSIMVS. D. N. LEO 111. PAPA. Item, D. N. CARVLO REGI. Infra uero sub s. Petri pedibus.

BEATE PETRE
 LEONI PAPAE ET BITORIA
 CARVLO REGI DONA

Hæc (ut dixi) antiquitas basilica Leoniana minor ad differentiâ maioris, quæ & Casa maior uocabatur, dicta est; eratq; iuxta pōiificis cubacula siue cameras, in qua pontifex

pontifex, in quibusdam præcipuis solennitatibus cū Cardinalibus comedere solebat, ut secūda & tertia feria Paschæ, & alijs quibusdam diebus. In ea quoque publici conuentus, siue constatoria fieri solebant: nunc tectum & pauimentum dirutum est, supersuntque tantum altissimæ parietinæ, quibusdam pretiosi operis columnis ornatæ.

De porticu Lateranensi.

Ante palatium Lateranense (cuius frons aliquādo totus opere arcuato aptus erat, hodie uero arcus oēs muro clausi sunt, præter arcū portæ palatii ueteris, quæ habet ualvas æreas, a Cælestino III. factas) est porticus antiqua uersus septentrionem locata, ad quam per gradus scalæ sanctæ aditus est: olim fuit tota & marmoreis tabulis incrustata, & uarijs e musiuo emblematis ornata, nunc ea diruta, omnia fere uetustate consumpta sunt. Initio porticus occidentem uersus in fine alterius porticus, quæ hospitale, & pulpitum Bonifacii VIII. respicit, est antiqua fabrica, siue uetus aula quadrata, quam ueterem basilicam fuisse opinor: nunc clusa, & pro domo in usu est. Prope est oratorium sancti Siluestri. Deinde porta, quæ respicit gradus scalæ, (quæ nunc Sanctā uocant) antiquitus uero patriarchij erat; cuius fores æneæ sunt a Cælestino III. factæ. Deinde est columella in duas partes diuisa cum proximo altari muro affixo. Postea a dextra sunt Portæ Lateranensis patriarchij interioris, post uestibulum ante oratoriū sancta sanctorum, quod oratoriū siue basilica S. Gregorij dicebatur, duobus altari-
bus uacuis, altero muro affixo prope fenestrā & cæcellos

oratorij sancti Laurentij, altero in eius medio. Postea est oratorium S. Laurentij, siue Sancta sanctorum, quod a multis & celeberrimis reliquijs ita appellatur. In fine vero porticus orientem versus prope magnam fenestram, est altare supra veterem basim cum hac inscriptione. CALLISTVS PAPA III AN. MCCCCLVII. Porticus ineptis quibusdam picturis exornata est. Super sunt etiam nunc tenuia quaedam vestigia veteris incurstaturae lapillis tessellatis.

De pulpito Bonifacij VIII. Papae.

INter aulam (quam salam Concilij) uocant, & hanc quam supra descripsi porticum, est alia porticus oblonga, & de nouo restituta, qua ad palatium ex basilica Constantiniana & sala concilij iter est; in cuius fine occidentem versus est pulpitum marmoreum a Bonifacio VIII. factum, totum fere depictum, & emblematis ornatum. Pulpitum extra concilij aulam porrectum est, totum è lateribus & marmore factum. Picturae pro temporum conditione elegantissimae existimantur, Cimabouis egregij pictoris manu factae, qui primus Italiae picturam post antiquos restituit. In his pictus est Bonifacius VIII. pulpito ex eo mœniano benedicens, Constantini baptismus, & basilicae Lateranensis exaedificatio: multis in locis sunt familiae Caietanæ, ex qua Bonifacius fuit, insignia, cum hoc elogio.

DOMINVS BONIFACIVS PAPA VIII.
FECIT TOTVM OPVS PRAESENTIS
THALAMI.

ANNO DOMINI MCCC.

Ante quas proxime descripsi porticus, est cāpus Lateranēsis amplissimus, aquæ Claudiæ formas pertingens, in quo olim fuerunt multæ præclaræ domus: in his Cancellarij, Camerarij, Episcopi Albanensis, & aliorum, quarum adhuc vestigia, & parietinæ supersunt. Fuit etiam ibi antiquitus M. Aurelij ænea equestris statua, quam Xystus iij. è sordido loco in augustiorem in area ipsa reposuit; quam postremò Paulus iij. in aream transtulit capitolinam. Nō abre autem in Lateranensi area diu fuit M. Aurelij equestris statua, quum ipsum bis in locis natum fuisse referat in eius vita Iulius Capitolinus.

De aula quam nunc Salam concilij vocant.

Sinistra basilicæ Lateranēsis parte est porta, qua p aliquot marmoreos gradus ascenditur ad aulam amplā & spatiosam, quæ concilij sala hodie P nominatur. In cuius absidæ fornice est hoc signū L. O. E, id est, Leo Papa, qui musiveis signis ineptis eā A ornauit. Hæc aula nostris temporibus Sala cōcilij dicitur, quod ibi prius (vt opinor) Eugenius iij. concilium celebrare disposuerit, & nouissime Iulius ij. celebrarit. Antiquitus ab amplitudine Casa maior, vel ab auctore Basilica Leoniana dicebatur, quam Leo Papa iij. pontificum Romanorum vsui construxit, & exornauit. In qua diebus quibusdam solennibus, vt Paschatis, & Natalis domini, Romani pontifices cum Cardinalibus prandere solenni ritu consueuerant. Eam (vt scribit Anastasius Bibliothecarius) Leo iij. renouauit. Accubitū enim (inquit) quæ Leo iij. papa à fundamētis construxerat, & multa in

eo necessaria ornamenta parauerat, et tunc prae uetustate, & praedecessorum suorum pontificū incuria deperdita fuerāt, idem Leo IIII. alacriter nimis oīa ea quae delecta fuerant, renouauit. Ibi enim die Natalis domini Gregorius IIII. & Sergius II. papae epulari solebant. Ita ille. Die uero Paschae finita missa, quam Pontifex ad S. Mariam Maiorem celebrare solebat, coronatus cum processione ad Palatium reuertebatur; & acceptis laudibus a Cardinale S. Laurentij, ducebatur a primicerio, secundicerio, atque iudicibus cum mitra intra basilicam hanc magnam Leonianam, quae dicebatur Casa maior, ubi eo die comedere solebat. Hoc innuere uidetur Oratio, quae scripta est in zophoro absidæ maioris, sic.

DEVS. CVIVS. DEXTERA. BEATVM. PETRVM. AMBVLANTEM. IN. FLVCTIBVS. NE. MERGERETVR. EREXIT. ET. COAPOSTOLVM. EIVS. PAVLVM. TER. NAVFRAGANTEM. DE. PROFVNDO. PELAGI. LIBERAVIT. TVA. SANCTA. DEXTERA. PROTEGAT. DOMVM. ISTĀ. ET. OMNES. FIDELES. CONVIVANTES. QVI. DE. DONIS. APOSTOLI. TVI. HIC. LAETANTVR.

In hac porro aula, quae Leonina dicitur, legimus Nicolaum papā Concilio congregato Archiepiscoporum, Episcoporum, & Cardinalium, astantibus proceribus & optimatibus multis, restituisse ad dignitatem suam Ioānem Archiepiscopum Rauennatem, qui superbia ela-

tus ab Apostolica sede desciverat, & propterea ab eodem papa dignitate multatus fuerat, ut commemorat Anastasius Bibliothecarius.

De oratorio s. Siluestri.

Oratorium s. Siluestri est in porticu Lateranensi ante uetus patriarchium, ubi sunt duæ sedes perforatæ porphyreticæ, quod quis condiderit incertum. Primum de eo mentione fieri in Zachariæ papæ uita apud Bibliothecariū inueni, qui sic scribit: Zacharias papa sacris imaginibus tam oratoriū B. Siluestri, quam omnē porticū decorauit. Hoc oratorium habet in medio altare uacuum, reliquus (ut credi par est) plenus, tectū ligneum, & imbricatum, pauimentum tessellatum. Supra portā uero tabernaculum marmoreum sustentatum a duabus colūnis porphyreticis, in quo diu locata fuit uetusta s. Saluatoris imago, quæ a quodā Iudæo olim in frōte percussa sanguinē emisit. Hodie tabernaculū semifractum tantum superest. Paulo extra portam sunt duæ antiquæ sedes porphyreticæ perforatæ, una scilicet ex utraque parte, quæ in antiquis thermis lotionis usui fuisse: postea a Romanis pontificibus eo loci positæ, in quibus cæremonias quasdam recēs creati peragere solebant. Nostro tempore, die S. Siluestri in eo Oratorio Canonici Lateranenses sacra missarū solennia celebrant. Erant in hoc palatio ædiculæ, siue sacella, & aliquot basilicæ, ut Vigiliū papæ, Iulia, Zachariæ papæ: item oratoria S. Casarij martyris, S. Sebastiani, alias basilica Theodori papæ, S. Petri, S. Crucis, S. Georgij, & Sancti Gregorij Papæ: item cellaria

cellaria maius & minus, uestiarium, uicedominium, in quo papæ Vicedominus, siue (ut hodie dicimus) Vicarius habitabat, & alia multa ædificia, quæ passim Bibliothecarius in Romanorum Pontificum uitis commemorat, quæ omnia diruta sunt, & nulli amplius cognita.

De oratorio S. Laurentij, quod nunc dicitur
SANCTA SANCTORVM.

Ex quodam obscuro loco Anastasii Bibliothecarij, conijcere possumus, sacellum, quod nunc Sancta sanctorum dicitur, olim dicatum fuisse a papa Theodoro sancto martyri Christi Sebastiano, ideoque Theodori Papæ basilicam aliquando uocitatum fuisse. Nam bibliothecarius in ea ædificula, quam basilicam uocat, a postulos reconditos fuisse innuere uidetur, his uerbis in uita Papæ Sergij: Egressus idem beatissimus pontifex Sergius foris basilicam, quæ dicitur domini Theodori papæ, apertis ianuis, sedens in sede sub Apostolis, generalitatem militiæ, & populi, qui pro eo occurrerant, honorifice suscepit, eosque rogauit, ne Zachariam Spartarium, quem occidere uolebant, uiolarent. Ego porro ex uerbo illo (sub Apostolis) existimaui aliquando hanc basilicam Theodori papæ fuisse, quam S. Sebastiano dedicasse refert Bibliothecarius. Sed hanc leuem cōiecturam esse, quis facile suspicari poterit. Nam capita Apostolorum eo loci illo tempore fuisse ex ipso Bibliothecarij loco non ita clare elici posse existimo. Illud adde, quod paulo post in uita Stephani III. idem Bibliothecarius aperte huius Oratorij S. Laurentij sic mentionem

nem faciat: *Alio uero die Constantinus subdiaconus, & diaconus a Georgio Episcopo in Oratorio S. Laurentij intra patriarchium Lateranense consecratus est. Ut sit, illud satis constat hoc Oratorium, quod antiquitus S. Laurentij, nunc Sancta sanctorum dicitur, in patriarchio Lateranensi uetustissimum esse. Quod nisi Theodori papæ fuerit, quis primus condiderit incomper tum hætenus habeo. Illud satis manifestum est, id ab Honorio III. renouatum fuisse. Quod postea Nicolaus III. Vrſinus ruinosam a solo, opere perpetuo sub ipso cum lateribus marmoreis stabiliiuit, ac in superiori testudinis parte picturis pulcherrimis ornatum refundari iussit, capitibus Apostolorum cum præputio Christi, capitulis B. Virginis, & capite Beatæ Agnetis seorsum positus, quarum reliquiarum unaquæque in propria theca, erat, & deinde manu sua in palatium nouum Lateranense ab se renouatum de nocte transtulit, & a religiosis personis custodiri, donec oratorium completum fuisset, iussit. Quo perfecto adstante uniuerso populo Romano, prælatis cunctis, & Cardinalibus, ipse manibus suis sub altari eiusdem basilicæ easdem argenteas reliquiarum thecas reposuit, quod altare prid. nonas Iunij consecrauerat. Ita F. Ptolemæus Lucensis Ordinis Prædicatorum, qui eo tempore uixit, in chronico suo.*

Hoc porrò Oratorium est in nouissima parte porticus Lateranensis patriarchij orientem uersus situm. Habet ualuas æreas miri operis cum ciboriolo uel tympano e musiuo & imagine S. Laurentij, cui oratorium dedicatum est, duabus quadratis, & elegantis structuræ colu mellis sustentato. Aedicula parua est, & tota picta, testudinem

testudinem habet lateritiã, plumbeis laminis tectã, pavementum tessellatum, sedilia circumcirca lapidea, parietes e tabulis marmoreis incrustati: unum tantum altare habet, sub quo diu iacuerunt capita apostolorum, & lignum S. Crucis: supra, est imago S. Saluatoris, multis & maximis ornamentis aureis, & argenteis, gemisque referta, & cortinis aureis decorata. Hęc antiquis temporibus Romanorum pontificum peculiaris ædificula (quam capellam uocabant) erat, postea a quatuor canonicorum collegio diu recta fuit, nunc a custode quodam uiro religioso societatis S. Saluatoris iussu custoditur: est enim nobilissimorum ciuium eam, & Saluatoris imaginem custodientium sodalitas, a Romanis pontificibus instituta, quę etiam hospitali Lateranensi præest.

In hoc uero oratorio reliquię quamplures pretiosissimę, & certissimę fuerunt, quarum multę adhuc ibidem extant, multę suo loco ablata. Inter ceteras aliquãdo fuit ibi pars ligni sanctissimę crucis, cuius ita meminit Bedas in libro de temporum ratione: Papa Sergius in sacrario B. Petri apostoli, capsam argenteam, quę in angulo obscurissimo diutissime iacuerat, & in ea crucem diuersis ac pretiosis lapidibus adornatam, domino reuelante reperit: de qua tractis quatuor petalis, quibus gemmę inclusę erãt mirę magnitudinis, portionem ligni saluiferi dominicę Crucis interius repositam inspexit: quę ex tempore illo annis omnibus in basilica S. Saluatoris, quę appellatur Constantiniana, die Exaltationis eius ab omni osculatur atque adoratur populo. Et in Sergij papę uita, etiam eiusdem mentionem facit

Anastafius Bibliothecarius .

Hanc ligni sanctissimi portionem excidio Urbis sub Clemente vii . à militibus aliquot theca argentea direpta ablatam , Pontifex prodigiose , & non sine ope diuina recuperauit ; & aurea , crySTALLINAQUE cruce inclusam . in palatio Vaticano , ubi est Sacristia pontificia , seruari iussit .

In eodem etiam Oratorio diu (ut dixi) iacuerunt apostolorum Petri , & Pauli capita , quæ Innocentius papa iii . (ut ex hac inscriptione liquet) Sub altari S. Saluatoris æreis armarijs recondidit .

P
A
V

S
L
P
V
E
S

T
R
V
S

HOC OPVS FECIT
FIERI DÑVS INNOCEN
TIVS PP. TERTIVS

NICOLAVS PP. III.
HANC BASILICAM
FECIT AFVNDAMEN
TIS RENOVARI
ET ALTARE FIERI

Urbanus V. quum parum ex dignitate eo loco iacerent, in basilica, sal y cato ad id apte ferculo marmoreo, supra aram maximam collocauit. Qui uero Apostolorum capita in eo oratorio primus recondiderit, non inueni. Illud certe ex uetusto rituali libro constat eodem in loco ante annos plus minus noningentos sub Sergio primo, qui anno DCLXXXVII. pontifex factus est, seruari solita fuisse: in eius enim uita tum primum apud Bibliothecarium reliquiarum apostolorum in patriarchio Lateranensi existentium mentionem fieri inueni, quas in Theodori basilica fuisse refert.

Capitum apostolorum Petri, & Pauli, quæ in oratorio S. Laurentij asseruabantur, ante quadringentos annos in ueteri rituali libro aperta mentio est, ubi diei Veneris sancti cæremonia: explicat. Quas accurate consideranti illud mihi in mentem uenit, his temporibus, quibus hæc fiebant, ædiculam ipsam S. Laurentij paulo grandiolem quàm nunc est fuisse; nam tam angusto, quam nunc cernimus loco, difficulter admodum tot & tantæ cæremoniæ cum magno Cardinalium & aliorum ordinum numero a Pontifice celebrari potuissent. Nam quum legimus Nicolaum III. eam renouasse, facile fieri potuit, ut eam ex ampla & multorum hominum pace, paulò restrictiorem refecisset.

De sacra uero Saluatoris imagine, quæ eodem in sacello seruatur, primum mentionem fieri inueni apud Bibliothecarium in uita Stephani papæ II. qui anno domini DCCLII. pontifex factus est, his uerbis. Quum Aistulfus Longobardorum Rex Romanos accerrime uexaret, Stephanus papa conuocato clero populoque

Romano

Romano cum multa humilitate processit in litania cum sacratissima imagine S. Salvatoris domini nostri Iesu Christi, quæ græce acheropita (idest non manu hominis facta) dicitur, simulque cum ea alia diuersa sacra mysteria proprijs humeris suppositis, nudis pedibus cum alijs sacerdotibus portauit; pergensque ad ecclesiam sanctæ Dei genetricis Mariæ, quæ ad præsepe dicitur, posito in omnium capitibus cineræ, maximo cum fletu omnipotentem deum deprecabatur. Ita Anastasius Bibliothecarius. Hæc sanctissima imago usque ad nostra tempora in hoc oratorio conseruatur. In quo præter eas, quas supradixi, infinite pene aliæ reliquiæ erant, quæ a Leone X. Papa, & excidio Urbis partim ablatae ac direptæ, partim uetustate consumptæ sunt, quarum seriem ex descriptione Ioannis diaconi Lateranensis, qui eas ante CCCC. annos enumerauit, descripsitque, exponam. In Oratorio (inquit) S. Laurentij, quod est in palatio Lateranensi, sunt tria Sanctissima altaria. Supra primum in arca cypressina, quam Leo III. papa condidit, sunt tres capsæ. In quarum una est crux aurea adornata gemmis & lapidibus pretiosis, idest, hyacinthinis, smaragdinis, & prasinis: & in media cruce est umbilicus domini nostri Iesu Christi, & desuper est iniuncta balsamo, & singulis annis eadem unctio renouatur, quando dominus Papa cum Cardinalibus facit processionem Sanctæ Crucis, ab ipsa Ecclesia S. Laurentij in basilicam Lateranensem. In alia uero capsula argentea & deaurata cum historijs, est crux de smalto depicta; infra quam est crux Christi. In tertia capsula quæ est argentea, sunt sandalia, idest, calciamenta domini

domini nostri Iesu Christi. Est etiam ibi alia capsula deaurata, in quo est de ligno illo S. Crucis, quam Heraclius Imperator deuicto Cosdroa Persarum Rege, secum tulit de Persi. de vna cum corpore S. martyris Anastasii. Hæc porro capsula est in altare eiusdem ecclesie marmoreo S. martyri Laurentio dicato. In quo sunt etiam hæc reliquie. Brachium S. Cæsarij martyris: ossa duo S. Ioannis Baptistæ: os vnū S. Hieronymi presbyteri Cardinalis: spatula S. Dionysii Areopagitæ: os de crure S. Stephani Papæ, & martyris. Reliquie sanctorū Damasi Papæ, Feliciani, Anastasie, Agapes, Chionie, Irænes, Pistis, & Elpis virginum, Nerei, & Achillei, Priscæ, & Aquilæ. Caput S. Præxedes: & de genu S. Tiburtij filij Chromatij Martyris. In hac eadē area cypressina est panis vnus cænæ domini, & XII. lenticulæ eiusdem cænæ domini. De arundine, & spongia cū aceto ad os domini posita, & lignum de sicomoro vbi Zachæus ascendit. Super hoc altare est imago S. Saluatoris mirabiliter in quadā tabula depicta, quā Lucas euāgelista designauit, sed uirtus domini ægelico p̄fecit officio: sub cuius pedibus in quadā pretioꝝorū lapidū fascia multæ reliquie sunt recōditæ, quarum hæc sunt nomina: lapis in quo cōsedit Maria virgo: lapis Iordanis vbi Christus sedit, dū baptizaretur: lapis Betleë: lapis mōtis Oliueti, ubi dominus orauit ad patrē: de lapide super quo sedit angelus ad sepulcrū: de columna ubi Christus fuit flagellatus: de sepulchro Christi: de lācea, qua latus eius fuit p̄foratū: de ligno crucis: de loco, qui dicitur Lithostratos: de Caluariæ loco: S. Silex ubi Christus cōditus est: lapis de mōte s̄iō: lapis in quo dñus trās-

N figuratus

figuratus est in monte: lignum de Sancto præsepe, ubi Christus natus positus fuit: lapis de monte Sina, ubi lex fuit data: lapis de Sepulchro S. Mariæ. In alio quoque altare eiusdem oratorij sunt capita sanctarum virginum Hænetis, & Euphemie. In tertio vero sunt carbones aspersi de adipe S. Laurentij. Sunt quoque in eodem Oratorio reliquie sanctorum Quadraginta martyrum, & multorum aliorum. Hæc porro sunt nomina reliquiarum, quæ ante quadringentos annos in oratorio Sancta sanctorum enumeravit Ioannes Diaconus canonicus Lateranensis, in libro quem de basilica Constantiniana Alexandro Papæ III. scripsit.

Reliquiarum verò, quæ hodie in eo Oratorio extare dicuntur, index sequens est, ex magna tabula aere maxime basilicæ Lateranensis affixa descriptus: In sacello Sancta sanctorum, quod S. Laurètij appellatur, in quod mulieres nunquã ingrediuntur, sunt infinitæ reliquie, à Leone papa x. visæ, & multis astantibus ex duabus fenestrellis erute, & ostense, et iterum in eodem locatæ. In quarum prima à latere dextro, sunt multæ reliquie in vasis crystallinis, vitreisq; compositæ. In sinistra vero est caput humanum integrum cum alijs multis incognitis reliquijs. Supra altare est ornatissima imago S. Salvatoris acheropita in tabernaculo maximis ornamētis æneis, argenteis, & gemmis, margaritisque referta, cum multis aureis sericeis cortinis à diuersis pontificibus ibidem ad loci ornatum positis, quæ die xiiij, Augusti in media basilica Lateranensi populo adoranda exhibetur; & quando solennis processio Romæ fit, maxima eum honore, & reuerentia defertur ad basilicam S. Mariæ

rie Maioris. Sub altari vero est capsula cypressina multis clauibus clausa à Leone III. Papa facta, hisq; literis aurejs ornata: SANCTA SANCTORVM. intra quã sunt aliæ plures capsulæ, & tabernacula reliquijs plena. In his parua capsula argentea deaurata ad modum crucis, in cuius medio est crux aurea. Item alia capsula argentea deaurata cum alia cruce auri puri. Itẽ alia capsula argentea deaurata. Item alia capsula argentea cum modico ligni S. Crucis. Item sub ipso altari est caput S. Anastasii cum alijs multis sanctorum ossibus. Item alia capsula eburnea ad formam cucurbitæ. Item vas crystallinum cum parua arcula. Item alia capsula eburnea cum multis sanctorum ossibus. Item capsula argentea græco opere celata, circumligata cordula alba cum sigillo, in quo sculptus est puer hamo piscans, à Nicolao iij. facta, in qua est caput S. Praxedis integrũ, cum alijs multis sanctorum ossibus. Item capsula argentea ab Honorio iij. facta cum capite S. Hagnetis. Item alia capsula argentea cum ampulla plena sanguine sanctorum martyrum. Item alia arcula ad modum crucis plena reliquijs. Item vas aeneum cum multis reliquijs. Item capsula ex ebano. Item duo lignea vascula. Pyxis lignea cum alijs plurimis ligneis uasculis, & capsulis, & aliquot tabernaculis, & alijs uasculis, pyxidibus, et arculis magno numero reliquiarum plenis. Item aliquot tubera è serico panno reliquiarum plena. Item duæ vetustissimæ tabulæ, cum apostolorũ Petri, & Pauli figuris. Item multi panniculi sanguine sanctorum martyrum tincti. Item alia capsula lignea, in qua sunt tres Agnus Dei è cera, & multæ sine nomine reliquiæ. Itẽ

tres panni albi cum ossibus sanctorum. Item pannus bō
 bacinus rubei coloris cum cruce sigillatus. Item plures
 sacculi, capsule, arculæ, & pyxides reliquiarum plene,
 quarum nomina incognita sunt. Hæc porrò sunt, quæ
 de ædícula Sãcta sãctorũ inueni. Precãdi formula.

Ad S. Saluatoris imaginem, Pater noster, Ave ma
 ria. Oratio. Conditor cœli, & terræ, rex regum, & do
 minus dominantium, qui me de nihilo fecisti ad imagi
 nem, & similitudinem tuam, & me de proprio sangui
 ne redemisti, quæ ego peccator nõ sum dignus nomina
 re, nec inuocare, nec corde cogitare. Te suppliciter de
 precor & humiliter exoro, vi clementer respicias me
 seruũ tuũ nequã. Et miserere mei, qui misertus fuisti Cha
 nanæ, & Mariæ Magdalenæ: qui pepercisti publica
 no, & latroni in cruce pendenti. Tibi confiteor pecca
 ta mea, pater piissime, quæ, si volo, abscondere non pos
 sum tibi domine. Parce mihi Cbriste, quem ego nuper
 multum offendi in superbia, auaritia, gula, luxuria, in
 vanagloria, in odio, in accidia, in adulterijs, in fornica
 tione, in furto, in mendacio, in blasphemia, in ioco, in ri
 su, in verbis ociosis, in auditu, in gustu, in tactu, cogitan
 do, loquendo, operando. Et in omnibus modis, quibus e
 go fragilis homo & peccator peccare potui, mea culpa
 mea culpa, mea maxima culpa. Ideo precor tuam cle
 mentiã, qui de cœlo pro mea salute descendisti, qui Da
 uid a peccati lapsu erexisti, parce mihi Domine; parce
 mihi Cbriste, qui Petro te negãti pepercisti. Tu es crea
 tor meus, & adiutor meus, plasma: or, & redẽptor meus
 gubernator, pater, dominus, Deus, et rex meus. Tu es spes
 mea, fiducia mea, gubernatio, auxiliatio, cõsolatio, fortitudo,
 defensio, & liberatio mea, vita, salus, & resurrectio
 mea

mea. Tu es firmamētū, et refugiuū meū, lumē et desideriuū meū, adiutoriū, & patrociniū meū. Te deprecor, & rogo, adiuua me, et saluus ero: guberna me, et defende me cōforta & cōsolare me, cōfirma et lætifica me, illumina & uisita me. Suscita me mortuū, quia factura & opus tuū sum: domine ne despicias; famulus, & seruus tuus sum, quāuis malus, indignus, & peccator. Sed qualiscūq; sim, siue bonus, siue malus, semper tuus sum. Ad quē ego fugiam, nisi ad te uadā? Si tu me eijcis, quis me reci- piet? Si tu me despicias, quis me aspiciet? Et recognosce me indignū ad te refugiētē, quāuis sim vilis & immundus, quia si vilis & immundus sum, potes me mūdare: si cæcus sum, potes me illuminare: si infirmus sum, potes me sanare: si mortuus & sepultus sū, potes me resuscitare quia maior ē misericordia tua, quā iniquitas mea: maior est pietas tua, quā impietas mea: plus potes dimittere, quā ego cōmittere: et pl^{us} parcere, quā ego peccator peccare. Nō ergo me despicias domine, neq; attēdas multitudinē iniquitatū mearū, sed secundū multitudinē miserationum tuarum miserere mei, & propitius esto mihi maximo peccatori. Dic anima mea, Salus tua sum. Qui dixisti, Nolo mortē peccatoris, sed magis, ut uiuat et cōuertatur; cōuerte me domine ad te, & noli irasci cōtra me. Deprecor te, clemētissime pater, pp̄ misericordiam tuam supplico, & exoro, vt pducas me ad bonum finē, ad verā pœnitentiam, puram confessionem, & dignam satisfactionem omnium peccatorum meorum. Amen.

De hospitalibus domibus Lateranensibus.

Ioānes Colūna nobilissimus ciuis Rom. psbyter Car. tt. s.
Praxedes aīe ānos ccc. et lx. ab Honorio I I I. PP. creatus

hospitales domos ad Lateranum occidentem versus, suis
 opibus cum magnis redditibus in alimenta peregrinorū
 egenorumque hominum, cum singulari pietatis laude
 primus ædificauit, quæ postea à diuersis Romanis ponti-
 ficibus, & Cardinalibus, Episcopisque auctæ, & insigni-
 bus prouentibus in dies in pauperum perpetuos vsus lo-
 cupletatæ. Nūc S. Saluatoris hospitale vocatur, aliquot
 Romanorum ciuium cura, & protectione administratiū
 circum amplas ædes, et occidentem versus ædiculā cum
 ara habet ad conseruandam eucharistiam. In hospitali
 sunt satis ampla cubicula, & conclauia, & multorum
 pro ægrotis lectulorum capacia. Post ædiculam meri-
 diem versus extant custodum, & ministrorum hospita-
 lis magnificæ ædes, quæ habent multas iurisdictiones, &
 priuilegia à Romanis pontificibus concessa. Huius hospi-
 talis custodibus ciuibus Romanis cura etiam commissa
 est ædiculæ S. Laurentis siue Sanctæ sanctorum, in qua
 imago S. Saluatoris conseruatur. Ibidem coquina, tricli-
 nium, aromataria, penus, & omnia ægrotis necessaria,
 Hyeme paratur pro infirmis ad cxx. lectuli, æstate fere
 duplicantur pro maribus tantum, nam femine seorsum
 in alio conclauis manent ab masculorum hospitali separa-
 tæ in lectulis xxxij, qui & ipsi æstate duplicantur ob
 maiorem ægrotantium numerum. In eo etiam sunt me-
 dici, editui, ministrique, prior, & priorissa infirmorum,
 xenodochij, custodes, guardiani duo. Mares à maribus,
 femine à feminis ministris seorsum mira pietate guber-
 nantur. Ante hospitale septentrionem versus ultra for-
 mam aquæ Claudie, est cœmeterium, quem Campū San-
 ctum vocant, in quo sepeliuntur, qui diem suum in
 hospitali

hospitali obierint. Huius hospitalis societas est nobilium Romanorum sub appellatione S. Saluatoris. Res est piissima, & Christianis hominibus maxime digna: ibi enim pauperes omnes, & calamitosi, & egrotantes, summa cum pietate suscepti, tractati, & curati, necessarijs omnibus, dum viuunt, subleuantur.

De quinta ecclesia, & titulo S. Crucis in Hierusalem. Cap. v.

Constantinum Imperatorem decem ecclesias in vrbe, & suburbijs fabricasse, auctor est Damasus Papa in S. Siluestri vita. Hæ fuerunt, sanctorum Petri, & Pauli apostolorum, Lateranensis, S. Laurentij extra muros, S. Agnetis, SS. Marcellini, et Petri, S.

Martini in Montibus: Ostia, sanctorum Apostolorum Petri & Pauli, & Ioannis Baptistæ Albæ, S. Ioannis Baptistæ. Et hanc, de qua nobis sermo est institutus, sanctæ Crucis in Hierusalem, in antiqui arii Sessoriani (cuius adhuc multa vestigia extant) parte, in inuisis esquilijis propeâ phibeatrum castrense. Quæ porro causa fuerit huius basilicæ construendæ, breui aperiam. Cum religiosissimus Imperator Constantinus aduersus Maxentium tyrannum, qui vrbe Romæ ui Imperium occuparat, bellum civile pararet, atque exercitum duceret; erat quidem iam religionis Christianæ fautor, verique dei uenerator, patris Constantij pij Imperatoris exemplo per motus, quem Christianorum studiosum fuisse constat,

nondum tamen, ut est solenne nostris imitari, signū Dominicæ passionis acceperat. Et quum in eiusmodi belli grauiſſimi cura pius Imperator uersaretur, animo secum euoluebat, quem nam (quod magis imperio suo necessarium esse existimabit) sibi Deum potissimum ad eā pugnā protectorem inuocaret, vel Romanorum veteres deos, vel ipsum deum, quem Constantium patrem coluisse cognouerat, cuius beneficio ceteris Imperatoribus felicius, & prosperius omnia contigissent. Religioni enim Christianæ admodum Imperator Constantius addictus fuerat, quamquam baptis-
mi sacramenta eum suscepisse non constat. Considerabat enim optimus princeps firmiori sibi, & præstantiori ad Imperium recte administrandum opus esse præsidio, quàm armati essent exercitus. In hac cogitatione dum superiorum principum exempla singillatim examinaret, quorum alij alijs dijs freti, alij diuinationibus, & oraculis re prosperas pollicentibus confisi, pessimum fuissent vitæ finem sortiti: Deum eum, quem pater suus Constantius coluisset, atq; Imperij custodem, & felicitatis omnis auctorem expertus esset, colere ipse quoque secum cōstituit. Ac statim profusis precibus deum ipsum ardentissime inuocare cœpit, ut se quis esset ostenderet sibi, manumq; suam negotijs regni ut porrigeret obsecrat. Hæc autem oranti, ac indefinenter eidem supplicanti diuinum quoddam ostentum, summaq; admiratione dignissimum (quæadmodum ipse postea narrare solebat) apparuit. Nam die quadam paulo post meridiē sole iam declinante, dum anxius multa secum de imminentis belli necessitate prouoluēs, ad cælum sepius oculos

los erigeret, inde auxilium petens, ipsis dicebat oculis in
 cælo super solem crucis signum e luce adornatum, &
 cōstructum, ac scripturā additā se uidisse, sic dicentem.
 ἐν τούτῳ. *v. i. x.* .i. HOC VINCE. Id quoq; a tota
 exercitu admirabundo, & stupenti visum affirmabat.
 Quo miraculo attonitus, & cogitabundus, quum de eo
 quod viderat, plurima in animo volueret, eum nox ap-
 prehendit, in qua dormienti sibi Christum vna cum
 crucis symbolo, quod in cælo viderat, apparuisse, ac p̄-
 cepisse dicebat, vt signum sibi iuxta formam eius, quod
 in cælo viderat, compararet, illoq; contra hostium exer-
 citus vexilli & signi loco vteretur. Hoc ab Imperatore
 audiuisse se iureiurando affirmari Eusebius tradidit li.
 I. de vita Cōstantini. Mox die exorto amicis cōgregatis
 totam rem aperit, quorum consilio admonitus Christi sa-
 cerdotes ad se statim accersuit, à quibus de Christi pie-
 tate, doctrina, & religione, itē de signo quod sibi appa-
 ruerat, adamussim instructus ē. Illi. n. de deo patre, ac fi-
 lio suo, de causis aduentus eius in carnē, accuratissime eū
 instruxerunt: quare letus, & de victoria iā securus, id si-
 gnum in sua frōte primum designauit, deinde artificib;
 cōuocatis, ei⁹ imaginem pinxit, p̄cepitq; ut auro, & la-
 pidibus pretiosis, gemmis, & margaritis, unionibusque
 exprimerent signum autem, quemadmodum ex Con-
 stantini nūmis intelligitur, sic erat ✠ vel sic ✠. In qui-
 bus in eius rei memoriā circa id signum scriptum est
 HOC SIGNO VICTOR ERIS. Illud porrò mili-
 taribus vexillis, & signis apposuit, ac præcipuum totius
 imperij, & exercitus vexillum, quod labarum dicunt, in
 speciē dominicæ crucis adaptauit. Quo salutari signo

munitis ad bellum civile separabat. Superatis autem Alpibus, firmissima propinquare Vrbiū presidia expugnavit. Triplici deinde prælio Maxentij copus profligatis, Italiam omnem pristina maiestati asseruit. Quum autē ad Urbem venisset, in qua se toties victus tyrannus concluserat, castra in pratis. Quinctijs iuxta pontem Miluium è regione Urbis locavit. Contra quem quum alio pōte nassibus super Tiberim paulo supra pontem Miluiū de industria dolose facto Maxentius exisset, atque pugna incohata fugam simulans in Vrbe reuenteretur, per eundem pontem cum non sine diuina uirtute laxatis tabularum fibulis, nexibusque resolutis, in dolum quē Constantino parauerat, ipse incidit. Tiberis enim gurgitibus cum plerisque suorum satellitum absorptus est, corpusque thoracis pondere limo fixum, vix tādē reperiri potuit: atque ita Dei virtute, & salutaris signi opera Constantinus citra civilem sanguinem, quod semper optauerat, egregia victoria potitus, Urbem Romanam à sæuissima atque immani tyrannide liberavit, Italiamque atq; Africam suo adiunxit imperio. Statim autem ubi Urbem triumphans ingressus est, faustis acclamationibus S. P. Q. R. exceptus, qui à crudeli tyrannide liberati paulū respirare cœperant, in curiam venit, omnesque oratione habita bono animo vt essent imperavit. Tum deo liberatori gratias agens, imaginum quas sibi senatus triūphales crexerat, dexteris, crucis signum figi iussit, & media Vrbe salutare hoc signum erecto tropheo locavit, omnibusque locis sic inscripsit: SALVTARI HOC SIGNO IMPERIVM ROMANVM CVSTODITVR. Confestim etiam sublimem in Crucis formam

mam hastam constructam, manibus imaginis suæ eo loco ubi à Tyranno hominum proscriptiones, & publicationes honorum fieri solebant, collocatæ fixit, & elogium hoc addidit.

Salutari hoc signo.

*Tamquam veræ virtutis, &
Fortitudinis argumento
Urbem vestram iugo tyranni ereptam
Liberavi. S. P. Q. R.
Auctoritati pristinæ dignitatiq; restitui
Imp. Cæsar. Fl. Constantinus max. P. F. Augustus.*

Senatus verd in eius rei memoriã eximie structuræ arcum in suburâ sub palatiij radicibus versus montem cælium construxit, eique cum hoc elogio dedicavit.

*Imp. Cæs. Fl. Constantino Maximo
P. F. Augusto. S. P. Q. R.
Quod instinctu diuinitatis mentis
Magnitudine cum exercitu suo
Tam de tyranno, quam de omni eius
Factione vno tempore iustis
Rempüb. vltus est armis
Arcum triumphis insignem dicavit.*

Ob hanc causam, haud longe post Nicænum magni concilium, Helena Augusta Constantini mater diuinis monita visionibus, beatissimum crucis lignum in quo mundi

mundi salus pependit, apud Hierosolymam reperit. De qua re quid Rufinus libro primo capite. VIII. Socrates libro primo capite. decimosextimo, Theodorus libro primo capite decimo octavo, Sozomenus libro secundo capite primo, Ambrosius in oratione fenebri Theodosii scripserint, breuissime explicabo. Helena Imperatoris Constantini mater, cuius gratia Imperator Drepanum Bibiniae vicum, ciuitatis iure donatum Helenopolim appellauit, matrona fide, religione, & magnificentia singularis, pro filij salute anxia, oraculo in somnis admonita, Hierosolymam precandi gratia profecta est. Tunc loca, in quibus sacrosanctum Christi corpus crucifixum & sepultum fuerat, ab incolis diligentissime perscrutari coepit. Accessit Christianissima mulier, ut inuideret loca sancta. Infudit ei spiritus sanctus, ut locum in quo lignum crucis erat, perquireret. Qui idcirco inuentu difficilis erat, quod ab antiquis Christianae fidei hostibus nulla sancti loci memoria conseruata, eo paululum profundiore magnis aliisque aggeribus repleto, ibidem templum cum simulachro Veneris fuerat defixum, ubi virgineis cantibus insultare Christo solebant, & ludia fabricata fuerant, totusque resurrectionis Dominicae, & Craniij locus maxima lapidum, & murorum congerie fuerat stratus, ut omnis religionis nostrae memoria quae tum primum germinare coeperat, funditus aboleretur, vel, ut si quis Christianus eo loci Christum adorare uoluisset, Venerem uideretur adorasse, & propterea infrequens, & pene obliuioni datus fuerat locus, cum Christiani nec illo proficisci, nec alijs indicare auderent, &

contrarium in gentili cultu, & statu confirmaretur. Sed cum (ut supra dixi) religiosa femina properasset ad Gelgothæ locum, cuiusdam Hebræi indicio, quem Iudam vocatum scribunt, (is eum ex paterno quodã scripto manifestauit) vel, quod magis existimo, cælesti sibi indicio designatum, ait: Ecce locus pugnæ, ubi est victoria. Quæro vexillum salutis, & non inuenio. Ego (inquit) in regnis, & crux domini in puluere. Ego in aulis, & in ruinis Christi triumphus. Cuncta igitur ex eo loco profana atque polluta cum Veneris templo deiciens, aperit humum, & ruderibus alte egestis domnicum sepulchrum, terra diu opertum, apparuit, & iuxta illud tres confuso ordine cruces reperit, quas inimicus absconderat, ruina contexerat, vnâ Christi, duas latronum, qui cum eo crucifixi sunt. Sed non potuit obliterari Christi triumphus. Incerta erat Helena (ut mulier) sed certam indagacionem diuinum numen inspirabat. Querit ergo medium lignum, sed poterat fieri ut patibula iuter se ruina confudisset, casus mutasset, & inuertisset. Redit ad euangelij lectionem, inuenit quod in medio patibulo Latinis, Græcis, & Hebraicis literis a Pilato præfixus titulus fuerat, I. N. R. I. Hinc collecta est series veritatis, titulo crux patuit salutaris. Inuenit ergo titulum, Regem adorauit, non lignum vtique, quia hoc Gentilis est error, & vanitas impiorum. Sed illum adorauit, qui pependit in ligno, scriptus in titulo. Ita Ambrosius. Sed Rufinus, qui Ambrosij tempore vixit, & qui ab eo acceperunt, Socrates, Sozomenus, Theodorus, in ceteris quidã cū Ambrosio cōsentiunt: ceterū in eo discrepant, quod

quòd quum reperti muneris Letitiam vniuscuiusque crucis indiscreta proprietates obturbasset, titulus enim à cruce auulsus, & cruces ipse hinc inde sine ordine sparsæ atque proiectæ, dominici patibuli signa prodere non poterant, & diuinum lignum adhuc obscurum erat, quod pretiosi sanguinis stillicidia exceperet: Macarius tum eius vrbe episcopus ad humanæ ambiguitatis incertum, & dubium exprimendum, diuinum testimonium efflagitavit, & obtinuit, quod eiusmodi fuisse referunt. Forte accidit in eadem vrbe primariam quandam illius loci matronam graui ægritudine confectam semianimen in lecto iacere. Tunc episcopus vbi cunctantem Augustã, atque omnes pariter qui aderant, videt, Afferte (inquit) huc tres quæ repertæ fuerunt cruces, & quæ sit quæ dominum tulit, nunc ipse nobis huius mulieris sanitate ostendet, & cum Imperatrice, & comitibus ad eam, quæ decubebat, ingressus, flexis genibus huiusmodi ad deum preces effudit. Tu domine, qui per vnigenitum filium tuum salutem generi humano per passionem crucis conferre dignatus es, & nunc in nouissimis temporibus adspirasti in corde ancillæ tuæ perquirere lignum beatum, in quo salus nostra pependit; ostende euidenter ex his tribus quæ crux fuerit ad dominicam gloriã, vel quæ exiit ad seruire supplicium, vt hæc mulier quæ semiuia decumbit, statim vt eam lignum salutare contigerit, à mortis ianuis reuocetur ad vitam.

His dictis adhibuit primo vnã ex tribus, & nihil profecit; adhibuit secundam, & ne sic quidem aliquid factum est; vt verò tertiam admouit, repente adaperitis oculis mulier surrexit, & stabilitate viriũ recepta alacrius

crius multò quàm cum sana fuisset, tota domo discurre-
 re, & magnificare dei potentiam cœpit. Sic evidenti in-
 dicio Augusta voti compos facta, templum maximum
 & nobilissimū in eo loco in quo crucem repperat, Im-
 periali excellentia construxit, quod Dominicæ resurre-
 ctionis, ac nouam Hierusalem ex aduerso veteris, & de-
 sertæ constitutam vocauit. Cæterum seuerus Sulpi-
 cius Sozomenus libro 11. cap. 1. & Nicephorus libro
 viii. cap. xxi. crucem mortuo cuidam impositam, ip-
 sum excitasse à mortuis scribunt. In iisdem etiam regio-
 nibus tam pius Imperator, quàm eius mater Helena,
 magnificentissima templa exædificarunt. Hierosolymis
 quidem in loco Cranij S. Saluatoris, & Theophaniæ tē-
 pla Constantinus; apud Bethleem Natiuitatis in me-
 moriam dominici Natalis, & in monte Oliuarum A-
 scensionis Helena condidit. Ex cruce porrò dominica
 sanctissima Augusta tres partes fecit, quarum vnā
 argenteis thecis inclusam, vnā cum titulo Ro-
 mam misit, & in Basilica Sanctæ Crucis in Hierusalem
 in atrio Sessoriano prope amphitheatrum castrense in
 Esquilij per hæc tempora condita, locauit: alteram
 Hierosolymorum episcopo custodiendam eo in loco de-
 reliquit, quæ ad memoriā salutis, & eam illic visere
 volentium, ibidem vsque ad Heraclij tempora ingen-
 ti veneratione seruata est: tertiam porrò ad filium mi-
 sit Constantinopolim, quam ille acceptam, credens eā
 ciuitatem fore saluam, vbi portio crucis asseruaretur,
 in sua ipsius statua condidit, quæ Constantinopoli in
 forò quod Constantini dicitur, in porphyretica, & ma-
 gna columna consistebat, quod apud Constantinopo-
 lim

lim habitatores pro certo semper habitum fuit. Adijcit
 Nicephorus aliam crucis portionem à Constantino in
 Columna marmorea in $\alpha\rho\tau\omicron\pi\omega\lambda\iota\omega$, hoc est foro pa-
 nario collocatam, cuius virtute multi sanitatem amif-
 sam recuperarint. Hæc porro crucis portio, quæ Con-
 stantinopoli fuit, cum ea quæ inuasionis Coldrois Per-
 sarum Regis tempore amiſſa, ab Heraclio Imperatore
 recuperata fuit, & deinde Constantinopolim ex Hiero-
 solymis translata, diu in ea vrbe, scilicet, vsque ad Tur-
 carum tyrannidem permansere. De hoc ligno veterem
 Sybillam prophetaſſe ſcribunt, quum cecinit: O ter bea-
 tum, & feliciffimum lignum, in quo deus extenſus eſt.
 Inuenta cruce Imperatrix, & clauos, quibus crucifixus
 eſt dominus, inuenit. Ex vno clauorum frænum equi fi-
 lij ſui fieri præcepit, alterum diademati ſiue galeæ fi-
 lij, quibus vteretur ad bellum, intextuit; vnum ad deco-
 rem, alterum ad deuotionem veruit. Miſit Constanti-
 no filio diadema ſiue galeam gemmis inſignitam, quæ
 pretiſſor ferro innexa crucis redemptionis gemma con-
 necteret. Miſit & frænum. Vtroque vsus eſt Constanti-
 nus. Et fidem tranſmiſit ad poſteros reges. Galea quidẽ
 ad capitis præſidium, & hoſtium tela repellenda: Fræ-
 no vero vt ſibi protectorem deum pararet, et uetus Za-
 chariæ uaticinium expleret, quod dixit: Et quod in fræ-
 nis fuerit, ſanctum erit domino omnipotenti. Tertius
 porro clauus in mare Hadriaicum (vt D. Ambroſius
 ait) deiectus eſt ad compoſcendas ſeuientis maris pro-
 cellas. Reliquit demum hoc veræ pietatis indicium reli-
 gioſa Imperatrix: virgines enim quas ibidem deo ſacra-
 tas reperit, ad prandium inuitauit, & tanta eos deuo-
 tione

tione curasse dicitur, ut indignum crederet si famularum dei videretur obsequijs: sed ipsa manibus suis ancillæ habitu succincta cibos apponeret, pocula singulis porrigeret, & aquam manibus infunderet; & orbis terrarum Regina, Imperatoris mater, Cæsarum auia famularum Christi se ancillam deputarit. Multa demum ecclesijs, & pauperibus largita octuagesimo ætatis anno bona senectute in domino quieuit. Corpus Romam veterem delatum nobilissimi operis porphyretico marmo soleo in æde SS. Marcellini, & Petri, via Laticana, ut ex Damaso tradit Bibliothecarius, Imperatoris iussu conditum est. Qui post dominicæ crucis inuentionem, crucis supplicium lege vetuit. Et hæc quidem Hierosolymis, sic gesta fuisse, quos supra citauit scriptores prodidere. Cæterum (ut dixi) Dominicæ crucis partem Helena ipsa Romam misit, quæ in hac ipsa basilica conseruata est. De cuius sanctissimæ crucis charactere nõ alienum erit subijcere, quæ ueteres auctores scitu digna memoriæ prodiderunt. Rufinus historiæ Ecclesiasticæ libro I. capite xxix. Sed & illud (inquit) apud Alexandriam gestum est, quòd etiam thoraces Seraphis, qui per singulas quasque domos in parietibus, in ingressibus, in postibus etiam, ac fenestris erant, ita abscissi sunt omnes, & abrasæ, ut ne vestigium quidem usquã, vel nominis appellatio, aut ipsius, aut cuiuslibet alterius demonis remaneret. Sed pro his, crucis dominicæ signum vnusquisque in postibus, in ingressibus, in fenestris, in parietibus, columnisque depingeret. Quod cum factum esse hi qui superfuerant ex Paganis, uiderent, in recordationem rei magnæ, ex traditione sibimet anti

quitus commendatæ venisse perhibentur. Signum hoc
 nostrum dominicæ crucis inter illas, quas dicunt Iera-
 ticas, id est, sacerdotales literas, habere Aegyptij dicū-
 tur, velut vnum ex ceteris literarum, quæ apud illos
 sunt elementis. Cuius literæ fere vocabuli hanc esse as-
 serunt interpretationem: Vita ventura. Dicebant er-
 go hi, qui tunc admiratione rerum gestarum conuerte-
 bantur ad fidem, ita sibi ab antiquis traditū, quod hæc
 quæ nunc coluntur, tamdiu starent, quamdiu viderent
 signum istud venisse, in quo esset vita. Vnde accidit, ut
 magis hi qui erant ex sacerdotibus, vel ministris tem-
 plorum ad fidem conuerterentur, quam illi quos erro-
 rum præstigiæ, & deceptionum machinæ delectabant.
 Eandem rem ita commemorat Socrates historiæ Tri-
 partiæ lib. i. x. c. xxi. cumque templum Serapidis spo-
 liaretur, inuentæ sunt literæ in lapidibus sculptæ, quæ
 apud Aegyptios vocantur sacræ. Habebant ipsi chara-
 cteres figuræ crucis. Hoc Christiani videntes atq; paga-
 ni, singuli eorū hoc signū religioni propriæ deputabāt.
 Christiani dicebant signum esse saluiferæ passionis
 Christi. Pagani vero aliquam communionem Christo,
 & Serapidi per hoc signum asseriebant. Interpretes au-
 tem signum crucis insinuare dicebant vitam super-
 venturam, quam ob causam Christiani ad summum fa-
 stigium sunt euecti. Cumq; per alias literas quæ apud
 eos sacræ dicuntur, indicaretur finem habiturum sera-
 pidis templum quando character crucis apparuisset,
 qui vitā superuētūrā sine dubio declararet, lōge pluri-
 mi ad Christianismum festinabant, & peccata confiten-
 tes baptizabantur.

Hanc porrò basilicam Sanctæ Crucis in Hierusalem a sancto Siluestro decimoterio Kalendas Aprilis dedicatam, Constantinus Imperator his redditibus & ornamentis donauit. Agri omnes basilicæ vicini, quos Imperator Constantinus eidem ecclesiæ largitus est. Possessio Sponsas vi. Labicana, præstans solidos ducentos sexagintatres. Possessio Patras apud Laurentum, præstans solidos 120. Possessio Anglesis, apud Nepesin, præstans solidos 250. Possessio Terega apud eandem ciuitatem, præstans solidos 160. Possessio Nymphas in Faliscis, præstans solidos 115. Possessio quam Hercules donauit Constantino Imperatori in Faliscis, præstans solidos 140. Ornamenta eiusdem basilicæ. Theca aurea gemmis ornata, qua ligni S. Crucis pars continebatur. Aliare argenteum librarum ccl. Phara canthara argentea l. singula librarum xv. Quattuor candelabra argentea ante Lignū sanctū lucentia, singula librarū lxxx. Amæ Argenteæ tres, singula librarū xx. Scyphus aureus librarū x. Scyphi argentei iij. singuli librarū viii. Calices aurei ministeriales v. singuli librarum v. Calices argentei ministeriales x. singuli librarum v. Patena argentea auro clusa cum gemmis librarum l. Basilica sanctæ crucis more aliarum facta medianam nauem, & duas minores alas habet xlii. columnis magnis sustentatas: ante se habet uestibulum cum porticu, pauimentum tessellatum: laquearia lignea deaurata a Petro Mendocio Archiepiscopo Toletano eiusdem tituli presbytero facta, quando istam ecclesiam renouauit. Sex in ea sunt al-

taria, præter aram maximam, insigni marmoreo operculo, & conclusa è lapide Lydio, in qua iacent corpora Sanctorum Cæsarij, & Anastasii martyrum, ornata. Operculum è tabulis, & columellis marmoreis fecit ante cccc. annos Vbaldus præbyter cardinalis huius tituli. Absida pulcherrimis picturis condecorata est, Inuentionis, & Exaltationis S. Crucis. Duo extant ex vtraque absidæ parte mœniana, ostendendis reliquijs apta, sub quibus totidem ostia sunt ad sacellum subterraneum S. Helenæ ducentia, de quo mox dicam. Extat ibidem eiusmodi diuæ Helenæ inscriptio, aliæ similis, quæ Neapoli est.

Romæ.

DOMINAE NOSTRAE FL. IUL
HELENÆ. PISSIMAE. AVG
GENETRICI. D. N. CONSTAN
TINI. MAXIMI. VICTORIS
CLEMENTISSIMI SEMPER
AVGVSTI. AVIÆ CONSTAN
TINI. ET. CONSTANTIS. BEATIS
SIMORVM. AC. FLORENTIS
SIMORVM CAESARVM
IVLIVS. MAXIMILIANVS. V. C. COMES
PIETATI. EIVS. SEMPER. DEDICATISS.

Neapoli.

Neapoli,

PIISSIMAE. A C. VENERABILI
 DOMINAE. NOSTRAE. HELENAE
 AVGVSTAE. MATRI
 DOMINI. NOSTRI. VICTORIS
 SEMPER. AVG. CONSTANTINI. ET
 AVIAE. DOMINORVM NOSTRORVM
 BEATISSIMORVM CAESARVM

ORDO, ET POPVLVS NEAPOLI
 TANVS.

Gregorius III. (vt auctor est Bibliothecarius)
 Hierusalem ecclesiam sanctam restauravit , collapsum
 tectum eius refecit, porticus circumquaque vetustate
 quasatas trabibus de Calabria adductis cooperuit, ac
 reparavit, & ambonem marmoreum ibidem fecit, quod
 nostro tempore dirutum est, eaq; diuersis ornamentis
 aureis, argenteis, sericis, & linteis auxit. Xystus III. &
 Symmachus Papae pro tuenda sua innocentia quum ab æ-
 mulis accusati essent, duo episcoporum magna Conci-
 lia in ea celebrarunt, vt ex primo Conciliorum Tomo
 liquet. Benedictus VII. vt ex eius elogio marmoreo
 parastat. e affixo intelligitur, in ea sepultus est. Is basi-
 licam hanc, & monasterium renouauit, monachos ad
 paucos redactos in ea restituit, ampliauit. Priscis enim
 temporibus clerici eam incoluerant: postea antiquæ
 monachorum sodalitati concessa est. Leo IX. Papa di

uino officio destitutam monachorū Casinatū abbatē Richerio donauit. Alexander II. eam ijs abstulit, & monasteriū sanctorū Sebastiani, & Zosimi martyru, quod Pallaria dicebatur, retrò hortos S. Mariæ Nouæ versus amphitheatrum, eius loco ijsdem concessit. in ea vero Canonicos regulares congregationis S. Fridiani Lucensis ab se Laterani et restitutam, locauit: qui eā usque ad Clementis VI. tempora tenuerunt, amplissimo hoc priuilegio a Romanis pontificibus ornati, ut presbyterum Cardinalem tituli sui ex suo corpore crearet; quod & de diacono Cardinale S. Mariæ Nouæ eius diaconie Canonicis concessum fuerit. Ex hoc Canonicorū monasterio multi Cardinales eximij, & Lucius II. Papæ prodierunt: qui cum ante pontificatum eius ecclesiæ presbyter Cardinalis esset, pontifex creatus totam ipsam ecclesiam, & canonicorum claustra a fundamentis renouauit. Sed & Innocentius VII. ac Marcellus II. ex eo titulo ad pontificatum assumpti sunt. Ceterum Canonicis regularibus deficientibus eam ecclesiam Urbanus V. patribus Cartusianis donauit, ut ex hoc eius diplomate liquet.

Urbanus episcopus seruus seruorū dei ad æternā reū memoriā. Sedis apostolicæ gratiosa benignitas illorum pia, et Deo grata opera, p̄ quæ cultus diuini nominis augetur, libēter fauore Apostolico p̄sequitur, & sup̄ hoc prout expedire cōspicit, auxiliū et̄ prouidet opportunis. Nuper siquidē accepimus, quod olim dilectus filius nobil. uir Nicolaus Nolanus, & quōdā Neapoleo de Ursinis Manupelli comites, quoddā monasteriū Cartusiensis ordinis in Vrbe, in loco qui dicitur Thermæ Diocletianæ

de

de sedis Apostolicæ licentia ædificare disposuerunt, iã sunt plures anni elapsi, & q̄ hmõi dispositione sic stante prædictus Comes Manupelli, cõdēs de bonis suis in sua uolūtate ultima testamētũ in eodē pio monasterio dicti ordinis sic ædificando in loco prædicto certã pecuniæ quantitã usq; ad certũ tēpus tũc expressum, annuatim soluẽdã, necnõ pro male ablatiis incertis quingentos florenos auri legauit, & quoddã aliud legatum pro hmõi monasterio sic in præfato loco cõstruendo fecit, quæ omnia ad summã triũ milliũ florenorũ auri ascendere dinoscũtur: quodq; postmodũ prædicti Comites super ædificatione dicti monasterij sanius habentes cõsiliũ, deliberarũt ipsum monasteriũ in loco S. Crucis in Hierusalem de dicta Vrbe cõstruere, ac hmõi deliberatione sic stãte, et in opere nõ posita, prædictus comes Manupelli prædicto testamento nõ mutato, naturã fuit uniuersæ carnis ingressus, ac deinde idem comes Nolanus hmõi monasteriũ prædicti ordinis in dicto loco S. Crucis de nostra licentia ædificare incepit, opere non modicũ sumptuoso. Nos igitur præmissa plurimũ in domino cõmendãtes, volumus, & auctoritate Apostolica tenore præsentium ordinamus, quod hmõi legata per dictũ comitẽ Manupelli pro monasterio in dicto loco qui Thermo Diocletiani dicitur ædificãdo facta, prædicto Monasterio in dicto loco S. Crucis sic inchoato, pro eo perficiendo, & dotãdo, dari debeãt atq; dentur: & insũ per id quod de legato huiusmodi ad nos tamquam ad ordinarium dictæ Urbis pertinet, pro ædificatione, & dotatione huiusmodi damus, & etiam deputamus de graua ampliori.

Datum Apud Montem Flasconem x. Kal. August.
Pont. nostri anno octavo.

Pius IIII. quod Urbani v. Papæ tempore agitatū fuerat executus, Ecclesiā S. Mariæ Angelorū in Thermis Diocletiani ab se excitatam patribus Cartusianis largitus est, basilicam uero S. Crucis congregationi Lombardie ordinis Cisterciensis ex S. Sabbæ monasterio pulsæ concessit, quæ eam adhuc possidet.

De Sancto Sacello Hierusalem dicto.

Sub ara maxima basilicæ S. Crucis retro absidam, est oratorium subterraneum S. Helenæ, ad quod duobus ostijs descenditur, ex utroque tribunæ latere restitutum, & musiveis signis ornatum a Bernardino Cardinal. Caruaial. In quo musiveis litteris eiusmodi res memoratu dignæ annotatæ sunt.

Sacra capella aucta Hierusalem quod beata Helena magni Constantini Imperatoris mater Hierosolymis rediens, circiter annū domini cccxxv. Dominici trophæi insignijs repertis, in proprio eam cubiculo erexit, terraq; sancta montis Caluarie nauī inde adducta, supra quam Christi sanguis effusus fuit redemptionis humanæ præcium, cuiusque vigore in cælestem Hierusalem mortalibus aditus patuit, ad primum usque inferiorem fornicem repleuerit, ex quo sacellum ipsum, ac tota basilica, & vniuersa vrbs secunda Hierusalem meruit appellari, apud quam & dominus ad illius robur fidei in Petro iterum crucifigi voluit, ubique vnius Dei veneratio, ac fides indeficiens, & Domini precibus,

bus, & Petri fauore ad vltimum vsque iudicantis do-
 mini aduentum in vrbe sublimi, & valente, ac inde ve-
 riore Hierusalem creditur permansura. Hunc ergo lo-
 cum regina ipsa multis Christi, & Sanctorum reliquijs
 ornavit, & a beato Syluestro xlii. Kl. Aprilis cum
 multiplici peccatorum venia visitantibus indulta con-
 secrari obtinuit. Inde centum fere labentibus annis Pla-
 cidius, Valentinianus. lll. Imperator Filius Constan-
 tij Cesaris, Arcadij, & Honorij Imperatorum sororis
 Placidie Filie magni Theodosij Filius, in solutionem
 voti sui, ac matris Placidie, & Honorie sororis, opere
 vermiculato eam exornauit. Inde quasi mille centum
 annis euoluiss, Titulus vere crucis ab Helena Romã
 delatus, qui supra arcum maiorem istius basilicæ in
 parua fenestra plumbeatbeca muro lateritio clausus
 tandiu latuerat, musiuus tamen litteris ab extra id re-
 ferentibus, quod illic Titulus staret, quæ iam litteræ præ
 uetustate uix legi poterant, Sedete Innocentio viii.
 pientissimo pontifice anno domini M. cccclxxxix.
 Pontificatus sui anno octauo, cum Petrus Gundisalvus
 de Mendoza presbyter Cardinalis in S. Crucis in Hie-
 rusalem, Toletanus primas, tectum basilicæ istius, &
 musiuas illas litteras fenestræ reparari faceret, fabris
 bitumen quo litteræ figebantur, indiscrete diruentibus,
 aperto fenestræ foramine, contra eorum, & Cardinalis
 beneplacitum gloriosus Titulus vere crucis post tot
 annos ab Helena visibilis apparuit. Quo die Grana-
 ta a Ferdinando Hispaniarum rege catholico de Ma-
 bumetanis recuperata, & Romæ tunc nunciata. Qua
 re pontifex magna cum processione ad ecclesiam S.

Crucis uenit addita indulgentia magna die anniuerfario illius folennitatis . In alio parietis latere, uetufte murorum fornice facelli iftius Hierufalem ruinã minante , & mufiuis figuris operis Valentiniani, præter Canticum Ambrofanũ quod in fronte defcriptũ fuit , omnino deletis; Bernardinus Lupi Caruaial Epifcopus Hoftienfis S. R. E. Cardinalis tit. S. Crucis in Hierufalem. Patriarcha Hierofolymitanus & fornicem ipfum, ac figuris mufiuas denuo ad inftar priorum refecit . Intra ipfam quoque maiorem basilicã, quæ primus Cardinalium eft titulus, diuerfa altaria nõnullis S. R. E. Cardinalib⁹ in cathalogo fanctorum annumeratis erexit atque dicauit, claustrumque paruum, & magnum, intra domum ipfam patrum Carufienfium, chorumque inftituit maioris basilicæ, & utrumque defcenfum .

In facie uerò basilicæ uerfus orientem, ubi facratiffimum corpus D. N. Iefu Chrifti fub uario ac mirabili opere feruatur, huiufmodi fculpta leguntur . Frãcifcus Quignonius tit. S. Crucis in Hierufalem S. R. E. præfbyter Card. natione Hifpanus , patria Legionẽfis fanctiffimo Chrifti corpori dicauit, anno M. D. XXXVI. Kal. Iulij .

CARTVS. MONVMEN. HOC. POS.

Bartholomæus a Cueva tit. S. Crucis in Hierufalem Presbyter Cardinalis, natione Hifpanus, grad⁹ quibus ad maius altare cõfcenditur , Basilicæq; totius pauimẽium, feneftris infuper uitreis additis, in melius reftituit.

De inuentione Tituli Crucis D. N. Iefu Chrifti

Alexandri VI. papæ Bulla .

Alexãder Epifcopus , feruus feruorum Dei : Vniuerfis

uersis Christi fidelibus presentes in specturis salutem &
 Apostolicam benedictionem. Admirabile sacramentum ui-
 uificæ crucis, cuius signum erit in celo dum dñs ad iu-
 dicandū uenerit, intra nostræ mentis arcana reuoluētes,
 & pia cōsideratione pensantes, quod in ligno eiusdē sã-
 ctissimæ Crucis dominus noster Iesus Christus pro hu-
 mani generis salute mortē subire nō abnuī, ut nos de
 morte ad uitā reuocaret; dignum imò potius debitū re-
 putam⁹, ecclesias & loca sub ipsius sanctissimæ Crucis
 nomine dedicata, & præsertim in Vrbe consistētia,
 gratiosis indulgentiarum & remissionū muneribus de-
 corare, ut per hoc & tanti sacramēti iugis memoria in
 mentibus Christi fidelium permaneat, & ipsi Christi
 fideles, ipsius domini gratia eos præueniente, felicitatis
 premia consequi mereantur æterna. Cum itaque nu-
 per, uidelicet anno a Natiuitate eiusdē Domini nostri
 Iesu Christi millesimo quadringentesimo nonagesimo se-
 cūdo, ultima dominica mensis Ianuarij, dñi bo. me. Pe-
 trus tt. S. Crucis in Hierusalē Cardinalis, qui tūc in hu-
 manis agebat, eandem ecclesiā digno ornatu reparari
 faceret, in altiori pariete testudinis dictæ ecclesiæ rep-
 tus fuerit Titulus Hebraicis, Græcis, & Latinis literis
 cōscriptus, & qui supra caput ipsius D. N. Iesu Christi,
 dum in ligno eiusdem S. Crucis pendeat, appositus ex-
 titit, & ipse Titulus nūc ī eadē Ecclesia debita cū uene-
 ratione obseruetur, et custodiat; Nos in Cruce hu-
 iusmodi sancta cum Apostolo gloriantes, & satagen-
 tes alios ad glorificationem ipsius inuitare, ut uitalis
 ligni pretio uitæ æternæ suffragia consequantur :
 ac cupientes, ut Ecclesia prædicta, quæ nunc titulus
 dilecti

dilecti filij nostri Bernardini eiusdem ecclesie sancte Crucis in Hierusalem presbyteri cardinalis existit, congruus frequentetur honoribus, & ipsi Christi fideles eo libentius deuotionis causa ad eandem ecclesiam confluant, quo ex hoc ibidem dono caelestis gratiae vberius conspexerint se refectos, De omnipotentis dei misericordia, ac beatorum Petri, et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, omnibus, & singulis Christi fidelibus vtriusque sexus vere poenitentibus, et confessis, qui ecclesiam ipsam in vltima dominica mensis Ianuarij cuiuslibet anni, a primis vesperis vsque ad occasum solis ipsius dominicae deuote visitauerint, annuatim omnium peccatorum suorum remissionem auctoritate apostolica tenore praesentium concedimus, & elargimur, praesentibus perpetuis futuris temporibus valituris. Volumus autem, quod si alias visitantibus dictam ecclesiam aliqua alia indulgentia in perpetuum vel ad certum tempus nondum elapsam duratura, eadem die per nos concessa fuerit, praesentes litterae nullius sint roboris vel momenti. Dat. Romae apud San. Petrum, Anno incarnationis dominicae Millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto, quarto Kal, Augusti, Pontificatus nostri anno quarto. Signat. L. Maius. A tergo Volaterranus. Cum sigillo plumbeo.

Muitae certissimae & admodum memoratu uenerationeque dignae sunt in hac basilica Reliquiae, quarum breuem indicem subiiciam. In altari maiori in concha e lapide Lydio iacent corpora SS. Caesarij, & Anastasii martyrum. In oratorio supra absidam, tres frustulae e ligno crucis D. N. Iesu Christi. Pars tituli crucis Christi

Christi cum litteris Latinis, Græcis, Hebraicis. Vnus ex clavis, quo Christus cruci affixus fuit. Dux spinæ e corona eiusdem. Vnus ex triginta argenteis, quo uenditus fuit. Transuersæ crucis pars boni latronis. Digitus S. Thomæ apostoli. Quæ omnia argenteis thecis inclusa sunt. In eodem oratorio est arcula reliquiarum plena cum hoc indice. Lapis sepulchri Christi, De monte caluario. De sepulchro beatæ Virginis. De loco, ubi Christus ascendit in cælum. De loco ubi crux Christi reperta fuit. De capite sanctorum Ioannis baptistæ, Clementis Papæ, & Praxedis virginis. De cute cum capillis S. Catharinæ Senensis. Dentes sanctorum Petri Apostoli, & Gordiani martyris. De costâ S. Laurentij martyris. De dorso S. Blasii episcopi. De genu S. Gordiani martyris. De ossibus sanctorum Ioannis baptistæ, Bartholomæi, & Simonis apostolorum, Innocentium, Fabiani, Sebastiani, Thomæ archiepiscopi Cantuariensis, Hippolyti, Agapiti, Epiphani, Felicissimi, Chrysogoni, Dionysii, & sociorum, Mariæ Magdalene, Anastasiæ, Pudentianæ, Agnetis, Euphemie virginum & martyrum. Item reliquiæ sanctorum Petri, & Pauli apostolorum: Iacobi apostoli fratris domini, Urbani, et Xysti II. pontificum; Cosmæ, & Damiani martyrum, Nicolai episcopi, Sabini, Reguli, Nerei, Hermetis martyrum: Benedicti, & Hilarionis abbatum: S. Helizabeth regine, S. Brigide virginis, sanctorum Iulianæ, Feliculæ, Catharinæ, & Margaritæ virginum, & martyrum. Item aliæ cxxxvii. thecæ reliquiarum sanctorum, quorum nomina ob vetustatē ignorantur. In eius thecæ medio est imago Xpi musivea, quæ fuisse S. Gregorij PP. ferunt.

In sacello S. Helenæ subterraneo, quod xx. die Martij tatum mulieres ingrediuntur, sunt hæ reliquiæ. Furnis, quo Christus alligatus fuit. Spõgia, qua sefe & acetopotatus est. Frustum eius uestis. Capilli & pars uelli E. virginis. Vestis S. Ioãnis baptistæ. Pars lacerti. SS. apostolorum Petri & Pauli. De adipe S. Laurëtij.

Sub pauimento, quod Eugeniuss IIII. refecit, multa rudera extant è monte Caluario transportata.

In hoc altari nemo sine papæ licetia sacra facere põt.

In hac Ecclesia uetustissima, & notæ stationes sunt. Dominica II. Aduentus. Dominica IIII. Quadragesimæ, q̄ dicitur Letare, alias de Rosa. Feria VI. in parasceue, quo die Romanus põtifex è Laterano procedens cuncta sacra mysteria in ea celebrare solebat. Die Inventionis, & Exaltationis s. Crucis. Ultima Dominica mensis Ianuarij, in memoriã inuentionis Tiuuli Crucis Christi. Die xx. Martij dedicationis sanctæ capellæ Hierusalem dictæ, sunt multæ & magnæ peccatorum indulgentiæ. Alijs èt anni diebus, & præsertim Feria VI. pietatis studio deuota plebs ad eã cõuenire solet.

Precandi formula.

Ad altare maius. Pater noster. Aue Maria. Quintus psalmus pœnitentialis Dñe exaudi orationem meã, & clamor meus ad te ueniat. Nõ auertas faciem tuam a me, ï quacumq; die tribulor, inclina ad me aurẽ tuã. In quacumq; die inuocauero te, uelociter exaudi me. Quia defecerunt sicut fumus dies mei, & ossa mea sicut cremium a ruerunt. Percussus sum ut fenum, & aruit cor meũ, quia oblitus sum comedere panẽ meũ. A

uoce gemitus mei, adæsit os meū carni meæ. Similis factus sum pellicano solitario, factus sum sicut nyctico-
 rax in domicilio. Vigilavi, & factus sum sicut passer solitarius in tecto. Tota die exprobrabant mihi inimi-
 ci mei: & qui laudabant me, aduersum me iurabant.
 Quia cinerem tamquam panem manducabam, & po-
 culum meum cum fletu miscebam. A facie iræ indi-
 gnationis tuæ, quoniam eleuans allifisti me. Dies mei
 si cui umbra declinauerunt, & ego sicut fenum arui.
 Tu autem domine in æternum permanes, & memoria
 le tuum in generationem & generationem. Tu exur-
 gens misereberis Sion: quia tempus miserendi eius,
 quia uenit tempus. Quoniam placuerunt seruis tuis
 lapides eius, & terræ eius miserebuntur. Et timebunt
 gentes nomen tuum domine, & omnes reges terræ glo-
 riam tuam. Quia edificauit dominus Sion, & uide-
 bitur in gloria sua. Respexit in orationem humi-
 lium, & non spreuit preces eorum. Scribantur hæc
 in generatione altera, & populus qui creabitur, lau-
 dabit dominum. Quia prospexit de excelsis sancto
 suo, dominus de cælo in terram aspexit. Ut audires
 gemitus compeditorum, ut solueret filios interempto-
 rum. Ut annuntiaret in Sion nomen domini, & lau-
 dem eius in Hierusalem. In conuertendo populos
 in unum, & reges ut seruiant domino. Respon-
 dit ei in uia uirtutis suæ: paucitatem dierum meo-
 rum nuncia mihi. Ne reuoces me in dimidio dierum
 meorum, in generationem, & generationem anni
 tui. In initio tu domine, terram fundasti, & opera manuum
 tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes,

Et omnes sicut uestimentum ueterascent. Et sicut operatorium mutabis eos et mutabuntur, tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient. Filij seruorum tuorum habitabunt, et semen eorum in seculum dirigetur. Gloria. Pudicitie amator, sanctissime deus, qui in tantum mundiciam extulisti, ut ex mundissimo utero uirginali humanam carnem assumere dignareris, respice fragilitatem nostram, et da nobis concupiscentias continentie disciplina frenare, et omnia incitamenta libidinis, rationis uirga fugare, ut domestico hoste deuicto, uoluptatumque delitijs contemptis, temperantiam summo opere amplectentes, gaudij tui, quod omnem delectationem transcendit, mundati omni macula, participes fieri mereamur. Per Christum dominum nostrum.

Ad Oratorium S. Crucis, Pater noster, Ave Maria,

O Domine Iesu Christe adoro te in cruce pendentem, et coronam spinam in capite portantem, deprecor te, ut tua crux liberet me ab angelo percutiente.

O Domine Iesu Christe adoro te in cruce uulneratum, felle et aceto potatum; deprecor te, ut tua uulnera sint remedium anime mee.

O Domine Iesu Christe adoro te in sepulchro positum, mirra, et aromatibus conditum; deprecor te, ut tua mors sit uita mea.

O Domine Iesu Christe adoro te descendantem ad inferos, liberantemque captiuos; deprecor te, ne me illuc permittas introire.

O Domine Iesu Christe adoro te resurgentem a mortuis, ascendentem ad celos, sedentemque ad dexteram Dei

Dei patris : deprecor te , miserere mei .

*O Domine Iesu Christe adoro te . Pastor bone iu-
flos conserua , peccatores illumina , omnibus fidelibus
miserere , & propitius esto mihi peccatori .*

*O Domine Iesu Christe , propter illam amaritu-
dinem quam pro me misero peccatore sustinuisti in
Cruce , maxime in illa hora , quando nobilissima ani-
ma tua egressa est de corpore tuo , deprecor te , misere-
re animæ meæ in egressu suo . Amen .*

*Antiphona . O crux splendidior cunctis astris ,
mundo celebris , hominibus multum amabilis , sanctior
uniuersis , quæ sola fusti digna portare talentum mun-
di , dulce lignum , dulces clauos , dulcia ferens pondera :
salua nos omnes in tuis laudibus congregatos . Vers.
Hoc signum crucis erit in cælo . Resp. Cum Dominus
ad iudicandum uenerit . Oratio . Deus , qui manus ,
pedes , & totum corpus tuum pro nobis peccatoribus
in ligno Crucis posuisti , coronam spineam a Iudæis
super caput tuum impositam sustinuisti , quinque uul-
nera pro redēptione mundi in ligno crucis passus fui-
sti , & sanguinē tuum pretiosum in remissionem pecca-
torum meorum sudisti : te humiliter deprecamur , ut
des nobis usum pœnitentiæ , humilitatis , castitatis , lu-
men , sensum , & intellectum , & puram conscientiam
usque ad uitæ nostræ finem , & post obitum nostrum
paradisi ianuas nos gaudenter introire concedas . Qui
uis & regnas &c.*

De VI. basilica S. Laurentij extra
muros, cap. VI.

. Laurentium S. R. E. Archidiaconum, triduo post Xysti III. martyriū in Valeriani, & Gallieni persecutione, Romæ pro Christi confessione occisum, & uia Tiburtina in agro Veriano iuxta cœmeterium Cyriacis uiduæ, supra Arenarium sepultum diu, multum S. Romana Ecclesia magnificavit tanquã Dei gloriosissimum athletam. Hinc factum est, ut Constantino Imperatore multas Romæ sacras ædes fabricanti, S. Siluester papa ei hanc etiam basilicam excitare suasset, miro opere, marmoreisque sublimibus columnis ornata. In qua, sub altari maiori, satello facto, corpora SS. Stephani protomartyris, & Laurentij collocata sunt. De eius exædificatione ita scribit in S. Siluestri uita Damasus papa: Eodem tempore Constantinus Augustus fecit basilicam beato Laurentio martyri uia Tiburtina in agro Veranio supra arenarium cryptæ. Et usque ad corpus S. Laurentij fecit gradus ascensionis & descensionis. In quo loco construxit absidã, & exornauit marmoribus porphyreticis: & desuper locum cõclusit, & de argento purissimo ornauit pēsante lib. CC. Et ante ipsum locum in crypta posuit lucernã ex auro purissimo lychnorum decem, pensantem libras xx. Xystus III. papa (ut tradit Bibliothecarius) fecit confessionem

sionem beati Laurentij martyris cum columnis porphy-
 reticis, & ornavit transfennam. Fecit quoque in eadē
 Cōfessione altare eiusdem sancti argenteum librarum
 quinquaginta, cancellos argenteos supra platonias
 porphyreticas librarum CCC. absidam supra cancellos
 cum statua beati Laurentij argentea librarum du-
 centū. Fecit etiam basilicam aliam beato Lauren-
 tio, quæ in Lucinis dicitur, quam Valentinianus Ter-
 tius Augustus ei concessit, ubi obtulit multa dona
 aurea & argentea. Anastasius II. S. Laurentij Con-
 fessionem libris centum argenti ornavit. Pelagius II.
 papa, sancti Gregorij prædecessor, basilicam Sancti
 Laurentij produxit, atque a fundamentis supra ipsius
 martyris corpus cameram fecit, quam, & eiusdem se-
 pulchrum tabulis argenteis exornavit. Id etiam nunc
 ex musiveis signis arcus mediæ basilica siti apparet,
 in quo inter alios etiam Pelagius ipse pictus est. Gre-
 gorius II. papa (ut tradit Bibliothecarius) hanc ba-
 silicam, quæ trabibus tecti confractis ruinæ proxima
 erat, novis ex Calabria trabibus adductis reparavit:
 aquam fistulis restituit, quæ multo iam tempore ef-
 fluere desierat, in eandem ecclesiam reduxit. Ho-
 norius III. papa hanc ecclesiam totam à funda-
 mentis renouavit. In hac ecclesia extat cœmeterium
 Cyriacæ, alias crypta Tiburtina, ad quam per gra-
 dus aliquot est descensus: in qua præter corpus
 Sancti Laurentij condita fuere corpora sanctorum
 martyrum Severi, & Iustini presbyterorum, Clau-
 dij Subdiaconi, Romani Ostiarj, Crescentij Lecto-
 ris, sub Xysto secundo papa. Item corpora sanctorum

Romanorum pontificum confessorum, Zofimi, Xysti III. & Hilari. Præter hos etiam corpora sanctorum martyrum Hippolyti, Concordiæ nutricis eius, cum alijs decemnouem familiæ suæ, Irenæi & Habundij, Cyrille, Triphonie, & aliorum multorum, quorum nomina exoleuere. Hæc basilica olim tota muro ad instar castræ circumdata fuisse uidetur, cuius adhuc pars magna uiam Tiburtinam attingens superest. Ipsa ampla porticu, quam fecit Honorius III. sublimibus XXI. columnis, capitulis, spinis, & Zophoro ornatissimis, marmoreo choro, lapideis pulpitis, multis altaribus, & sacellis laquearibus ligneis auratis, ab Oliuero Carafa Cardinale Neapolitano factis: pulcherrimo pauimento opere tessellato quorundam nobilium Romanorum ante quadringentos annos impensa strato. Ipsa habet tres portas, in medio arcum musiuo ornatum a Pelagio II. factum, qui antiquam ecclesiam a noua diuidit. Noua uerò, idest à Pelagio II. structa, in qua est ara maxima elegantissimis columnis, capitulis corinthijs miri operis, Zophoris, & epistylijs, lapideis sedilibus, maiori Pontificis sede emblemate incisa, ornatissima est. Sub arcu est ara maxima, confessio, & sepulchrum sancti Laurentii. Ad altare maius, ad quod nemo nisi papa, uel Cardinalis cum eius uenia tantum celebrat, operculo marmoreo ornatum, per gradus ascenditur. Ad confessionem satis amplam & ornatam gradibus aliquot est descensus. In confessione est sepulchrum marmoreum crate ferrea circumdatum, quo sancti Stephanus, & Laurentius conditi sunt. Prope alio sepulchro dormit san

Aut Iustinus presbyter & martyr, ut hi uersiculi indicant

Quamuis mage tua mens extulit ille perustus

Iussit te cratis, iussit & alma fides:

Feruore pari Iustini pectus adussit,

Cuius in hoc sacro membra manent loculo.

Huic porrò basilicæ, uti etiam alijs, Constantinus Imperator multos redditus, & ornamenta donauit. quæ breuissime ita a Damaso papa commemorantur: Possessio Cyriaceis religiosæ matronæ circa basilicam ipsam, quam fiscus persecutionis tempore occupauerat, scilicet, fundum Veranium, præstans solidos 160. Possessio AquaTuscia ad latus, præstans solidos 153. Possessio Augusti in agro Sabino, præstans solidos 120. Possessio Augusti in Mutinas, præstans solidos 110. Possessio Termulas, præstans solidos 60. Possessio Aranas, præstans solidos 70. Summa solidorum est 673. aureorum nostratis pecuniæ 1000. Ornamenta, præter laminas, & cancellos argenteos librarum M. Lucerna aurea cum lychnuchis decem librarum xx. lucens ante cryptam, Corona argentea cum delphinis quinquaginta, librarum xxx. Candelabra ærea duo in pedibus denis, singula librarum VIII. Hilarus papa in eadem basilica fecit calices, amas, scyphos, altare, lucernas, lampades, phara, turrim, & multa alia ornamenta aurea, & argentea. Hadrianus qui sacratas uestes, Nicolaus qui cruces, coronas, gabatas, uela serica, eidem basilicæ obtulerunt.

Honorius III. papa, Anno Christi MCCXVI. Petrum Antisiodorensis comitem, tertium ex Lati-

nis Imperatorem Constantinopolitanum, qui Romam uenerat, in hac basilica aureo diademate coronauit. S. Ioannes de Ficocia Romanus, cuius nomini extat parua ecclesia in Vrbe dedicata, abbas huius monasterij fuit.

Damasus II. papa, Guillelmus Fliscus Cardinalis, Innocentij III. papæ fratris filius, duobus ornatissimis pilis ab utroque portæ latere in ea sepulti sunt.

Vetustissimis temporibus clerici hanc basilicam, quæ admodum de alijs diximus, tenuerunt. Postea monachi cum abbate in eadem locati sunt. Quorum disciplina exolescente, auctore Alberico Romano principe, circa annum Christi CML. Agapitus II. papa eam, S. Paulum, & S. Hagnem noue tunc tunc congregationi Cluniacensi concessit. Quæ diutissime eam possedit. Ex cuius monasterio Gregorius VII. & Paschalis II. papæ prodierunt. Et congregatione deficiente, quum monasterium Cardinalibus commenda-ri cœpisset, ne patriarchalis ecclesia sine ministris esset, Canonici regulares Sancti Saluatoris Bononiæ, uulgo Scopetini uocati, eam obtinuerunt, & adhuc possident. Huius monasterij claustra Clementem Tertium a fundamentis restituisse, auctor est Martinus Polonus in eius uita. Circa eam duas ecclesias antiquitus fuisse Bibliothecarius commemorat, Sancti Stephani, & sanctæ Mariæ. De priore, Simplicius (inquit) Papa fabricauit ecclesiam Sancti Stephani iuxta basilicam sancti Laurentij extra muros. De posteriore, Leo quartus Papa: Octauam Assumptionis beatæ Dei

Dei genitricis diem, quæ minime Romæ antea celebra-
batur, vigilijs sacris, matutinisque cū oī elero perno-
ctans laudibus, in basilica b. Mariæ virginis, quæ fo-
ris muros sita est, iuxta basilicam S. Laurentij marty-
ris celebrare præcepit, in qua etiã magna populi mul-
tudo conuenerat, nouæ solemnitatis cupiens celebra-
re festiuitatem. Omnibus vero qui conuenerant Pon-
tifex Leo, argentum erogauit. Basilicæ vero ip-
si vestem pretiosam, & alia dona obtulit. In
hac basilica multæ sanctorum reliquiæ fuisse com-
memorantur. Quarum breuem epilogum subij-
ciam.

Sub altari maiori, corpora sanctorum Laurētij dia-
coni, & Stephani protomartyris. Illud quidem ibidē
a Sancto Siluestro papa locatū, hoc uero a S. Pelagio
papa: quod Hierosolymis inuentum primum Constan-
tinopoli, postea Romam translatum est, ut Marti-
nus tradit. Capita sanctorum Hippolyti sine mento &
dentibus, & Romani martyriū thecis argēteis inclusa.
Caput & brachium S. Iustini martyris. Pars capitis S.
Balbinæ Virginis. Brachia tria sanctorum Ioan-
nis martyris, S. Petronillæ, S. Apolloniæ. In uno
uasculo crystallino reliquiæ sanctorum Stephani, Lau-
rentij cum eius adipe & cinere, S. Thomæ archiepisco-
pi Cantuariensis. Digitus Sancti Benedicti abbatis.
Reliquiæ sanctorum Leonardi, Theodori, & Sabinæ.
De capite sanctæ Barbaræ. Dens S. Petri apostoli.
Reliquiæ sanctorum Innocentiū. Spinæ coronæ Chri-
sti. Paruum frustulum eiusdem sanctissimæ crucis.
De ligno mensæ, super quã cū XII. apostolis cenauit.

De lapide sepulchri Christi. De lapide sepulchri S. Mariæ virginis, de eiusdem uestimentis. De uestibus, & capillis S. Mariæ Magdalenæ. De velo sanctæ Tranquillæ. Vas æneum, quo S. Laurentius Christianos baptizare solebat, in his Hippolytum & familiam eius, Lucillum, Romanum, & alios. Lapis, cui corpus S. Laurentij iam mortui impositam fuit. In eadem ecclesia aliquando fuit miri operis uas aureum eidem ab Imperatore Othone III. Saxone donatum, cuius maximum prodigium commendatur, ut ex pictura facta in porticu dextera parte ipsius ecclesie. Quod uas S. Ioanes de Ficocia abbas huius monasterij olim benedixerat.

Hæc ecclesia quum patriarchalis sit, altare maius iisdem priuilegijs ornatum habet, quibus aliæ quatuor. Id mirum: quod alijs quatuor non sit addita quæ anno Iobilei uisitari solent.

Stationes eius sunt hæc quinque. Dominica in Septuagesima uetustissima. Dominica II. in Quadragesima. Feria IIII. post Pascha. Feria V. post Pentecostem. Et in die Natalis S. Laurentij, quo Romanus pontifex uesperis, matutino interesse, & missarum solennia celebrare in eadem solebat.

Precandi formula.

Ad altare maius. Pater noster. Ave Maria. Psalmus VI. pænitentialis. De profundis clamaui ad te domine, domine exaudi uocem meam. Fiant aures tuæ intendentes, in uocem deprecationis meæ. Si iniquitates obseruaueris domine, domine quis sustinebit?

Quia

Quia apud te propitiatio est, & propter legem tuam
 sustinui te domine. Sustinuit anima mea in uerbo
 eius, sperauit anima mea in domino. A custodia ma-
 tutina usque ad noctem, speret Israel in domino. Quia
 apud dominum misericordia, & copiosa apud eum re-
 demptio. Et ipse redimet Israel, ex omnibus iniqui-
 tatibus eius. Gloria patri, & filio, & cet. Oratio.
 Charitatis speculum dulcissime deus, qui amore tuo,
 & proximi legis praecepta conclusisti: da nobis proxi-
 mos nostros fraternus uisceribus amare: illumq; solum
 odio habere, cuius inuidia mors introiuit in orbem ter-
 rarum. Da de proximorum prosperitate gaudere, il-
 lorum aduersitatibus condolere, de nullius infelicitate
 letari, ut omnis inuidiae malitia reiecta, ad te qui
 uerus amor, & uera charitas es, ualeamus fideliter
 peruenire. Qui in Trinitate perfecta uiuis, & regnas
 Deus, per omnia secula seculorum.

Ibidem ante corpora sanctorum Stephani, & Lau-
 rentij. Pater noster. Aue Maria. Antiphona. Ste-
 phanus plenus gratia & fortitudine, faciebat signa
 magna & prodigia in populo. Vers. Sepelierunt Ste-
 phanum uiri timorati. Resp. Et fecerunt planctum
 magnum super eum. Oratio. Da nobis quesumus do-
 mine imitari quod colimus, ut discamus & inimicos di-
 ligere, quia eius commemorationem celebramus, qui
 nouit etiam pro persecutoribus exorare dominum no-
 strum Iesum Christum.

Antiphona pro S. Laurentio. In craticula te deum
 non negaui, & ad ignem applicatus te Christum con-
 fessus sum: probasti cor meum & uisitasti nocte, igne
 me

me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas. V.
 Leuita Laurentius bonū opus operatus est. Resp. Qui
 per signū crucis cæcos illuminauit. Oratio.

Da nobis quæsumus omnipotens deus uitiorum nostro
 rum flāmas extinguere, qui beato Laurentio tribuisti
 tormentorum suorum incendia superare. Per dominū.

In cœmeterio Cyriaceti. Antiphona. Istorum
 est regnū cælorum, qui contempserunt uitam mundi,
 & peruenerunt ad præmia regni, & lauerunt stolas
 suas in sanguine agni. Vers. Tanquam aurum in for
 nace probauit electos dominus. Resp. Et quasi holo
 causti hostiam accepit eos in æternum. Oratio. Om
 nipotens sempiternæ deus, qui deprecantium uoces be
 nignus exaudis, maiestatem tuam supplices exoramus,
 ut sanctorum martyrum hic & ubique in Christo dor
 mientium intercessionibus, ad gaudia perpetua perue
 nire ualeamus. Per dominum.

De VI I. Basilica S. Mariæ maioris.

Iberius papa, qui anno salutis CCC
 LIII. Petri sedem conscendit, ba
 silicam sanctæ Mariæ Matris Dei,
 miraculo niuis in Esquilij prope
 aggeres Tarquinij, haud procul a
 macello Liuiano, alias Liuiæ, a loã
 ne Patritio uiro clarissimo a fundamentis sua impensa
 extructam, in honorem B. Mariæ Virginis, primam
 in Vrbe, Nonis Augusti dedicauit, quæ de nomine suo
 basilica Liberij aliquando uocata est. Bibliobecarius,
 Hic

Hic (inquit) fecit basilicam nomini suo iuxta macellam Liviæ . Auctor Breuarij ueteris Romani, in lectionibus feſti Nuiſ . Eam basilicam , forte minus capacem , reſtituit , & maxime (ut nunc cernimus) amplificauit Xyſtus Tertius papa , qui anno Salutis CDXXXII. creatus eſt , Magni Leonis prædeceſſor, elegantiffimisque ueteris, & noui Teſtamenti muſueis figuris in fenestrarum interſtitijs , totam miro opere condecorauit , ut indicat titulus hic in exterioris arcus ſūmitate. XYSTVS. EPISCOPVS. PLEBI. DEI. & uerſus quidā muſiuei ſupra portam maiorē intra eccleſiam , iam exoleſcentes , & fere conſumpti ſic .

VIRGO. MARIA. TIBI. XYSTVS. NOVAT.

.....

Bibliothecarius in Xyſti uita hanc rem ita commemorat : Hic fecit basilicam Sanctæ Mariæ matris Domini , quæ ab antiquis Liberij cognominabatur , iuxta macellum Liviæ , ubi multa dona obtulit : cœnacula quoque fecit e regione graduum basilicæ , ei adhærentia , uel quicquid intrinſecus eſſe uideatur . Ita ille . Hæc basilica antiquiffimis temporibus appellabatur (ut dixi) basilica Liberij , a Liberio papa , qui eam primum condidit . Poſtea a Xyſto Tertio reſtituta , & beatæ Virgini Mariæ dicata , dicta eſt Basilica Sanctæ Mariæ matris Domini . Deinde ſacello præſepis in eadem extructo , ſanctæ Mariæ ad præſepc appellatōnē obtinuit . Nouiffime ad aliarum eccleſiarū , quæ

beatæ

beatæ Virginis in Vrbe dicatæ sunt, discrimen, dicta est, ut etiam hodie uocatur, Basilica S. Mariæ Maioris. Est una ex quinque Patriarchalibus ecclesiis, una ex septem quæ solenni ritu perpetuo uisitari solent, ex quatuor demum anni Iobilei una constituta. Paschalis papa (ut tradit Anastasius Bibliothecarius) ecclesiam beatæ Mariæ ad præsepe restituit, absidæque eius basilicæ a nouo refecit. Hæc basilica alijs patriarchalibus ecclesiis similis est. Quæ absida transuersa cruce, mediana maiore naui, minoribus alis siue nauibus duabus, xl. elegantissimis columnis suffultis constat. Habet altare maius marmoreo operculo ornatum, podia siue mœniana duo lapidea tessellata, alterum pro Reliquijs sanctorum conseruandis, alterum quod imaginem Deiparæ Virginis Mariæ continet: pulpita siue ambores marmoreos duos elegantissimis tabulis incrustatos, sacella aliquot magnifica, altaria circiter xxv. marmoream tessellatam sedem, gradus ad altare maius porphyreticos, Confessionem tabulis marmoreis incrustatam, columnis ornatam.

Ante fores uerò templi porticum, & aream, tres portas in mediana naui, & quartâ, quam sanctam uocant, habet.

De his, quæ memoratu digna sunt, breuissime dicam. Crucem mediam transuersam, & naues ex utraque parte minores, e ligneis lateritiis, & fornicatas fecit Guillelmus Cardinalis Rothomagensis, eiusdem basilicæ aliquando archipresbyter, Episcopus Ostiensis, & S. R. E. camerarius, uir insignis pietate, & magno animo præditus. Quarum nauum dextram
colla-

collabentem restituit Paulus IIII. Sacellum uetustissimum Præsepis, cum ara, & imaginibus parius B. Virginis, totum emblematis decoratum est. Ante quod sub altare sui nominis iacet D. Hieronymus, summus ecclesiæ doctor: quod altare fecit Guillelmus Cardinalis Rothomagensis. Duo alia magna sacella fabricarunt idem Guillelmus in honorem S. Mariæ Virginis, & Fridericus Cæsius episcopus Cardinalis Portuësis sanctæ Catharinæ dicatum, in quo ipse, & eius frater Paulus Cardinalis dormiunt, beatam Resurrectionis spem expectantes. Tertium miri operis delubrum inchoauerat Guido Ascanius Sfortia Cardinalis S. Floræ, eiusdem basilicæ archipresbyter, quod morte præuentus imperfectum reliquit.

Porticum ante basilicam cum columnis, & epystilio marmoreo fecit Eugenius III. papa Pisanus Ordinis Cisterciensis, ex abbate trium Fontium summus Pontifex factus, ut uersiculi indicant,
Tertius Eugenius Romanus papa benignus

Obtulit hoc munus uirgo Maria tibi:

Que mater Christi fieri merito meruisti

Salua perpetua uirginitate sibi.

Es uia, uita, salus, totius gloria mundi,

Da ueniam culpæ uirgo Maria nostris.

Gregorius XI. Turrim campanariam restituit.

Pauimentum basilicæ uermiculatum fecerunt duo nobiles ciues Romani, Sotus, & Ioannes ipsius filius Parones, ante annos CCC. tempore eiusdem Eugenij III. papæ. Pulpita in medio ecclesiæ lapidea uarijs marmoribus porphyreticis uiridibus Lacedemonijs or-

nata, pro epistola, & euangelio decantandis, Alexander III. Senensis fabricauit. Operculum marmoreum nobilissimum, quattuor columnis porphyreticis sustentatum altaris maioris, Guillelmus Cardinalis Rothomagensis; tectum basilicæ laqueari ligneo aurato pulcherrimo Alexander sextus absidæ maioris quæ superest ornatus, e musiuo Nicolaus Quartus Asculanus, ordinis Minorum olim generalis minister, & Iacobus columna diaconus Cardinalis fecerunt. Idem Iacobus, & Petrus Columnæ Cardinales, & fortassis alter eorum archipresbyter eiusdem basilicæ, faciem anteriorem ecclesiæ musiuo opere eleganti condecorarunt, quibus signis primam basilicæ exædificationem expresserunt. Tabernaculum, siue ferculum reliquiarum marmoreum & tessellatum, quattuor columnis suffultum, condiderunt Ioannes Capocius, & uxor eius Vinia nobilissimi in Vrbe ciues ante annos trecentum. Quis uero id ferculum, quo beatissimæ Virginis imago clauditur, e nobili marmoreo factum extruxerit, mihi incompertum. Extat in ecclesiæ capite porphyreticum labrū, quod Ioannis Patricij primi ecclesiæ conditoris sepulchrum esse dicitur.

Bibliothecarius eiusmodi redditus, & ornamenta commemorat, quæ Xystus III. huic basilicæ ab se ædificatæ donauit. Possessio Seuerina in agro Caietano, præstans solidos trecenta duodecim. Possessio Marmorata in agro Prænestino, præstans sol. 92. Possessio Celeris in agro Aufidinate, præstans

præstas sol. IIII. Possessio Palmatij iuxta basilicam,
 cum balineo, & pistrino, præstās solidos 154. Domus
 Claudij in Sicimino, præstās solidi 104. Summa solido
 rum 1073. aureorum 1600. Ornamenta vero
 eiusmodi fuere. Altare argenteum librarum CCC.
 Cantarum pbarum argenteum ante altare librarum
 XXX. Cantariphari, alias coronæ pherales argen-
 teæ XXXVI. singulæ lib. X. Candelabra argentea
 IIIII. singula librarum XX. Cathara cerostrota ex
 auricalco XXIIV. singula librarum XV. Argen-
 teum thimiamaterium lib. V. Amæ argenteæ IIIII.
 singulæ lib. IX. Scyphus auereus lib. xii. Scyphi ar-
 gentei V. singuli librarum quinquaginta. Calices mi-
 nistariales aurei duo singuli libræ vnus, alias libra-
 rum IIII. Calices ministeriales argentei X. singuli
 lib. IIII. Patenæ argenteæ tres, singulæ librarum
 IX. Aquamanuli argentei librarum VIIII. Ceruus
 argenteus fundens aquam in baptisterio, lib. xx. Om-
 nia vasa sacra baptismatis argentea, singula lib. XV.
 Multa alia auerea, & argentea ornamenta donarunt
 huic basilicæ Ioannes, Gregorius IIII. Hadrianus,
 Nicolaus, & alij Romani pontifices. Gregorius IIII.
 fecit in hac basilica per circuitum super columnas re-
 gulare candelabrum instar ecclesiæ B. Petri apostoli.
 Fecit etiam ibidem in oratorio ad præsepe imaginem
 auream librarum quinque, dei genitricis filium ample-
 ctentis, gemmis multis ornatam. In eius vero ec-
 clesiæ vsum multas sacras vestes obtulit. Idem fecit
 Hadrianus papa. Siluester IIII. olim episcopus Sabinus
 in schismate cõtra benedictũ VIIII. papã creatus,
 apud

apud huius basilicæ patriarchium pontificatus iura tenens, permansit anno MXLV. Nicolaus IIII. ibidem dum in Vrbe manebat, commorabatur. Clemens III. Paulus Scholaris uocatus, ciuis Romanus, ab in-
eunte ætate, in eadem patriarchio educatus est, canonicus ibi fuit; deinde Episcopus Cardinalis Prænesti-
nus factus ab Alexandro III. palatium prope ipsam basilicam condidit pro se & futuris episcopis Prænesti-
nis, quod postea canonicis ab eodem, quum pontifex creatus esset, cum alijs multis rebus donatum est. Honorius III. Cencius ante pontificatum uocatus, in eadem Canonica nutritus, ex ea diaconus Cardinalis assumptus est a Cælestino III. & S. R. E. camerarius factus, qui In nocentio III. mortuo summus pōtifex renuntiatus, cuncta eius Basilicæ priuilegia confirmauit.

Quartis ferijs Quattuor temporum, in statione quæ in ea erat, pontifex Romanus, eos quos Diaconos, & Presbyteros Cardinales creare constituerat, in hac basilica publice pronuntiabat.

Multæ ad eam supplicationes a Romanis pontificibus pro gratijs Deo agendis, uel eius ira mitiganda, aut in difficillimis reipub. Christianæ temporibus, habite.

Fœdus sub Hadriano VI. inter eum, Cæsarem Carolū V. & Venetos ad arcendos Italia Gallos ictum, in hac ecclesia publicatum fuit, Pompeio Cardinale columna sacris operante.

Pontifices maximi tres, & supra xx. Cardinales S. R. E. in ea requiescunt. Honorius III. ante sacellū

Præsepis

Præsepis, i terra prope altare S. Hieronymi. Nicolaus
IIII. humi prope portam maiorem posterioris eccle
siae partis. Benedictus x. pontificatu iam exactus, &
apud eam mortuus.

Hæc basilica ritû basilicæ Vaticanæ antiquitus ha
buit clericos, & monachos. De monachis primû, mox
de clericis dicemus. Bibliothecarius in uita Simplicij
papæ: Hic (inquit) fecit basilicam S. Andreæ apostoli
iuxta basilicã S. Mariæ maioris. Idem in uita Gregorij
II. papæ, Gregorius II. (inquit) gerontocomium,
quod post absidã sanctæ dei genetricis ad Præsepe si
tum est, monasteriû instituit, atque monasteriû S. An
dreæ apostoli, quod Barbaræ nuncupatur, ad eã dedu
ctû desolationẽ, ut in eo ne unus quidẽ monachus reli
ctus esset, accitis monachis ordinauit, in stituitq; ut ho
rum duorû monasteriorum monachi in basilica S. dei
genitricis Mariæ die noctuq; diuinas deo canerẽt lau
des. Ita ille. De quibus monachis nihil præterea memo
ratu dignum inueni. Horum monasteriorum adhuc
uestigia supersunt. Clericos porrò primum, deinde Ca
nonicos cum Archipresbytero, qui modo est Cardina
lis, in ea diutissime permāsisse, ex antiquis eius basilicæ,
& bibliothecæ palatinæ monumētis inueni, ex quibus
ante quingentos annos Canonicos in ea esse cõstat. Ni
colaus IIII. qui diu apud eandem basilicam permā
sit, palatium suo & Canonicorum usui apud eam con
didit. Idem fecit Nicolaus V. qui claustrum, porticû, cu
bicula, triclinia, cameras ibidem extruxit. Hodie Ca
nonicorû pars, clerici, capellani, cãtores et alij ecclesiæ
ministri, pædes in area, ante & circû ecclesiã incolût.

Pœnitentiarios Pius V. ex ordine Prædicatorũ in hac basilica ceteris eiectis instituit : quorum collegio domũ S. Pudentianæ concessit. Hodie habet hæc basilica Canonicos XVI. cũ Archipresbytero, Beneficiatos XXI. Clericos XII. ministros, cantores, mansurarios, camillos circiter XX. Archipresbyter est nũc Carolus Borromeus Cardinalis uir pius; & eam optime gubernat.

In hac ecclesia sunt multe & ueneratiõe cognituq; dignæ Reliquiæ, quarum seriem afferam. Primum in ea est imago beatissimæ Virginis Mariæ, ante quam S. Gregorius papa orans, pestem extinxit, anti-pho-namque illam edidit: Regina cæli letare &c. Quæ die Assumptionis B. Virginis in media Ecclesia populo ueneranda collocatur, & in solenni supplicatione cũ imagine S. Saluatoris Lateranensi eodem die defer-tur. In altari dicto ad Præsepe, de Christi præsepio. Sub altare maiori corpus S. Matthiæ apostoli. Prope præsepe sub altare sui nominis corpus S. Hieronymi presbyteri, ecclesiæ doctoris eximij. Ibidem muro af-fixe sunt duæ tabulæ marmoreæ cum bullis incisis pi-j II. papæ. Altera instituit festum translationis cor-poris S. Hieronymi, VII. Idus Maij, altera eundem festum ad uigiliam Assumptionis B. Virginis transtu-lit, & multis indulgentijs eum diem celebrem facit. In marmoreo uero serculo, quod reliquiarum dicitur, eiusmodi reliquiæ conseruantur, & stâtis diebus popu-lo deuotissime ostenduntur. I. Caput S. Vibiaæ vir-ginis & martyris. II. Duo digiti, mentum, & aliæ reliquiæ S. Anatoliæ uirginis & martyris. III. De cingulo, & uelo S. Scholasticæ, ac de reliquijs S. Ca-tharinæ,

tharinæ, S. Euphemie, S. Annæ, & de zona & lecto B. Mariæ Virginis. IIII. Dalmatica, qua indu-
tus erat S. Thomas Cantuariensis archiepiscopus, quã
do interfectus est. V. De brachio, sanguine, cerebro,
cilicio, cuculla, & alijs reliquijs eiusdem Sancti Tho-
mæ Archiepiscopi Cantuariensis. VI. Planeta, sto-
la, & Manipulus, quibus celebrabat Sanctus Hiero-
nymus doctor in Capella Præsepis domini nostri Iesu
Christi in Bethleem. VII. Caput cum alijs reliquijs
sancti Marcellini Papæ & Martyris. VIII. Brachiũ
cum alijs reliquijs sancti Iuliani martyris. IX. Cor-
pora sanctorum Simplicij, Beatricis, & Faustini mar-
tyrum. X. Brachium sancti Cosmæ martyris. XI. De san-
guine, cerebro, cilicio, & alijs reliquijs eiusdem san-
cti Cosmæ, & Damiani martyrum. XII. De brachio
sancti Abundij, & de reliquijs S. Sebastiani, S. Bla-
sij, S. Stephani protomartyris, & sancti Ioannis Ba-
ptistæ. XIII. Mentum cum alijs reliquijs S. Zachariæ
patris S. Ioannis Baptistæ. XIV. crus B. Epaphræ con-
discipuli S. Pauli Apostoli. XV. Brachium cum alijs
reliquijs sancti Lucæ Euangelistæ, qui depinxit ima-
ginem B. Mariæ Virginis in hac Basilica existentem.
XVI. Brachium S. Matthæi apostoli & Euangelistæ,
cum alijs eius reliquijs. XVII. Caput S. Mathiæ apo-
stoli, cuius corpus est sub altari maiori huius basilicæ.
XVIII. De reliquijs sanctorum apostolorum Petri &
Pauli, Andree, Iacobi, Philippi, Thomæ, Bartho-
lomei, & de manna S. Ioannis apostoli & Euangeli-
stæ. XIX. De reliquijs aliorum Apostolorum, & plu-
rimorum sanctorum martyrum, confessorum, & uir-

ginum .xx. Cunabulum , ac de fascia , & pannis infantie domini nostri Iesu Christi. xxI. De uestimento purpureo , de spongia , de sindone , & de sepulchro domini nostri Iesu Christi. xxII. De ligno sanctissime crucis domini nostri Iesu Christi. Hæ reliquie populo die Paschæ ostendi solent.

In hac ecclesia plures sunt Stationes, quàm in alia Vrbs basilica, præter S. Petrũ. Sunt. n. xv. quum Lateranensis basilica non nisi VII. S. Pauli VI. S. Laurentij IIII. tantum. Vaticana uero xx. habeat. Hæ sunt Stationes. I. Dominica I. Aduentus. Singulis IIII. ferijs Quattuor tēporũ. VI. Vigilia Natalis Dñi. VII. Nocte Natalis Dñi ad sacellũ Præsepis, in I. Missa. VIII. In missa maiori, & toto die Natalis domini ad altare maius, q̄ statio antiquitus apud S. Petrum erat, sed pp̄ diei breuitatē huc translata. IX. Die S. Ioannis Euāgelistæ. X. Die Purificationis B. Virginis. XI. Feria IIII. maioris hebdomadæ. XII. Die sc̄o Resurrectiōis. XIII. Feria II. litaniarũ triduanarũ ante Ascensionē dñi. XIII. In festo dedicationis ecclesiæ, dicto Festũ Niuis. xv. In die Assũptionis B. Virginis. Quibus diebus, & p̄fertim festis Natalis, Purificationis, Paschæ, Assũptionis, Romanus p̄t̄ifex missarũ solennia celebrare in ea cōsueuerat. Die uero Purificationis processionē a S. Hadriano inchoatã ad eandē ecclesiã p̄ducere, & pedibus nudis cū cadelis accēsis ire, ibiq; celebrare. Easdē & supplicationes habebat singulis quartis ferijs Quattuor tēporũ. Nocte uero Natalis domini in capella Præsepis, die uero in altare maiori sacra faciebat. Anno sancto Iobilei porta s̄cta q̄ ibi ē, ab Archipresbytero

presbytero eius ecclesie a piri solet, eoq; elapso claudi. Hæc .n. ecclesia inter quattuor est, q̄ eo anno uisitantur, reliquis alijs a Gregorio XI. addita. Super eius ara maxima nemo nisi Papa, uel cū eius uenia Cardinalis celebrare cōsueuerunt. Id priuilegium omnibus quinque patriarchalibus ecclesijs commune est.

Multæ in ea sunt indulgentiæ, a Romanis pōtificibus, & præsertim Nicolao IIII. cōcessæ, ut liquet ex duabus musiceis tabulis, absidæ muro affixis. Quorum eiusmodi est exemplum. Primæ. Ad banc sacrā basilicam oībus deuote uenientibus a feli. record. Nicolao IIII. papa, in scripto indulgentiæ sunt concessæ, & innouatæ. In primis singulis diebus annus unus et duæ quad. Itē singulis diebus Lunæ, Mercurij, & Sabbati centū dies. Item in quadragesima S. Martini, singulis diebus tres anni & tres quadr. Itē in Natiuitate domini, & usque ad octauā, XII. anni, & XII. quadr. Itē ab octaua Natiuitatis usque ad Epiphaniā, octo anni, & VII. quadr. Itē ab Epiphaniā & usq; ad octauā, XII. anni, & XII. quadr. Itē ab octaua Epiphaniæ usq; ad Purificationē, XII. anni, & XII. quadr. Itē a dominica LXX. usque ad XL. duo anni, & duæ quad. Itē in Quadragesima, singulis dieb⁹, tres anni, & tres quad. Itē in festo B. Matthiæ apostoli, x. anni, & x. qu. Itē in octaua eiusdē, sex anni, & sex qu. Itē in Annūciatione Beatæ Mariæ Virginis, x. anni, & x. quadragesimæ. Item in Resurrectione domini, & usque ad octauam, XII. anni, & XII. quadr. Itē ab octaua Resurrectionis usque ad Ascensionem, duo anni, & 2. quad.

Item in Ascensione & usque ad octauam, VI. anni, & VI. quadragenæ. Item ab Octaua Ascensionis usque ad Pentecostem, II. anni, & II. quadragenæ. Item in Pentecoste usque ad octauam, VI. anni, & VI. quadragenæ. Item in festo Niuis usque ad octauam, XIIII. anni, & XIIII. quadragenæ. Item indulgentia ab octaua festi Niuis usque ad Assumptionem, VIII. anni, & VIII. quadrag. Item in Assumptione & usque ad octauam, XII. anni, & XII. quadragenæ. Item ab octaua Assumptionis usque ad natiuitatem Virginis, VIII. anni, & VIII. quadr. Item in Natiuitate Virginis usque ad octauam, XII. anni, & XII. quadrag. Item in festo omnium Apostolorum & Euangelistarum, S. Laurentij, & S. Hieronymi, duo anni, & duæ quadragenæ. Item in festis S. Crucis, III. anni, & III. quadrag. Item singulis diebus Sabbati, unus annus, & una quadragenæ. Itē singulis diebus Lunæ, Mercurij, Sabbati ad Præsepe, I. an. & I. quadr. Item in singulis Stationibus ipsius basilicæ, quæ sunt omnibus diebus Mercurij, Quatuor temporum. Dominica de Aduentu, Vigilia Natalis domini, & IIII. feria maioris hebdomadæ, IX anni, & IX quadragenæ. Item quicumque ad reparationem, seu conseruationem ipsius basilicæ, & alias prout ei dominus inspirabit, quotiescunque & quandocunque manum porrexerit adiutricē, annus unus, & una quadragenæ.

In hac sacra basilica corpora sanctorum Matthiæ apostoli, Hieronymi doctoris, Romule, & Redemptæ Virginum reconduntur. Item cunabulum domini.

De ligno sanctæ Crucis, De capillis & uestimentis B. Virginis. Caput B. Matthiæ. De brachio, craneo, & cerebro S. Thomæ archiepiscopi Cantuariensis, De tibijs sanctorum Cosmæ, & Damiani. Brachium S. Epaphræ discipuli Domini, & multorum aliorum sanctorum, quorum nomina scripta sunt in libro uitæ.

Precandi formula.

Ante altare maius, & sanctissimam Eucharistiã. Pater noster. Ave Maria. Septimus psalmus penitentialis. Domine exaudi orationem meam, auribus percipe obsecrationem meam, in ueritate tua exaudi me in tua iustitia. Et non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Quia persecutus est inimicus animam meam: humiliauit in terra uitam meam. Collocauit me in obscuris sicut mortuos seculi: & anxius est super me spiritus meus: in me turbatum est cor meum. Memor fui dierum antiquorũ: meditatus sum in omnibus opibus tuis, & in factis manuum tuarũ meditabar. Expãdi manus meas ad te: anima mea sicut terra sine aqua tibi. Velociter exaudi me domine, defecit spiritus meus. Non auertas faciem tuam a me: & similis ero descendentibus in lacum. Audiam fac mihi mane misericordiam tuam, quia in te speraui. Notam fac mihi uiam in qua ambulem: quia ad te leuaui animam meam. Eripe me de inimicis meis domine, ad te cõfugi: doce me facere uoluntatem tuam, quia deus meus es tu. Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam: propter nomen tuum domine uiuificabis me in equitate tua. Educes de tribulatione animã meam: & in mi-

fericordia tua disperdes oēs inimicos meos . Et perdes omnes , qui tribulant animam meam : quoniam ego seruus tuus sum . Gloria Patri , & Filio , & Spiritui sancto &cet.

Oratio .

Omnipotens & mitissime deus , qui mortali carne assumpta , ut innocens , & mansuetus agnus ad occisionem ductus es , & illusus , percussus , crucifixus , malum pro malo non reddidisti , sed pro transgressoribus exorasti : planta in cordibus nostris patientiæ & mansuetudinis uirtutem : ut iræ furorem uincentes , mansueto corde , mala in bono uincamus , inimicosque nostros , & persequentes nos , nec ira , nec odio persequamur : sed bonum pro malo reddendo , illi ad portum salutis adducantur , nosque sub tua mansuetudine in hac uita pie uiuentes , ad ueræ pacis patriam ascendere ualeamus . Qui uiuis & regnas cum deo patre in unitate spiritus sancti deus per omnia secula seculorum . Amen .

Alia Oratio .

Omnipotens sempiternæ deus , fundamentum omnium uirtutum , amor , & conseruator omnium in te sperantium , piissime consolator omnium ad te clamantium , qui cælum & terram de nihilo fecisti , uniuersum mundum pugillo conclusisti , naturam humanā mirabiliter unitiue assumpsisti , patibulū crucis subire uoluisti , genus humanum redemisti , potestatem diaboli penitus destruxisti , regnum tuum requirentibus promisisti : respice in me , & miserere mei .

Confiteor enim bodie coram diuina , adoranda , &

eter-

æterna maiestate tua , me auaritia feruenti grauiter
 uulneratum , immo & alijs peccatis omnibus alligatum , quæ præ multitudi-
 ne numerari non possunt . Propter quod non sum dignus uidere altitudinem cœ-
 li , propter multitudinem iniquitatũ mearum : quoniam irritaui iram tuam , & malum coram te feci .
 Deprecor ego te domine Iesu , saluator mundi : ut respicere digneris me prostratum ante imaginẽ tuæ san-
 ctissimæ , atque clementissimæ pietatis : & concedere digneris mihi miserrimo peccatori spatium pœnitendi .
 Et sicut mihi fuit intentio peccandi , ita sit emendandi possibilitas . Et infunde in me spiritum æternæ ma-
 iestatis , & pietatis : ut uirtute spei illustratus , te solum deum quæram , in quo totam spem meam humili-
 ter repono conseruandam . Et aufer a me spiritum ne-
 farium auaritiæ , atque tenacitatis ; & da mihi ignem
 tui amoris , spem , fidem , & charitatem ; mansuetu-
 dinem misericordiam , castitatem ; quatenus his uirtu-
 tibus adornatus , hostem uisibilem & inuisibilem ualeam conformiter superare , per te Christe Saluator
 mundi : Qui uiuis & regnas cum deo patre , & Spiritu sancto , per infinita secula seculorum . Amen .

Antiphona . Ne reminiscaris domine delicta nostra , uel parentum nostrorum : neque uindi etiam sumas de peccatis nostris .

Kyrie eleison . Christe eleison , Kyrie eleison .
 Christe audi nos . Christe exaudi nos .

Pater de cælis deus , Miserere nobis .

Fili redemptor mundi deus , Miserere nobis

Spiritus sancte Deus , Miserere nobis

Sancta Trinitas vnus Deus, miserere nobis.

S. Maria, ora

Sancta dei genitrix, ora

Sancta virgo virginum, ora

S. Michael. ora

S. Gabriel ora

S. Raphael ora

Omnes sancti angeli & archangeli, ora te pro nobis.

Omnes sancti beatorum spirituum ordines orate pro nob.

Sancte Adam ora

S. Abel iuste ora

Sancte Noe. ora

S. Abraham. ora

S. Moyses ora

S. David ora

S. Esaias ora

S. Hieremia ora

S. Simeon iuste. ora

S. Ioannes Baptista ora

Omnes sancti patriarche, & prophete orate pro nobis

S. Petre apostolorum princeps ora

S. Paule vas electionis. ora

S. Andrea apostolorum primo vocate ora

S. Iacobe apostolorum protomartyr ora

S. Ioannes euangelista Christi dilecte ora

S. Philippe apostole ora

S. Matthæ euangelista ora

S. Barnaba discipule, & apostole ora

S. Marce euangelista ora

S. Luca euangelista. ora

Omnes

<i>Omnes sancti apostoli & euangeliste</i>	<i>orate</i>
<i>Omnes sancti discipuli Domini,</i>	<i>orate</i>
<i>Omnes sancti Innocentes</i>	<i>orate</i>
<i>S. Stephane protomartyr</i>	<i>ora</i>
<i>S. Antipas testis Christi fidelis</i>	<i>ora</i>
<i>S. Clemens papa & martyr</i>	<i>ora</i>
<i>S. Alexander papa & martyr</i>	<i>ora</i>
<i>S. Fabiane & Sebastiane</i>	<i>orate</i>
<i>S. Laurenti</i>	<i>ora</i>
<i>SS. Geruasi & Portasi</i>	<i>orate</i>
<i>SS. Vincenti & Anastasi</i>	<i>orate</i>
<i>SS. Cosma & Daminiane</i>	<i>orate</i>
<i>SS. Ioannes & Paule</i>	<i>orate</i>
<i>Omnes sancti martyres</i>	<i>orate</i>
<i>S. Siluester papa & confessor</i>	<i>ora</i>
<i>S. Leo</i>	<i>ora</i>
<i>S. Gregori</i>	<i>ora</i>
<i>S. Ambrosi</i>	<i>ora</i>
<i>S. Augustine</i>	<i>ora</i>
<i>S. Hieronyme</i>	<i>ora</i>
<i>S. Athanasi</i>	<i>ora</i>
<i>S. Basili</i>	<i>ora</i>
<i>S. Ioannes Chrysofome</i>	<i>ora</i>
<i>S. Martine</i>	<i>ora</i>
<i>Omnes sancti pontifices & confessores</i>	<i>orate pro nobis</i>
<i>Omnes sancti ecclesie doctores</i>	<i>orate pro nobis.</i>
<i>S. Ioseph nutricie domini nostri Iesu Christi</i>	<i>orate pro.</i>
<i>S. Benedicte</i>	<i>ora</i>
<i>S. Romualde</i>	<i>ora</i>
<i>S. Bernardo</i>	<i>ora</i>

S. Petre caelestine	ora
S. Dominice	ora
S. Francisce	ora
S. Nicolae de Tolentino	ora
S. Antoni de Padua	ora
S. Thoma de Aquino	ora
Omnes sancti monachi & eremite,	orate pro nobis
Omnes sancti sacerdotes & leuitae,	orate pro nobis
Sancta Anna mater B. Virginis,	ora
S. Elisabeth	ora
S. Maria Magdalene	ora
S. Praxedis	ora
S. Pudentiana	ora
S. Caecilia	ora
S. Agnes	ora
S. Catherina	ora
S. Monicha	ora
S. Clara	ora
Omnes sanctae Virgines & uiduae,	orate
Omnes sancti & sanctae dei,	intercedite pro nobis
Propitius esto,	parce nobis domine
Propitius esto,	Exaudi nos domine
Ab omni malo,	Libera nos domine
Ab omni peccato,	Libera nos domine
Ab ira tua	Libera
Ab insidijs diaboli	Libera
A subitanea & improuisa morte,	Libera
Ab ira, odio, & omni mala uoluntate,	Libera
A fulgure, & tempestate,	Libera
A spiritu fornicationis,	Libera
	A mor-

<i>A morte perpetua,</i>	<i>libera</i>
<i>Per mysterium sancte incarnationis tue</i>	<i>lib.</i>
<i>Per aduentum, & natiuitatem tuam,</i>	<i>lib.</i>
<i>Per baptismum, & sanctum ieiunium tuum,</i>	<i>lib.</i>
<i>Per mortem, & sepulturam tuam,</i>	<i>lib.</i>
<i>Per sanctam resurrectionem tuam,</i>	<i>lib.</i>
<i>Per admirabilem ascensionem tuam</i>	<i>lib.</i>
<i>Per aduentum spiritus sancti paracliti.</i>	<i>lib.</i>
<i>In die tremendi Iudicij</i>	<i>lib.</i>
<i>Peccatores,</i>	<i>Te rogamus audi nos</i>
<i>Vt nobis parcas,</i>	<i>Te rogamus audi nos</i>
<i>Vt nobis indulgeas,</i>	<i>Te rog. audi nos</i>
<i>Vt ad uerā pœnitentiã nos perducere digneris,</i>	<i>Te rog.</i>
<i>Vt ecclesiam tuam sanctam regere, conseruare, & amplificare digneris.</i>	<i>Te rog.</i>
<i>Vt Domnum nostrum Apostolicum N. & omnes ecclesiasticos ordines in sancta religione conseruare digneris,</i>	<i>Te rogamus audi nos</i>
<i>Vt inimicos sancte catholice ecclesie, Turcas, Sarracenos, Hæreticos, & Schismaticos humiliare digneris.</i>	<i>Te rogamus</i>
<i>Vt omnes Hæreticos ad sancte catholice ecclesie gremium reuocare digneris.</i>	<i>Te rog.</i>
<i>Vt regibus & principibus Christianis pacem & ueram concordiam donare digneris,</i>	<i>Te rog.</i>
<i>Vt cuncto populo christiano pacem & unitatem largiri digneris,</i>	<i>Te rog.</i>
<i>Vt nosmetipsos in tuo sancto seruitio confortare, & conseruare digneris,</i>	<i>Te rog.</i>
<i>Vt mētes nostras ad cœlestia desideria erigas,</i>	<i>Te rog.</i>

mus audi nos .

Vt omnibus benefactoribus nostris sempiterna bona re-
tribuas, Te rogamus.

Vt animas nostras, fratrum, propinquorum, & bene-
factorum nostrorum ab æterna dānatione eripias,
Te rogamus audi nos,

Vt fructus terra dare, & conseruare digneris. Te ro-
gamus audi nos,

Vt omnibus fidelibus defunctis requiem æternam do-
nare digneris. Te rogamus.

Vt nos exaudire digneris, Te rogamus audi nos.

Fili dei. Te rogamus audi nos.

Agnus dei, qui tollis peccata mundi, parce nobis
domine .

Agnus dei, qui tollis peccata mundi, exaudi nos do-
mine .

Agnus dei, qui tollis peccata mundi, miserere
nobis .

Christe audi nos . Christe exaudi nos .

Kyrie eleison . Christe eleison . Kyrie eleison .

Pater noster . Ave Maria . Psal.

Deus in adiutorium meum intende: domine ad adiu-
uandum me festina . Confundantur, & reuereantur,
qui querunt animam meam . Auertantur retrorsum,
& erubescant, qui uolunt mihi mala . Auertantur sta-
tim erubescentes, qui dicunt mihi, euge euge . Exul-
tent, & letentur in te omnes, qui querunt te: & di-
cant semper, magnificetur dominus, qui diligunt sa-
lutare tuum . Ego uerò egenus, & pauper sum: deus
adiuua me . Adiutor meus, & liberator meus es tu:
domine,

domine, ne moreris. Gloria patri, & filio, & spiri-
tui sancto, &c. Vers. Saluos fac seruos tuos, & ancil-
las tuas. Resp. Deus meus sperantes in te. Vers. Esto
nobis domine turris fortitudinis. Resp. A facie inimi-
ci, Vers. Nihil proficiat inimicus in uobis. Resp. Et fi-
lius iniquitatis non apponat nocere nobis. Vers. Do-
mine non secundum peccata nostra facias nobis.

Resp. Neque secundum iniquitates nostras retribuas
nobis. Vers. Oremus pro domino nostro Apostolico

N. Resp. Dominus conseruet eum, & uiuificet eum,
& beatum faciat eum in terra, & non tradat eum in
animam inimicorum eius. Vers. Oremus pro benefa-

ctoribus nostris. Respon. Retribuere dignare Domi-
ne omnibus nobis bona facientibus, propter no-
men sanctum tuum uitam eternam. Vers. Oremus

pro fidelibus defunctis. Resp. Requiem eternam do-
na eis domine, & lux perpetua luceat eis. Vers. Re-
quiescant in pace. Resp. Amen. Vers. Pro fratri-

bus nostris absentibus. Resp. Saluos fac seruos tuos,
Deus meus sperantes in te. Vers. Mitte eis Domine
auxilium de sancto. Resp. Et de Sion tuere eos.

Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et cla-
mor meus ad te ueniat. Oratio.

Deus, cui proprium est misereri semper, & parce-
re, suscipe deprecationem nostram, ut nos, & omnes
famulos tuos, quos delictorum catena constringit, mi-
seratio tue pietatis absoluat.

Exaudi quæsumus domine supplicum preces, & cō-
fitentium tibi parce peccatis; ut pariter nobis indulgē-
tiam tribuas benignus, & pacem.

Ineffabilem nobis domine misericordiam tuam clementer ostende: ut simul nos & a peccatis omnibus exuas, & a pœnis, quas pro his meremur, eripias.

Deus, qui culpa offenderis, pœnitentia placaris, preces populi tui supplicantis propitius respice: & flagella tuæ iracundiæ, quæ pro peccatis nostris meremur, auerte.

Omnipotens sempiternæ Deus, miserere famuli tui domni nostri Apostolici N. & dirige eum secundum tuam clementiam in uiam salutis æternæ: ut te donante, tibi placita cupiat, & tota uirtute perficiat.

Deus, a quo sancta desideria, recta consilia, & iusta sunt opera, da seruis tuis illam, quam mundus dare non potest, pacem: ut & corda nostra mandatis tuis dedita, & hostium sublata formidine, tempora sint tua protectione tranquilla.

Ure igne sancti spiritus renes nostros, & cor nostrum domine: ut tibi casto corpore seruiamus, & mûdo corde placeamus.

Fidelium deus omnium conditor, & redemptor, animabus famulorum famularumque iuarum remissionem cunctorum tribue peccatorum: ut indulgentiam, quam semper optauerunt, pijs supplicationibus consequantur.

Actiones nostras, quesumus domine, aspirando præueni, & adiuuando prosequere: ut cuncta nostra oratio, & operatio a te semper incipiat, & per te cœpta finiatur.

Omnipotens sempiternæ deus, qui uiuorum dominaris simul et mortuorum, omniumque misereris, quos

tuos fide, & opere futuros esse prænoscis, te supplices exoramus: ut pro quibus effundere preces decreuimus, quosq; uel præsens seculum adhuc in carne retinet, uel futurum iam exutos corpore suscepit, intercedentibus omnibus sanctis tuis, pietatis tue clementia, omnium delictorum suorum ueniam consequantur. Per dominum nostrum Iesum Christum filium tuum, qui tecum uiuis & regnat in unitate spiritus sancti Deus, per omnia secula seculorum. Amen. Vers. Domine exaudi orationem meam Resp. & clamor meus ad te ueniat. Vers. Benedicamus domino. Resp. Deo gratias Vers. Exaudiat nos omnipotens & misericors dominus. Respon. Amen.

Ad Beatam Virginem. Pater noster. Ave Maria. Antiphona. Sancta et immaculata uirginitas, quibus te laudibus efferam, nescio: quia quem cali capere non poterant, tuo gremio contulisti, Vers. exaltata est sancta Dei genetrix. Resp. Super choros angelorum ad caelestia regna. Oratio. Famulorum tuorum quesumus dñe, delictis ignosce; & qui tibi placere de actibus nostris non ualemus, genitricis filij tui domini nostri intercessione saluemur, per eundem dominum nostrum, Iesum Christum filium tuum, qui tecum uiuit, &c.

Ad Altare Sancti Hieronymi. Pater noster Ave M. An. Isti sunt, qui ante deum magnas uirtutes operati sunt, omnis terra doctrina eorum repleta est: ipsi intercedunt pro peccatis omnium populorum: quia contemnentes uitam mundi, peruenerunt ad caelestia regna. Vers. Amavit eos dominus, & ornauit, eos. R. Stola glorie induit eos. Oratio. Deus qui ecclesie

tuæ Beatum Hieronymum, Ambrosium, Augustinum, Athanasium, Basilium, Ioannem Chrysostomum, Thomam, & alios sanctos doctores, pontifices & confessores tribuisti, concede propitius, ut apud te hos pios semper intercessores habere mereamur.
Per dominum nostrum.

De Ecclesia & titulo S. Praxedis.

Ecclesia S. Praxedis, quæ uetustissimus Titulus Cardinalis in Vrbe est, ante mille sexaginta annos condita. Eius ecclesiæ mentio est in concilio Romæ sub Symmacho papa celebrato. cui subscripserunt Cælius Laurentius S. R. E. archipresbyter Cardinalis tit. S. Praxedis, & Petrus eius de tituli presbyter. Paschalis papa anno DCCCXVII. ex presbytero Cardinale tit. S. Praxedis, pontifex creatus (ut Bibliothecarius auctor est) hanc ecclesiam uetustate collabentem, & ruinam proximam, a fundamentis restituit; absidam musiuicis figuris ornauit, multa sanctorum corpora ex cæmeterijs ruinosis ablatâ, eidem intulit, & honorifice collocauit. Fecitq; in ea duo Oratoria musiuico opere ornata, S. Zenonis, in quo eius corpus recondidit, & S. Hagnetis. Ita Bibliothecarius. Hæc eadem confirmant uersiculi in absida ex musiuo facti, sic

Emicat aula pie uarijs decorata metallis
Praxedis domina super æthra placentis honore
Pontificis summi studio paschalis alumni

Sedis apostolicæ passim qui corpora condens
 Plurima sanctorum subter hæc mœnia ponit
 Fretus ut bis limen mereatur adire polorum.

Extat antiquum Monachorum claustrum, quod,
 ut ex antiqua inscriptione liquet, Benedictus presby-
ter Cardinalis huius tituli fabricauit, Gregorio VII.
pontifex maximo. Hunc titulum obtinet Carolus Car-
dinalis Borromæus, quem totum renouauit, ad aram
maximam operculū refecit, sedidia restituit, cæcellum
marmoreum aurichalcheis balaustris pulcherrimū fe-
cit, monachorum numerum auxit. Eam enim tenent
monachi Vallis umbrosæ ex Congregatione S. Benedi-
cti, instituta a S. Ioanne Gualberto Florentino, qui
iam ipsam per quadringentos annos possident.

In pariete muri prope oratoriū S. Zenonis, huius-
 modi tabula marmorea extat. In nomine domini dei
 Saluatoris nostri Iesu Christi, temporibus sanctissimi
 ac ter beatissimi & apostolici Domni Paschalis papæ
 infracta sunt ueneranda sanctorum corpora in hęc
 sanctam & uenerabilem basilicam beatæ Christi uir-
 ginis Praxedis; quæ prædictus pontifex dirutis ex cœ-
 meterijs seu cryptis iacentia auferens, & sub hoc sacro
 sancto altari summa cum diligentia proprijs manibus
 condidit, in mense Iulio die xx. Indictione x. Nomi-
 na uero pontificum Romanorum hæc sunt. Urbani,
 Stephani, Anteri, Miltiadis, Fabiani, Iulij, Pon-
 tiani, Siricij, Lucij, Xysti, Felicis, Anastasii, &
 Celestini. Item nomina episcoporum, Stratonici, Len-
 cij, & Optati. Presbyterorum & leuitarum, Nicome-
 dis archipresbyteri, Iustini, & Cyrini Cyriacique dia-

coni, *Nemesii*, atque *Zachei*. Etiam & martyrum nomina ista sunt, *Zotici*, *Irenæi*, *Hiacynthi*, *Amantij*, *Marii*, *Audif*, ex *Abbacuc*: ac sanctorum octingentorum quorum nomina scit omnipotens. *Castuli*, *Felicis militis*, *Gordiani*, *Epimachi*, *Seruiliani*, *Sulpicij*, *Dio- genis*, *Blasti*, & aliorum **LXII**. *Marcelliani*, *Marci*, *Festi*, & aliorum duorum. *Tertullini*, *Fausti*, *Bonosi*, *Mauri*, *Calumniosi*, *Ioannis*, *Exuperantij*, *Casti*, *Cy rilli*, & septem *Germanorum*, *Honorati*, *Theodosii* *Basilij*, *Crescentij*, *Largi*, *Smaragdi*, *Crescentiani*, *Iasonis*, *Mauri*, *Hippolyti*, *Pontiani*, *Chrysanti*, & aliorum **LXVI**. Simulque & aliorum millicentum viginti quatuor, quorum nomina sunt in libro vite. *Mauri*, *Artemij*, *Pollionis*, & aliorum **LXII**. martyrum. Nomina quoque uirginum, & uiduarum, *Pra-xedis*, *Pudentianæ*, *Iulianæ*; *Symphorosæ*, *Feliculæ*, *Marinæ*, *Candidæ*, *Paulinæ*, *Dariæ*, *Basillæ*, *Mem-miæ*, *Marthæ*, *Emerentianæ*, *Zoe*, & *Tiburtiadis*. Quo circa & in ipso ingressu basilicæ manu dextra (ubi utiq; benignissimæ suæ genitricis scilicet *Domnæ Theodoræ* *Episcopæ* corpus) quiescit, condidit iam di-ctus præsul corpora uenerabilium *Zenonis* præbyteri & aliorum duorum: pariterque & in oratorio *Beati Ioannis Baptiste* manu leua prænominate basilicæ (quod & secretarium esse dinoscitur) condidit corpora Sanctorum *Mauri*, & aliorum **XL**. martyrum. Simili modo & in oratorio *Beatæ Christi uirginis Agnetis*, quod sursum in monasterio situm est, ipse pastor eximius posuit corpora sanctorum martyrum, videlicet, *Alexandri* *papæ*, atque *Euentij*, & *Theoduli* præbe-
terorum

terorum. Hos omnes Dei electos frequentius deprecamur, ut per eorum valeamus preces post funera carnis, ad cæli conscendere culmen. Amen. Sunt autem insimul omnes sancti duo millia. CCC.

In eodem proximo oratorio Sanctæ Zenonis extat columna ad quam Dominus noster Iesus Christus, tēpore suæ passionis alligatus fuisse dicitur, & uerberatus: quam ante annos CCC L. Ioannes Columna presbyter Cardinalis huius tituli, sub Honorio III. Orientis Legatus, ex Hierosolymis Romam attulit, et in eo oratorio locavit: super quam collocata sunt corpora sanctorum Valentini, & Zenonis. In medio uero eius sacelli sub rotundo lapide sunt corpora XL. martyrum. Hoc sacellum mulieres non ingrediuntur in cuius sumitate sunt hi uersus. Paschalis præsulis opus decore fulget in aula. Quod pia obtulit nota studeat reddere domino.

In media ecclesia sub craticula ferrea conditorium in quo repositus fuit sanguis sanctorum martyrum Romæ occisorum, quem sponsa sugebat è terra sancta virgo Praxedis; item multa sanctorum martyrum corpora ibidem collocata fuisse.

Nicolaus Seniorilis in libro reliquiarum, has basilicæ Sanctæ Praxedis commemorat: In ecclesia Sanctæ Praxedis sunt hæ reliquiæ. Vna capsula lignea speculis cooperta; in qua è de uiminibus quibus fuit uerberatus D. N. Iesus Christus. De uestimētis eiusdem. De reliquiis scōrū Innocentiū, Clementis pp. Hippolyti mart. Terentiani, Sanctorum quadraginta martyrum. Item S. Annæ, S. Benedicti & S. Galli abbatum, Sancti

Francisci, S. Constantiæ filix Cōstantini Imperatoris. Item uas uitreum, cum spongia qua S. Praxedes suggebat sanguinem martyrum. Item Tabernaculum chri stallinum argento clusum, cum frusto inconsuilibus uestis Iesu Christi. Item Tabernaculum crystallinum cū his reliquijs. De ueste Christi, de linteo quo apostolorum pedes terfit in sero cenæ, de sindone quo eius corpus fuit inuolutum in sepulchro, de reliquijs sanctorum Ioannis Baptiste, Andreæ, & Bartholomæi apostolorum. Item aliud tabernaculum crystallinū argento deaurato inclusum, in quo sunt de cingulo Christi, & uestimentis B. Mariæ uirginis. Item alia theca chri stallina ornata argento, in qua sunt digitus pedis S. Petri apostoli, costā S. Philippi, brachiū S. Barnabæ apostolorum, dens S. Blasii episcopi. Item aliud uas crystallinum cū brachio S. Stephani protomartyris, reliquijs sanctorum Laurentij, Nerei, Archillei, & Pancratij martyrum. Vās uitreū fractum cum ligno S. Crucis, Reliquijs sanctorum Simonis apostoli, Stephani, Epimachi, Pantaleonis martyrū, Ioannis Gualberti Abbatis Vallis Umbrosæ, Claræ Virginis. Item tabernaculum oblongum crystallinum ære deaurato munitum, in quo sunt De ligno crucis Christi. De capite sanctorū Petri & Bartholomæi apostolorum. Dens S. Petri. De brachio S. Sebastiani. De costā S. Laurentij. De reliquijs sanctorum Fabiani, Cosmæ & Damiani, & de uelo S. Agathæ. Item tabernaculum crystallinum argento clusum, cum tribus spinis coronæ Christi. Item tabernaculum crystallinum, in quo sunt reliquiæ de capite S. Lucæ Euangelistæ, de cruce S. Gregorij papæ, reli
quæ

quæ S. Matthæi apostoli. Item crux argentea, in qua est de cruce Christi. In theca lignea frustum columna Christi.

In hac ecclesia est statio Feria II. maioris hebdo.

Precandi formula.

Ad altare maius. Pater noster. Ave Maria. Antiphona. Veni sponsa Christi, accipe coronam, quã tibi Dominus præparauit in æternum, pro cuius amore sanguinem tuum sudisti, & cum angelis in paradysum introisti. Vers. Specie tua & pulchritudine tua. Resp. Intende prospere procede & regna. Oratio Indulgentiam nobis, quæsimus Domine, Beata Praxedis uirgo & martyr imploret, quæ tibi grata semper exiuit & merito castitatis, & tuæ professione uirtutis. Per dominum nostrum & cetera.

Ibidem ad Martyres. Antiphona. Propter testamẽtum domini & leges diuinas sancti dei perstiterunt in amore fraternitatis, quia unus fuit semper spiritus in eis, & una fides. Hæc est uera fraternitas, quæ nunquã potuit uiolari certamine, qui effuso sãguine secuti sunt Christum, cõtemnentes tyrannorum minas, & tormenta, peruenerunt ad regna caelestia. Vers. Ecce quã bonum, & quã iocundum. Respon. Habitare fratres in unum. Oratio. Beatorum martyrum tuorum duum millium hic in Christo quiescentium nos, quæsimus Domine merita tueantur, & eorum cõmendet oratio ueneranda. Per dominum nostrum & cetera.

Ad oratorium S. Zenonis, & sanctam Columnã. Pater noster. Ave Maria. O Domine Iesu Christe, fili Dei uiui, qui septem uerba die ultimo uitæ tuæ in

cruce pendens dixisti, ut semper illa in memoria haberemus: Rogo te per uirtutem illorum uerborum, ut mihi parcas quicquid peccaui aut commisi de septem peccatis mortalibus, scilicet, de superbia, inuidia, ira, accidia, luxuria, auaritia, & gula.

Domine sicut tu dixisti, Pater dimitte illis, non .n. sciunt quid faciunt: fac, ut ego amore tui parcam cum Etis mihi male facientibus. Et sicut tu dixisti latroni, Hodie mecum eris in paradiso: fac me ita uiuere, ut tu in hora mortis meæ dicas mihi, Hodie mecum eris in paradiso. Et sicut tu dixisti matri tuæ, Mulier ecce filius tuus: & deinde dixisti discipulo, Ecce mater tua: fac, ut matri tuæ me societ amor tuus, & charitas uera. Et sicut tu dixisti, Heli heli lamazabatani: quod significat, Deus meus, deus meus, ut quid dereliquisti me: fac me dicere in omni tribulatione & angustia meâ, Pater miserere mihi peccatori, & adiuua me rex meus, & deus meus, qui me tuo proprio sanguine redemisti. Et sicut tu dixisti, Sitio, scilicet, salutem animarum sanctarum, quæ in limbo fuerunt, aduentum tuum expectantium: fac, ut semper sitiam, & diligam te fontem aquæ uiuentis, fontem æterni luminis, toto desiderio cordis ad amandum. Et sicut tu dixisti, Pater in manus tuas commendo spiritum meum: respice me uenientem ad te, quia mihi constituisti tempus meum. Et sicut tu dixisti, Consumatum est, quod significat labores, & dolores, quos pro nobis miseris suscepisti, iam finiri: fac, ut audire merear dulcissimam uocem tuam, Veni amica meâ, dilecta meâ, sponsa meâ, quia iam disposui petitiones tuas cõsummare: ueni mecum,

ut sedeas cum angelis & sãctis meis, in regno meo epulari, iocundari, & cõmorari: Per infinita seculorum seculõrum secula. Amen.

Alia Oratio.

Auxilientur, mihi domine Iesu Christe, omnes passionẽ tuã: & defendant me ab omni dolore, & angustia: & ab omni luctu & miseria: ab omni tribulatione, & impugnatione corporis, & animæ. Scio enim quod quacumque die tuarum passionum memoriã habuero: saluus ero: & ideo de tua pietate confisus, per tuas passiones pũssimas te deprecor, ut me famulum tuum cælesti auxilio custodias, & in tua protectione defendas. Qui cum patre & spiritu sancto uiuis & regnas Deus, per omnia secula seculorum. Amen.

De Ecclesia & Titulo S. Pudẽtiane.

Quoniam Vrbs ecclesiarũ, quæ modo sup sunt, uetustissima est basilica S. Pudẽtiane, in parte Thermarum antiquarum Nouatianarum in uico Patricio, a S. Pio papa condita. De qua ita scribit in eius uita Damasus Papa: Hic rogatus B. Prædixus dedicauit ecclesiam Thermas Nouati in uico Patrici in honorem sororis suæ Pudẽtiane, ubi & multa dona obtulit, & sæpius sacrificium domino offerens ministravit, ubi & fontẽ baptismi cõstrui fecit, manu sua benedixit, & consecrauit, & multos uenientes ad fidẽ baptizauit

in nomine sanctæ Trinitatis. Hæc ille. Hæc uero ecclesia antiquitus Titulus Pastoris dicebatur, de S. Pastoris presbyteri, & eiusdem Papæ Pij fratris nomine, qui primus eum Titulum tenuit. Antiquitus persecutionum tempore, parua ecclesia erat: pace ecclesiæ data, amplificata fuit, pulpitis marmoreis, aliquot sacellis, & ædícula uicina S. Pastoris additis, quam Simpliciū papam dedicaſſe ferunt. Abside muſium cum Christi & Apostolorum imaginibus, uetustissimum & admodum elegans est. Altare maius marmoreo operculo ornatum, habet pulpita duo lapidea ex antiquo edificio fabrefacta, in quorū tabulis incisa sunt. SALVO. SIRICIO. EPISCOPO. ECCLESIAE. SANCTAE. Multos & magnos presbyteros Cardinales habuit. Concilio Romano Symmachi papæ subscripsere inter alios Cardinales, Asterius huius tituli Pastoris presbyter Cardinalis, & alij eiusdem tituli presbyteri, Iustinus, & Maxentius. Leo III. papa huic titulo donauit uestem albam oloſericam, ut memorat Bibliothecarius. Petrus Saſſonis Anagninus eiusdē tituli, sub Innocentio III. presbyter ante aram maximam tabulas grandes marmoreas, quæ presbyterium ab Ecclesiæ cella separarent, locauit. Antiquitus in ea clerici, postea canonici regulares congregationis S. Mariæ de Rheno Bononiæ eam tenuerunt, ibidem circa Innocentiū II. papæ tempore locati. Quibus deficientibus, diu sine certis ministris fuit, S. Mariæ Maioris basilicæ addicta, uel presbyteri Cardinalis titularis curæ commissa. Cuius adhuc ample extant, quamquam ruinosæ, antiquæ ædes.

ades. Pius Quintus eam modo ordini Prædicatorum concessit, pœnitentiariosq; in ea instituit, qui basilicæ Sæctæ Mariæ maioris inseruirent. Leopardus, et Maximus presbyteri S. R. E. sub S. Innocentiô papa in se pulchro ante hanc ecclesiam conditi sunt. Basilicæ porta uarijs sigillis, & his uersiculis ornata est.

Ad rêquiem uitæ cupis o tu quique uenire
En patet ingressus fueris si rite reuersus
Aduocat ipse quidem uia dux & ianitor idem
Gaudia promittens & crimina quæque remittens .

Item circum agnum dei,

Mortuus & uiuus idem sum pastor & agnus
Hic agnus mundum instaurat sanguine lapsus .

Circum S. Praxedis figuram .

Nos pia Praxedes prece sancta confer ad ades
Occurrit sponso Praxedes lumine claro .

Circum S. Pudentianam .

Protege præclara nos uirgo Pudenquetiana
Virgo Pudentiiana coram stas lampade plena .

Circum S. Pudentem .

Te rogo sancte Pudens nos purga crimina trudens
Almus & iste docet Pudens ad sydera calles .

Circum S. Pastorem .

Sancte precor Pastor pro nobis esto rogator
Iste cunctis uitæ Pastor dat dogmata sanctæ .

In hac ecclesia parte dextra est uetustissimum sacellum musiuero ope decoratum, a quodâ Maximo, cuiuslibet uulgi cõditum. In quo uulgo S. Petrum primam in orbe missam celebraſſe traditur. Iacēt in hac ecclesia tria milia corpora scõrum martyrum sub puteo amboni, pximo.

Ibi est puteus alius, in quo ipsorū sanguis repositus fuit.

Reliquias, q̄ in hac ecclesia fuerunt, cōmemorat Nē colaus Senioriis: Theca lignea, in qua sunt sex tabernacula aurea, & aliquot uasa uitrea, cum hisce reliquijs. Dux spinæ coronæ Iesu Christi. Duo puncta clauorū, quibus cruci affixus fuit. De lapide eiusdē sepulchri. De columna, ad quā fuit alligatus, & uerberat⁹. De uelo B. M. Virginis. De uestimētis S. Petri apostoli. De costa S. Iacobi apostoli. De ossib⁹ capitis B. Bartholomæi apostoli. De capillis S. M. Magdal. De reliquijs scōrū Andreæ & Barnabæ apostolorū, Zachariæ patris S. Ioānnis Baptistæ, Siluestri & Gregorij pontificum: & S. Pudentiæ uirginis.

In hac ecclesia est Statio feria III. post III. Dominicam Quadragesimæ.

Huic ecclesiæ annexum est sacellum S. Pastoris presbyteri, fratris S. Pij papæ: in quo est puteus quadratus clausus sanguinis martyrum, de quo supra dixi: ara, & pulpitum marmoreum, cum hisce uersiculis.

Tempore Gregorij septimi præsulis almi
Presbyter eximius præclarus uir Benedictus
 Moribus, ecclesiam renouauit funditus istam
 Quam consecrari sacer idem Cardiquenalis
 Eiusdem sane fecit sub tempore papæ,
 Augusti mensis septem nouemque Calendis
 Nomine Pastoris, præcursorisque Ioannis.
 De cruce, ueste Dei locus hic est sanctus haberi
 Cui pars de sancti sociatur ueste Ioannis.
 Martyris & Stephani papali nomine primi,

Martyris, & papæ Felicis honore secundi,
 Nec minus Hermetis præfæcti martyris Urbis,
 Et Tranquillini, Marci, Marciqueliani,
 Horum reliquijs constat locus iste cèlebris,
 Hinc & multorum possemus nomina, quorum
 Dicere si in tabula locus illis eſet in iſta
 Nos meritis horum redeamus ad alta polorum

Precandi formula.

Ad altare maius. Pater noſter. Ave Maria,
 Antiphona. Hæc eſt uirgo ſapiens, & una de nu-
 mero prudentum, quam ſponſus Chriſtus ſuperueniens
 uigilantem inuenit. Verſ. Elegit eam Deus, & præ-
 elegit eam. Reſp. In tabernaculo ſuo habitare facit
 eam. Oratio. Deus, qui beatam Pudentianam uirgi-
 nem tuam ad cælos per martyrii palmam peruenire fe-
 ciſti, concede propitiuſ, ut eius exempla ſequentes ad
 te peruenire mereamur. Per dominum noſtrum &c.
 Deus qui inter cetera potentiæ tuæ miracula etiam in
 ſexu fragili uictoriam martyrii contuliſti, concede pro-
 pituiſ, ut ſanctarum uirginum & martyrum tuarum,
 quarum commemorationem colimus, patrocinia ſen-
 tiamus, & per earum ad te exempla gradiamur. Per
 dominum noſtrum &c.

Antiphona. Abſterſit Deus omnem lacrymam ab
 oculis ſanctorum, & iam non erit amplius neque lu-
 ctus, neque clamor, ſed nec ullus dolor: non eſurient,
 neque ſitient amplius, neque cadet ſuper illos ſol,
 neque ullus æſtus, quoniam priora tranſierunt.

Verſ

V. Iusti aut in perpetuum uiuent. R. Et apud Dñm est merces eorū. Oño. Propitiare q̄simus Domine nobis famulis p̄ sanctorum tuorum, quorū corpora in hac ecclesia requiescunt, merita gloriosa: ut eorum pia intercessione ab oībus semper protegamur aduersis. Per dominū.

De ecclesia, et titulo S. Mariæ Angelorum
in Thermis Diocletiani.

Rhanus v. papa in quadā bulla sua refert, Nicolaū Vrsinū Nolanum, & Neapoleonē Vrsinum Manupelli, comites, ab se petiſſe licentiā edificandi monasteriū, & eccleſiā patribus Carusiſianis, in antiquis Diocletiani Thermis, sub appellatione SS. Leonis, & Nicolai cōfeſſorū. Quā eis cōceſſit. Ceterū prioris eos cōſilij cū pœnituiſſet, Thermis dimiſſis idē monasteriū circa titulū S. Crucis in Hieruſalē cōdiderunt; in quo ipſi patres Carthusiſiani uſq; ad noſtra tēpora p̄manſere. Pius IIII. P. M. aeris inſalubritatē, ī quo S. Crucis baſilica ſita eſt, attēdēns, antiquā Comitū Vrsinorum uoluntatē executus, ex populi Romani conſenſu, Thermas ipſas iſſdē patrib⁹ ea lege cōceſſit, ut illi totius ordinis ſui impenſis monasteriū, ipſe uero baſilicā edificaret. Quod ab utriſq; inchoatum eſt. Patres monasteriū, et ampliſſimum clauiſtrum, ipſorum more, iā inchoarunt: Pius ipſe mediam Thermarum partem ex Michaelis Angeli Bonaroti p̄ſcripto occupās, eā No. Aug. anni MDLXI. in ſacrā eadē ſolennib⁹ additis cōprecationibus ueruit, beatæque Virgini, & Angelorum choris dedicauit: quod nos
ipſi

ipsi uidimus, & hi uersus absidæ affixi indicant.

Quod fuit idolum, nunc tēplū est Virginis: auctor
Est pater ipse Pius. Dæmones aufugite.

Hanc ecclesiam mirum in modum exornare consti-
tuerat, sed morte præuentus id opus impfectū reliquit.

In ea est statio ab eodē pōtifice instituta, Dominica
quarta Quadragesimæ: eiq; omnes Indulgentiæ eccle-
siæ S. Crucis in Hierusalē cōmunicatæ; additæque dies
Natalis, Paschæ, Pentecostes, & festiuitatum B. Ma-
riæ, quibus multæ indulgentiæ eā uisitantibus cōcessæ.

Precandi formula.

Ad altare B. Virginis, & Angelorū. Pr noster.
Aue Ma. Antiph. Qū natus es ineffabiliter ex Virgi-
ne, tunc impletæ sunt scripturæ, sicut pluuia in uellus
descendisti, ut saluum faceres genus humanū: te lauda-
mus Deus noster. V. Diffusa est gratia in labijs tuis. R.
Propterea benedixit te Deus ī eternū. Oro. Cōcede nos
famulos tuos, q̄simus Dñe Deus, ppetua mentis & cor-
poris sanitate gaudere, & gloriosæ beate Mariæ sem-
per Virginis intercessione, a præsentī liberari tristitia,
& æterna perfrui lætitia. Per dominum nostrum.

Antiph. pro Angelis. Dum sacrū mysteriū cerneret
Ioānes, archāgelus Michael tuba cecinit: Ignosce dñe
Deus noster, qui a pis librū, & soluis signacula eius. V.
stetit Angelus iuxta arā templi. R. Habens thuribuliū
aureum in manu sua. Oratio. Deus, qui miro ordine an-
gelorum ministeria, hominumq; dispensas, cōcede pro-
pitius, ut quibus tibi ministrantibus in cælo semper as-
sistitur, ab his in terra uita nostra muniatur. Per domi-
num nostrum Iesum Christum &cet.

FINIS.

